JAARPLAN 2020

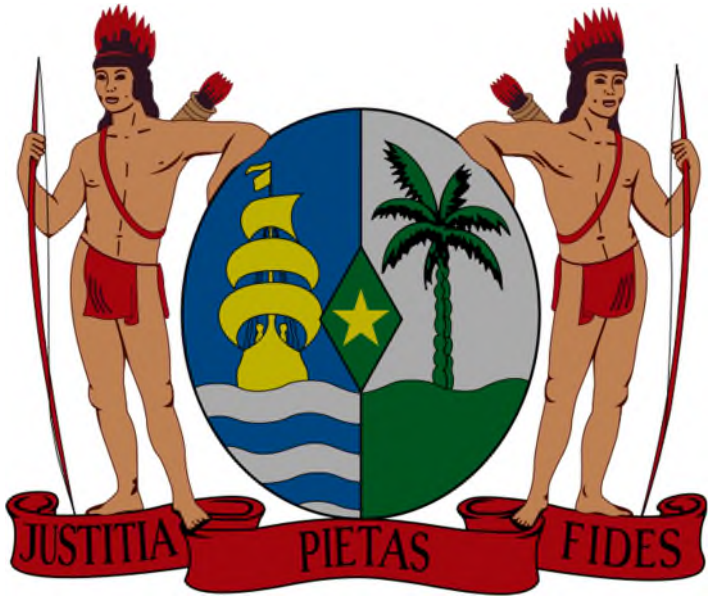

Jaarplan 2020

Ontwikkelingsbeleid, -prioriteiten en -projecten van de Regering voor het Begrotingsjaar 2020

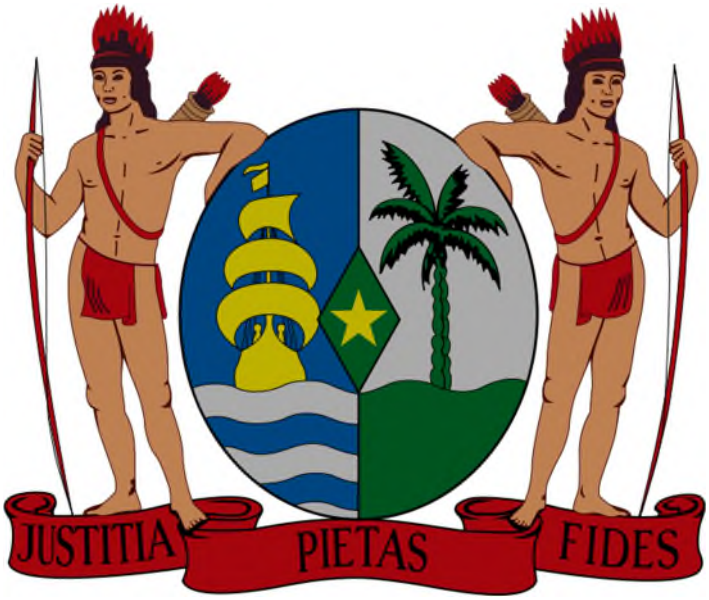

Regering van de Republiek Suriname

Publicatie van de Stichting Planbureau Suriname

September 2020

Inhoudsopgave

Voorwoord *5*
Technische Notitie *6*
Hoofdstuk I. Internationale en Regionale Ontwikkelingen *9*
I.1. Wereldeconomie: Groei, Handel en Investeringen 9
I.2. Overheidsfinanciën en de Internationale Kapitaalmarkten 12
I.3. Latijns-Amerika en het Caribisch gebied 13
Hoofdstuk II. Macro-Economisch Overzicht *17*
II.1. Reële groeiontwikkelingen *17*
II.2. De Betalingsbalans *20*
II.3. Monetaire ontwikkelingen en de financiële sector *22*
Hoofdstuk III. Ontwikkelingen in de Sociale sector *26*
III.1. Demografische Trends *26*
III.1.1 Bevolkingsprojecties 26
III.2. Demografische Trends *27*
III.2.1. Bestaansniveaus van de Bevolking en Armoedebestrijding *28*
III.3. Het Sociaal Beschermingssysteem en de behoefte aan hervorming *29*
III.3.1. Ontwikkelingen op het gebied van de sociale bescherming *29*
III.3.2. Gezondheidszorg *30*
Hoofdstuk IV. Milieuontwikkelingen *33*
IV.1. Klimaatverandering *33*
IV.1.1. Zeespiegelstijging *33*
IV.1.2. Neerslag *34*
IV.1.3. Temperatuur *34*
IV.2. Door Mens of Natuur veroorzaakte Rampen *35*
IV.2.1. Kwikgebruik *35*
IV.2.2. Overstromingen en Rukwinden *36*
IV.2.3. Ontbossing *36*
Hoofdstuk V. Ontwikkelingen in de Productiesector *41*
V.1. De Agrarische Sector *41*
V.1.1. Ontwikkelingen in de landbouwsector *41*
V.1.2. Ontwikkelingen in de Veeteeltsector *42*
V.1.3. Ontwikkelingen in de Visserijsector *43*
V.2. Ontwikkelingen in de Houtsector *44*
V.3. De mineralensector *44*
V.3.1. Ontwikkelingen in de Goudsector *44*
V.3.2. Ontwikkelingen in de Oliesector *45*
V.4. Ontwikkelingen ter bevordering van de Toerismesector *46*
V.5. Energievoorziening *48*
V.6. Watervoorziening *50*
Hoofdstuk VI. Het prioriteitsprogramma van de Regering in 2019 ..... *53*
VI.1. Prioriteiten van het Ontwikkelings Plan 2017 -2021 en versnelde ontwikkeling *53*
I.1.1. Beleidscoördinatie en uitvoeringscapaciteit 53
I.1.2. Behoud van de reële koopkracht 54
I.1.3. Begeleidings- en Reguleringsmaatregelen 55
I.1.4. Investeringsprogramma 56
I.2. Prioriteiten voor 1e Ontwikkelingspijler: Versterking van de Ontwikkelingscapaciteit 56
I.3. Prioriteiten 2e Ontwikkelingspijler: Economische Groei en Diversificatie 58
I.4. Prioriteiten 3e Ontwikkelingspijler: Sociale Vooruitgang 60
I.5. Prioriteiten 4e Ontwikkelingspijler: Benutting en Bescherming van het Milieu 61

Bijlage 1: Voortgangsrapportage en Realisatiepercentages per Ministerie *62*
Bijlage 2:Ontwikkelingsprogramma's, projecten, geraamde kosten per minsterie *63*
Bijlage 3: OP 2017-2021 Ontwikkelingsindicatoren..... *64*
Bijlage 4 Beleidsprioriteiten per Ministerie *65*
Bijlage 5: NCVA Basisbehoeftenpakket..... *66*
Bijlage 6: Concept Procedures in de relatie met Ontwikkelingspartners *67*

Voorwoord

De kans is groot dat 2020 een belangrijk jaar wordt voor onze toekomst. Geopolitieke spanningen en handelsconflicten creëren extra uitdagingen voor de wereldeconomie die zich in feite nog niet geheel hersteld heeft sinds de grote recessie van 2008/2009. Voorspellingen voor 2020 variëren van het voortduren van de matige economisch groei naar een mogelijke wereldrecessie. In eigen land is er de volksuitspraak maar we moeten onze aandacht blijven vestigen op uitdagingen en vooral de verschillende kansen die Suriname heeft voor versnelde ontwikkeling. Deze kansen zullen we als Surinamers alleen kunnen benutten als we consensus bereiken over de aanpak van onze ontwikkeling en daarvoor eensgezind actie te ondernemen.

Na de crisis van 2016 en de stabilisatie in 2017 is onze economie weer op een groeipad. Deze groei is door het Planbureau voor 2019 geschat op 2,1 procent en voor 2020 geprojecteerd op 1,7 procent, uitgaande van de beschikbare cijfers per april 2019. Hoewel Suriname met deze groeicijfers het niet slecht doet in de Caraïbische regio, verwacht de Regering dat we het met extra inspanningen nog beter kunnen doen.

Het versnellen van ons ontwikkelingstempo hangt niet alleen af van verwachte meevallers in de zin van de natuurlijke hulpbronnen waarmee ons land zo gezegend is. Van doorslaggevend belang zullen zijn het versterken van de capaciteit van elke burger en elk instituut om een betere bijdrage te leveren aan de ontwikkeling en de inzet waarmee wij dat doen. Voor de Regering betekent deze uitdaging dat zij de mobilisatie van elke burger om mee te doen in het ontwikkelingsproces zal intensiveren. Het Jaarplan 2020 levert een bijdrage hieraan door de samenleving meer inzicht te geven in het verloop van onze ontwikkelingsinspanningen en het beleid en de planning zoals uitgewerkt voor het begrotingsjaar 2020.

Technische Notitie

Dit jaarplan bestaat uit vier delen: a) Macro- en Sociale Beschouwingen, waarin zijn opgenomen de internationale en nationale economische ontwikkelingen, evenals de ontwikkelingen op sociaal en milieugebied, b) Sectorale Ontwikkelingen, waarin geselecteerde productiesectoren nader worden belicht en deel c) Het prioriteitsprogramma 2020. In dit deel wordt het prioriteitsprogramma toegelicht. Dit jaar zijn de evaluatie van de ministeriële ontwikkelingsactiviteiten over 2018 en de eerste helft 2019 evenals de geplande ontwikkelingsactiviteiten per ministerie voor 2020, als bijlagen van het jaarplan opgenomen

Het Jaarplan 2020 weerspiegelt, net als vorig jaar, de transitie en de gestage uitbreiding van de plantechnische capaciteit van onze planinstituten. In 2018 is uitvoering gegeven aan het ontwerpen en formaliseren van de formatieplannen van de Ministeriële Plan Units (MPU) en de voorbereiding van rekrutering, selectie en training van de staf. In de eerste helft van 2019 is zwaar geïnvesteerd in selectie, benoeming en inschaling van de staf van de MPUs en uitvoering van de geplande training. Het betrof een intensief RBM-trainingsprogramma dat door Planbureau en MPU-staf gevolgd is. Deze trainingen zijn met technische assistentie van de VN-systeem organisaties en CDB geïmplementeerd.

De MPU zijn een nieuw element in ons planapparaat, dat cruciaal is voor decentralisatie van planning naar de lijn-ministeries. Tegelijkertijd vormen zij samen met de Plan Coördinatie Commissie en het Planbureau een netwerk dat coördinatie bevordert en de tendens tot versplintering minimaliseert. Echter, deze recent operationeel geworden elementen van het planapparaat zijn nog fragiel en niet alle geplande hervormingen zijn uitgevoerd. Knellende uitdagingen zijn onder meer de formele benoeming van de MPU-staf, een betere integratie van de MPU met het werk van de beleids- en financiële afdelingen binnen de ministeries. Daarnaast zijn er nog de technische uitdagingen die bij de voorbereiding van Ministeriële en het Nationaal Jaar Plan 2020, duidelijk geworden zijn:

1) De behoefte aan een intensievere uitwisseling van kennis en ervaring met Result Based Management
2) Het beter promoten van de MPU en haar staf als effectieve change agents bij de integratie van RBM-beleid en planning bij de overheid
3) Integratie van plantechnieken en een betere bewustwording van plancyclus in het werk van de beleids- en financiële afdelingen op de ministeries. Hierbij zal bijzonder aandacht besteed moeten worden aan:
    a) Het onderscheid tussen ‘reguliere activiteiten’ en ‘ontwikkelingsactiviteiten’ en de verschillen in benadering in de verschillende fasen van de plancyclus (voorbereiding, uitvoering en monitoring en evaluatie)
    b) Identificatie en aanmelding van de ontwikkelingsactiviteiten oftewel -projecten van de ministeries. Overigens is aanmelding van ontwikkelingsprojecten die uitvoering geven aan het (nationaal) ontwikkelingsplan geheel in lijn met artikel 5 lid 2 van het Staatbesluit[1] ‘Besluit Taakomschrijving Departementen, 1991’ (SB 1991 no. 58). Het operationeel maken van het mechanisme dat een dergelijk overzicht, dwars door de overheidsorganisatie creëert, is van het grootste belang om:
        i) Aan elkaar gerelateerde ontwikkelingsprojecten van ministeries te identificeren aangezien deze vaak dezelfde ontwikkelingsdoelen en uitkomsten nastreven;
        ii) In deze gevallen kan samenwerking tussen de betrokken ministeries en het Planbureau zich richten op het behalen van betere resultaten in alle planfasen van planidentificatie, -formulering, begeleiding van uitvoering en M&E. Ook bij het mobiliseren van financiering.

Voor het dienstjaar 2020 zijn, in het kader van de transitie en ter wegmaking van de geconstateerde tekortkomingen, de volgende doelen gesteld:

- National database ontwikkelingsindicatoren opzetten;
- Operationeel maken van een nationaal M&E-mechanisme voor ontwikkelingsplanning;
- Consolidatie van capaciteit voor het samenstellen van de Ministeriele Jaarplannen;

[1] ‘Elk departement heeft mede tot taak het nauwgezet en diligent uitvoeren van onder meer het vastgestelde regeringsbeleid en het vastgestelde ontwikkelingsplan, voor zover op dat departement betrekking hebbend.’ … zie bijlage -- van het Jaarplan 2019

- Het produceren van de voortgangsrapportage ten behoeve van het management van de Ministeries;
- Het operationeel maken van de elementen van het nationaal planapparaat die gepland maar nog niet operationeel zijn;
- De opstart van de samenstelling: het OP 2022- 2026, het Nationaal Structuur Plan en de Strategische Ontwikkelings Visie, 'Suriname Vision 2035'

De duurzame herstructurering van het planapparaat is een voortgaand proces dat nog enige tijd in beslag zal nemen. Het vereist systematische conceptualisering, maatschappelijke consensusvorming die voorwaarden zijn voor institutionele transformatie en de financiering hiervan. De weg naar een geïntegreerd nationaal plan apparaat van uitmuntende kwaliteit zal de vele barrières moeten overwinnen. Dit vereist besluitvaardigheid en vasthoudendheid van de beleidsbeslissers.

Paramaribo, 29 september 2019

De Directeur van de Stichting Planbureau Suriname

Drs. R.G. Simons

Deel A: Macro Economische en Sociale Beschouwingen

Hoofdstuk I. Internationale en Regionale Ontwikkelingen

I.1. Wereldeconomie: Groei, Handel en Investeringen

Volgens het IMF[2] nam de groei van de wereldeconomie in 2018 met 0,2 procent af, van 3,8 in 2017 naar 3,6 procent. De groei in 2017 was het hoogst sinds 2011. Deze vertraagde groei van de wereldeconomie weerspiegelt de lagere groeicijfers in China en de Euro Zone maar is in het algemeen te wijten aan volatiliteit van internationale kapitaalmarkten in 2018. Dit laatste werd hoofdzakelijk veroorzaakt door onzekerheid gecreëerd door het handelsgeschil tussen de Verenigde Staten van Amerika (VSA) en China, forse verschuivingen in de investeringen[3] en het monetair beleid in de ontwikkelde landen. Dit monetair beleid werd gekenmerkt door stijgende rentevoeten.

In China speelden het handelsgeschil met de VSA en het krap kredietverleningsbeleid een rol in de teruggevallen groei. In de Eurozone waren de oorzaken een verzwakt vertrouwen van zowel consumenten als investeerders, de afnemende vraag naar goederen en diensten uit andere regio's en specifieke uitdagingen in grote Euro-economieën. In Duitsland waren het verstoringen in de auto-industrie. In Italië speelde de stijgende rentevoet en een dalend investeringsniveau, beide als gevolg van onzekerheid rond het overheidsbeleid.

Figuur 1.1.1 Economische groei in de wereld in 2014-2023 (in %)

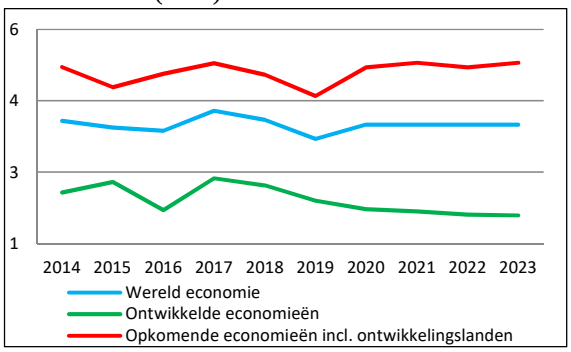

Bron: IMF, WEO april en juli update 2019

Figuur1.1.2 Economische groei van de drie grootste economieën in de wereld 2014-2023 (%)

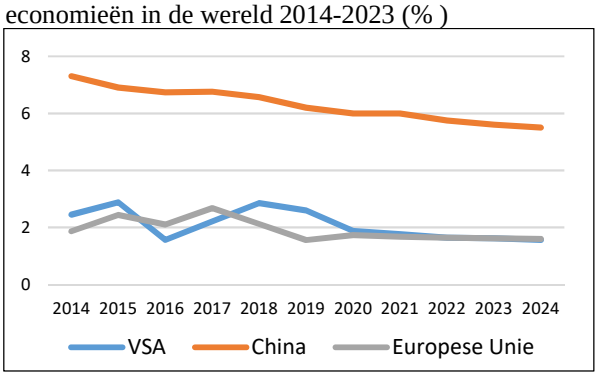

Bron: IMF, WEO april en juli update 2019

In juli 2019, stelde het IMF de geprojecteerde groei van de wereldeconomie voor 2019 en 2020 bij naar respectievelijk 3,2 procent en 3,5 procent. Deze projecties voorspellen een verdere teruggang van de groei in 2019 maar een herstel in 2020. Ter verklaring van de afname van de mondiale groei in 2019 verwijst het IMF naar onder meer i) lage inflatie, ii) een gematigde vraag naar consumptiegoederen in zowel ontwikkelde landen als de opkomende economieën en iii) laag investeringsniveau in de eerste helft van 2019.

De geprojecteerde groei in 2020 van 3,5 procent, is gebaseerd op de assumptie dat de stresssituatie van de opkomende economieën en de ontwikkelde landen zal stabiliseren en dat er vooruitgang wordt geboekt bij het oplossen van de handelsgeschillen in de wereld.

Echter, in augustus 2019 wijst het IMF op de gevolgen van de oplopend handels- en technologische spanningen tussen de VSA en China en ook de verdere verslechtering van de Argentijnse economie. In dit land is opvallend de sterke depreciatie van de lokale munt ten opzichte van de USD.

[2] World Economic Outlook (WEO) van het IMF-april 2019

[3] Volgens de bevindingen van de UNCTAD[3] zijn de totale inkomende Buitenlandse Directe Investeringen (BDI) in de wereld in 2018 met ca. 13 procent afgenomen. De daling betreft vooral de ontwikkelde landen in Europa. In het afgelopen jaar was er sprake van een repatriëring van grote bedragen aan geaccumuleerde buitenlandse inkomsten door Amerikaanse multinationals naar de VSA, vanwege de belastinghervormingen. Hierdoor nam de instroom van BDI naar Europa af met ca. 27 procent. BDI naar de ontwikkelingslanden nam marginaal toe met ca. 2 procent.

Voor wat betreft de groeivooruitzichten voor de mondiale economie op de middellange termijn, 2019 tot 2024, wijst het IMF op de gematigde gemiddelde jaarlijkse groeicijfers van de drie grootste economieën: de VSA, de EU en China. De groeicijfers voor deze economieën zijn voor deze periode geprojecteerd op respectievelijk 1,8 procent, 1,6 procent en 5,8 procent (figuur 1.1.2). Voor al deze landen is met uitzondering van de VSA, de groei afgenomen in het afgelopen jaar.

In de VSA groeide de economie in 2018 met 2,9 procent. Naar verwachting zal de Amerikaanse economie in 2019 met 2,6 procent groeien terwijl de geprojecteerde groei voor 2020 naar 1,9 procent daalt. Voor de afnemende economische groei in de VSA worden verschillende oorzaken genoemd waaronder:

- de effecten van de handelsconflicten met China en andere landen
- de afzwakking van de impact van de fiscale stimulus gegeneerd door de belastinghervormingen van 2018 wat vooral voelbaar wordt na 2019.
- de sluiting van de overheid in 2018/2019.

In augustus 2019 verwachtte bijkans 74 procent van de economen in de VSA dat tegen eind 2021 de economie van de VSA in recessie zal zijn[4]. Dit deels vanwege de tot nu toe ongeëvenaarde duur van de huidige periode van onafgebroken groei van de Amerikaanse economie, de impact van de handelsconflicten waar de VSA mee worstelt en de inverse yield curve[5] sinds december 2018. Ondanks de verwachte recessie in de VSA, gaven de Bretton Woods instituten (het IMF en de Wereldbank) en het internationaal Ratingsbureau Fitch[6] begin 2019 in hun voorspellingen te kennen geen **mondiale** economische recessie op korte en middellange termijn te verwachten.

De geprojecteerde groei van de wereldeconomie zal op middellange termijn[7] vooral gedragen worden door groep van 'de opkomende economieën en ontwikkelingslanden', met name India en China (figuur 1.1.1). Verwacht wordt dat de Aziatische landen goede economisch groeiprestaties zullen leveren, terwijl de economische groeiprestaties in andere regio's minder eenduidig zal zijn. De lagere economisch groei in dergelijke regio's heeft te maken met uitdagingen als structurele economische problemen, een laag technologisch ontwikkelingsniveau, hoge schuldenlast en interne conflicten[8].

Internationale handel en Wereldmarktprijzen

De groei van het internationale handelsvolume daalde van 5,4 procent in 2017 naar 3,8 procent in 2018. Naar verwachting zal het wereldhandelsvolume met 3,4 procent groeien in 2019. Vele uitdagingen die de economische groeiprestaties van de wereldeconomie bedreigen hebben ook een impact gehad op de groei van de wereldhandel. Maar vooral de toename van de handelsconflicten als gevolg van een opkomend (handels)protectionisme wordt genoemd als directe oorzaak. Als deze handelsconflicten voortduren is de kans groot dat op lange termijn de 'Global Value Chain' (GVC) structureel ontwricht raakt.

In 2018 stegen de wereldmarktprijzen van vrijwel alle grondstoffen ten opzichte van 2017. De redenen zijn onder andere disrupties aan de aanbodzijde van specifieke grondstoffen, handelsconflicten, stijgende rentevoeten in de VSA, de appreciatie van de USD vanaf het tweede kwartaal en de druk op financiële markten. Dit was ook het geval voor Surinames voornaamste exportproducten: goud en olie. De prijzen van deze producten stegen in 2018 met respectievelijk 0,9 procent en 29 procent.

De gemiddelde prijs van aardolie steeg van USD 52,8 in 2017 naar USD 68,3 per barrel in 2018. De redenen voor de prijsstijgingen in 2018 waren politieke spanningen tussen Saoedi-Arabië en Iran en VSA-

[4] Bron: https://finance.yahoo.com/news/economists-survey-34-expect-us-040446447.html?.tsrc=bell-brknews

[5] In de afgelopen 50 jaar is gebleken dat wanneer er sprake was van een inverse yield curve in de VSA, binnen enkele maanden tot twee jaar daarna er een recessie uitbrak.

[6] Fitch report: Global Economic Outlook, less growth more liquidity, March 2019.

[7] De gemiddelde groei van de ontwikkelde landen in 2019-2024 zal volgens het IMF ca. 1,7 procent bedragen, terwijl de groei van de opkomende economieën en ontwikkelingslanden op ca. 4,8 procent geprojecteerd is.

[8] De groeivooruitzichten in 2019-2024 voor de opkomende economieën en ontwikkelde landen in Azië, het Midden Oosten, Sub Saharaans Afrika en Latijns-Amerika & het Caribisch gebied bedragen respectievelijk 6,2 procent, 2,8 procent, 3,8 procent en 2,6 procent.

sancties tegen twee grote olieproducenten, Iran en Venezuela. Echter, de vertraagde groei van de wereld-economie heeft een daling in de vraag naar olie veroorzaakt wat ook invloed uitgeoefend heeft op olie-prijzen. Bijgevolg vertoonde de olieprijs in het laatste kwartaal van 2018 een daling.

Figuur 1.1.3. Wereldmarktprijs voor olie op maandbasis in 2018-2019 (USD/vat)

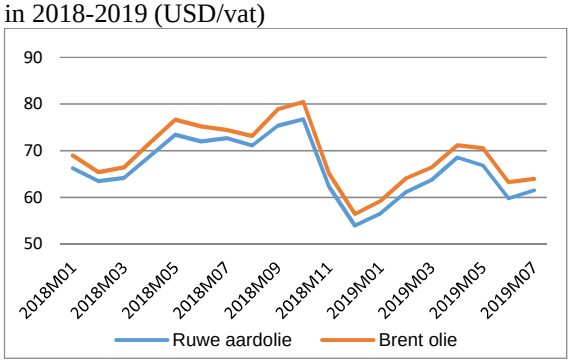

Bron: Wereldbank

Figuur 1.1.4. Wereldmarktprijs projectie ruwe aardolie voor 2019-2024 (USD/vat)

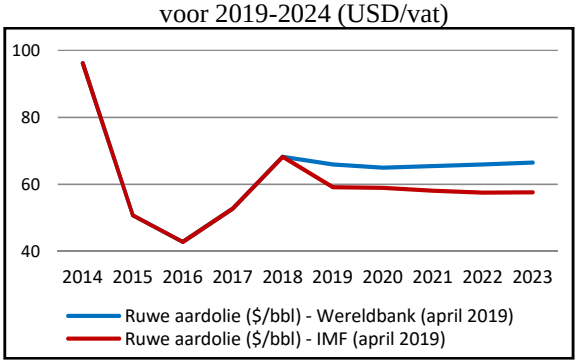

Bron: Wereldbank, IMF

De bewegingen van de olieprijzen in 2019, in reactie op handels- en geopolitieke ontwikkelingen, tonen aan hoe moeilijk het is projecties te maken van de olieprijzen. Suriname zal continue deze prijzen moeten monitoren en overeenkomstig haar macro-economische projecties moeten bijstellen.

In figuur 1.1.4 worden de middellange termijn olieprijzen gepresenteerd zoals geprojecteerd door zowel de Wereldbank als het IMF. Volgens de Wereldbank zal de gemiddelde prijs van ruwe olie in 2019 en 2020 respectievelijk USD 66 en USD 65 per vat bedragen, een daling van respectievelijk 3% en 2%. De prijsdaling in 2019-2020 wordt toegeschreven aan de vertraagde groeivooruitzichten van de wereldeco-nomie, maar ook aan een verwachte grotere stijging van de Amerikaanse schalie-olieproductie. Daarna wordt stabiel prijsniveau voorspeld voor 2021 tot 2023. De olieprijsprojecties van het IMF zijn gebaseerd op futures[9]. In 2019 wordt een prijsdaling van 13 procent geprojecteerd tot een niveau van USD 59,2 per vat. Verwacht wordt dat in daaropvolgende jaren (tot 2023) de prijs stabiel blijft.

De gemiddelde goudprijs in 2018 bedroeg USD 1.268,8 per troy ounce. Alhoewel het aanbod van fysiek goud groter was dan de vraag, vertoont de gemiddelde goudprijs een stijgend verloop in 2018. In het af-gelopen jaar was er sprake van een verhoogde vraag naar goud in China. Ook hebben centrale banken van opkomende economieën als China, India, Rusland en Turkije in het afgelopen jaar hun goudpositie verhoogd door goud op te kopen.

Figuur1.1. 5. Ontwikkeling goudprijs en USD-index op dag basis in 2018-2019

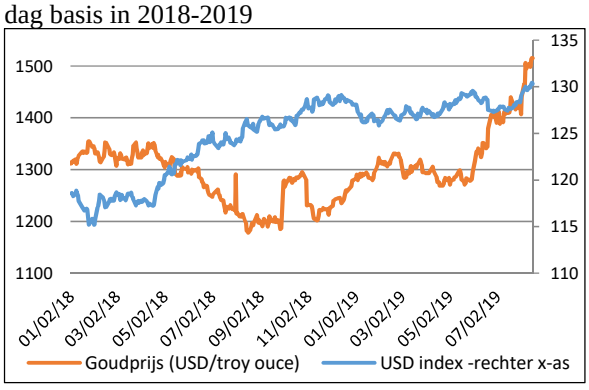

Bron: Federal Reserve Bank of St. Louise, www.kitco.com

Figuur 1.1.6. Wereldmarktprijs projectie goud voor 2019-2024 (USD/troy ounce)

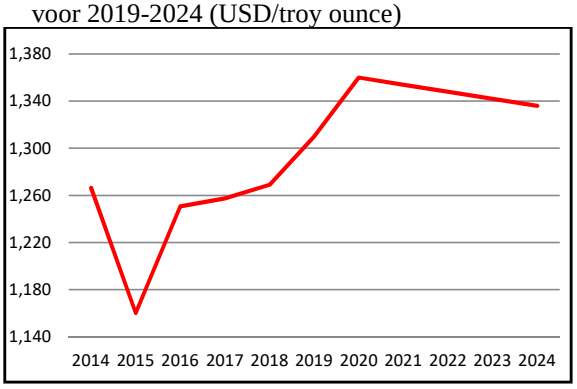

Bron: Wereldbank, april 2019

In figuur 1.1.5 is het verloop te zien van de goudprijs en de USD-index. De sterke omgekeerde correlatie tussen deze twee indicatoren komt in grafiek 1.1.5 tot uiting. Een uitzondering op de regel vormt de ont-wikkeling in oktober-november 2018 en augustus 2019, waarbij de goudprijs steeg, ondanks de stijgende

[9] Futures voor grondstoffen zijn overeenkomsten waarin vaststaat tegen welke prijs op een specifieke datum in de toekomst een grondstof gekocht of verkocht kan worden, om zo het risico van fluctuerende prijzen te verminderen.

waarde van de US-dollar. Verklaringen die voor deze uitzonderlijke situatie gegeven worden zijn onder meer de onzekerheden in de mondiale economie als gevolg van het niet goed voorspelbaar verloop van de handelsconflicten en instabiliteit op de kapitaalmarkten in 2018. Beide omstandigheden hebben ook in 2019 de mondiale economie en kapitaalmarkten beheerst. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in 2019, en vooral sinds juni 2019, de goudprijzen sterk fluctueren en meer nog een stijgend verloop vertonen. Tot en met de derde week van augustus 2019 bedroeg de gemiddelde goudprijs USD 1.338,6 per troy ounce en is deze met 5,5 procent gestegen ten opzichte van de gemiddelde goudprijs van 2018. Als bijkomende redenen voor de stijging van goudprijzen worden ook genoemd een eventuele no-deal Brexit in de Euro Zone, scherp toegenomen geopolitieke politieke spanningen en angst voor een vertraging van economische groei en/of wereldrecessie.

Deze recente ontwikkelingen vereisen een aanpassing van de middellange termijn projecties van de goudprijzen onder meer zoals gepresenteerd in (figuur1.1. 6). Deze Wereldbank projecties voorspellen een goudprijsstijging in 2019 en 2020 met respectievelijk 3,2 en 3,8 procent tot respectievelijk USD 1.310 en USD 1.360 per troy ounce. Volgens de Wereldbank projecties zullen goudprijzen in de daaropvolgende jaren, na 2021, dalen. Over de gehele projectieperiode zullen goudprijzen volgens de Wereldbank dalen met gemiddeld 0,4 procent per jaar (figuur1.1. 6).

I.2. Overheidsfinanciën en de Internationale Kapitaalmarkten[10]

Volgens de IMF Fiscal Monitor van april 2019 heeft in de afgelopen 10 jaar het overheidsbeleid in de meeste landen zich meer gericht op macro-economische stabiliteit waarbij de Centrale Banken een sleutel rol vervuld hebben. De huidige situatie is dat ontwikkelde en ontwikkelingslanden een enorme publieke en private schuldenlast hebben opgebouwd terwijl lage of zeer matige groeiverwachtingen en een groeiende ongelijkheid in en tussen landen nieuwe sociale en economische uitdagingen opleveren. Ontwikkelingen binnen de kapitaalmarkten hebben in de laatste jaren geleid tot scherpere financiële voorwaarden voor het aangaan van schulden, met als gevolg verhoogde schuldenlastbetalingen voor vele landen.

Overheden zullen hun beleid moeten afstemmen op de hierboven geschetste situatie, de trage groei van de wereldeconomie en een mogelijke wereldrecessie ergens in de komende twee jaren. Hoewel multilaterale organisaties een breed pakket van beleidsdoelen en maatregelen voorstellen, zullen landen uitgaande van de specifieke problematiek en situatie, een balans moeten vinden tussen macro-economische, groei en stabiliteit en duurzame groeidoelstellingen. Internationale samenwerking en solidariteit is vereist om mondiale problemen aan te pakken met betrekking tot rechtvaardige handel die leidt tot wederzijds voordeel, belastingregels voor ondernemingen, klimaatsverandering, corruptie en het halen van de Sustainable Development Goals van de VN in 2030.

Kapitaalmarkten: aandelenmarkt

In 2018 zijn de aandelenmarktindices erg volatiel, wat in 2017 niet het geval was. Na de scherpe dalingen op de aandelenmarkt in februari en verdere dalingen eind maart en begin april, vanwege de bezorgdheid over een toename van handels protectionistische maatregelen, was er in de tweede helft van oktober-december weer sprake van scherpe dalingen. In 2019 en wel in mei en augustus was er wederom sprake van een volatiele aandelenmarkt als gevolg van de voortschrijdende handelsspanningen, de onzekerheid in de wereld en de vrees voor het uitbreken van een recessie in de Amerikaanse economie.

Kapitaalmarkten: Obligatie- en schuldpapierenmarkt (Bond and debt security market)

Vanaf dit jaar is er sprake van een meer accomoderend monetair beleid in de ontwikkelde landen, te weten de VSA, China, in Europa (figuur 1.1.4), Japan en Engeland. Hierdoor zijn de rentevoeten verlaagd en zullen deze naar verwachting niet (snel) stijgen. Zo heeft het 'Federal Open Market Committee' van de Amerikaanse Centrale Bank besloten in maart 2019 de Federal Fund Rate niet aan te passen. In juli werd een rentevoetverlaging aangekondigd van 0,25 procent van 2,25 naar 2,0 procent. Afhankelijk van het verloop van de economische indicatoren gedurende het jaar, zal de Amerikaanse Centrale Bank besluiten of de Federal Fund Rate verder naar beneden wordt aangepast.

[10]Internationale markten kunnen onderverdeeld worden in de aandelenmarkt (stock market), de obligatie- en schuldwaardepapiermarkt (bond and debt security market), de valutamarkten en de "commodity" markten. Er is in zekere mate een interactie tussen de bovengenoemde markten. Ook is de integratie tussen de markten in de diverse regio's (VSA, Europa, Azië etc.) significant.

Kapitaalmarkten: Valutamarkten

In tabel 1.2.1 worden de gemiddelde wisselkoersen in 2018 van geselecteerde internationaal converteerbare geldsoorten ten opzichte van de US-dollar gepresenteerd. Hieruit blijkt dat al deze geldsoorten in 2018 geapprecieerd zijn in vergelijking met 2017. Tot en met juli 2019 zijn de wisselkoersen van de Chinese Yuan en de Euro aan het depreciëren. De reden is dat de Amerikaanse economie in het eerste halfjaar van 2019 beter gepresteerd heeft dan economieën van China en Europa.

Tabel 1.2.1 Gemiddelde nominale wisselkoersen van geselecteerde valuta ten opzichte van de USD in 2014-juli 2019

	2014	2015	2016	2017	2018	2019-juli
CNY	6,17	6,29	6,66	6,76	6,61	6,78
EUR	0,76	0,91	0,91	0,89	0,86	0,89
JPY	106,64	121,02	109,16	112,15	110,44	109.81
GBP	0,61	0,66	0,75	0,78	0,76	0,78

Bron: Bloomberg

I.3. Latijns-Amerika en het Caribisch gebied

Latijns-Amerika en het Caribisch gebied heeft het laagste groeicijfer voor de economie van alle ontwikkelingsregio's in de wereld. Volgens het IMF bedroeg in 2018 de economische groei 1 procent. De projectie van groeicijfer voor 2019 was bij de juli-schattingen 2019 van het IMF gesteld op 0,6 procent en voor 2020 geprojecteerd op 2,3 procent.

De ontwikkelingen in en aantal grote Latijns-Amerikaanse landen zijn doorslaggevend voor deze regionale groeicijfers. Het betreft landen als Brazilië, Mexico, Argentinië en Venezuela waar er sprake was van een verdere contractie van de respectieve economieën. Volgens het IMF zal er in 2020 een verbetering optreden, deels vanwege de groei van de wereldeconomie. De verwachte groei op middellange termijn is 2,0 procent per jaar. Dit gemiddelde groeicijfer komt overeen met de groeiverwachting voor de middellange termijn van de Surinaamse economie.

Figuur 1.3.1. Economische groei wereldeconomie van Latijns-Amerika & Caribisch gebied en Suriname in 2014-2023

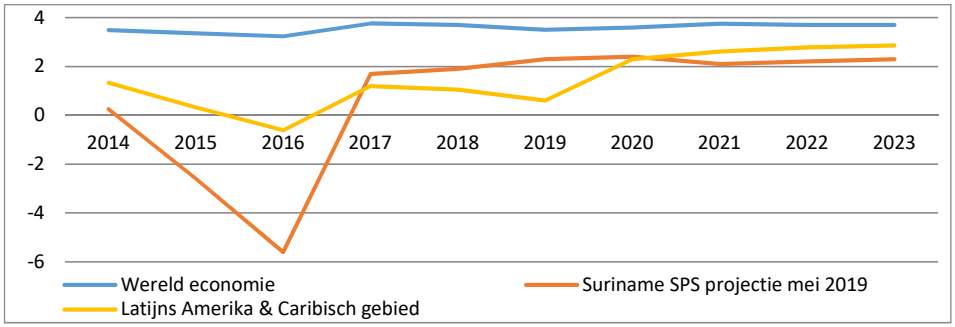

Bron: IMF (WEO april en update juli 2019) en SPS

Caricom[11]

In de analyseperiode 2014-2018 hebben de dienstengeoriënteerde economieën van de Caricom goede economische groeiprestaties neergezet. De 'commodity' exporteconomieën, waaronder Suriname, Trinidad and Tobago en Belize hebben zwaar te lijden gehad van de daling in de prijzen van olie, gas, aluinaarde en goud in de periode 2012-2016. Herstel van de goudprijs in 2016 en de olieprijs in 2017 heeft geresulteerd in marginale economische groei van deze landen. Suriname vormt samen met Trinidad and Tobago, Jamaica, Barbados en Guyana de More Developed Countries (MDC) binnen CARICOM. In de figuur is de BBP-groei in procenten, in de periode 2014 -2018, van deze landen en Belize geprojecteerd.

Guyana heeft minder te lijden gehad van de 'commodity crisis'. De Guyanese economie is gebaseerd op de agrarische en voedselproductie en goud- en bauxietwinning. De belangrijkste exportproducten zijn suiker, goud, bauxiet, garnalen, hout en rijst, die niet minder dan 60 procent van het BBP voor hun rekening nemen. Guyana realiseerde in de periode 2014 -2018 een gemiddelde groei van 3,2 procent, volgens de Wereld Bank. De suikerproductie is in 2018 met ongeveer 50 procent teruggevallen ten opzichte van 2017 maar deze terugval werd gecompenseerd door de toename in de goudproductie en -export. De goudproductie was in 2016 reeds gestegen tot een recordhoogte van 700.000 troy ounces.

Guyana wordt in 2020 ook een aardolie producerend land. Exxon Mobile Corp. zal in maart 2020 starten met de productie van aardolie. De tot nog toe ontdekte oliereserves in het offshore gebied van Guyana door Exxon Mobile Corp zijn geschat op ruim 5 miljard vaten. De recente ontdekking (augustus 2019) van Tullow Oil wordt geschat op ruim 100 miljoen vaten olie. De schuldquote (debt-to-GDP-ratio) was 52 procent in 2017, overwegend vanwege de schuldkwijtschelding door de Inter-American Development Bank in 2007 en andere 'Highly Indebted Poor Country debt forgiveness' programma's. De schuldquote was in 2006 183 procent.

De economie van Belize onderging een mild herstel in 2017 en 2018 met een BBP-groeicijfer van respectievelijk 1,4 en 3,1 procent. De gemiddelde groei in de verslagperiode was 2,2 procent. De groeiende toerisme-industrie biedt het land goede groeiperspectieven, tezamen met de agrarische sector. De economische expansie in de ontwikkelde economieën, waaronder de VSA en Canada, is de oorzaak van deze boom. Toerisme is de belangrijkste deviezenverdiener, gevolgd door de export van suiker, bananen, citrus, marine producten en ruwe olie. Het land heeft te maken met een hoge schuldenlast, evenals de andere Caricomlanden. De overheidsschuld aan het eind van 2017 was 94 procent.

Jamaica worstelt al twee decennia lang met een lage BBP-groei en een hoge schuldenlast. Met behulp van nationale en internationale instituten, wordt getracht om via een hervormingsprogramma, uit deze vicieuze cirkel van lage groei te geraken. De economie lijkt te herstellen, aangezien deze met 1,0 procent groeide in 2017 en 1,9 procent in 2018. De gemiddelde groei in de verslagperiode is 1,2 procent. De grootste deviezenverdieners zijn toerisme en overmakingen uit het buitenland. De dienstensector draagt voor 70 procent bij aan het BBP. De schuldquote is gedaald van 145 procent in 2013 naar 115 procent in 2017.

Trinidad and Tobago heeft als gevolg van een eenzijdige productiestructuur, grotendeels gebaseerd op de productie van gas en olie (ongeveer 80 procent van de exporten en 40 procent van het BBP in de periode 2006-2014 met dalingen naar 22 procent van het BBP in de periode 2015-2016), negatieve groeicijfers gerealiseerd in 2016 en 2017, respectievelijk -6,5 en -1,9 procent. De economie herstelde zich in 2018 met een BBP-groei 0,7 procent. De gemiddelde groei in de verslagperiode is -1,4 procent. Economische diversificatie staat reeds lang op de overheidsagenda.

[11] Bronnen: Starnieuws.com/index.php/welcome/index/nieuwsitem/54066, Opnieuw grote olievondst in Guyana, 13 augustus 2019; Moody's Corporation [US] |economy.com/Guyana/indicators#ECONOMY; Belize: 2018 Article IV Consultation –Press Release; Staff Report; Information Annex; Debit Sustainability analyses and Statement by the Executive Director for Belize; IMF Country Report 18/327; October 18, 2018; Trinidad and Tobago: 2018 Article IV Consultation –Press Release and Staff Report; IMF Country Report 18/285; August 6, 2018; Jamaica: 2018 Article IV Consultation, Third Review Under the Stand-By Arrangement and Request for Modification of Performance Criteria –Press Release and Staff Report; IMF Country Report 18/103; March 27, 2018; Guyana: 2018 Article IV Consultation –Press Release and Staff Report; IMF Country Report 18/220; May 31, 2018; Barbados: 2017 Article IV Consultation –Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Barbados, IMF May 30 2018

Sinds de financiële crisis van 2008-2009 is Barbados terecht gekomen in een vicieuze cirkel van geringe groei en hoge schuldenlast. De publieke schuld steeg tot 160 procent van het BBP in mei 2018. De economie groeide met 2 procent om 1,7 procent in 2016 en 2017, grotendeels vanwege de activiteiten in de constructie en toerismesector. De gemiddelde groei in de verslagperiode is 1,1 procent. De BBP-groei zet zich voort in 2018, gestuwd door toerisme en de lichte industrie. Offshore financiering en Informatiediensten zijn belangrijke deviezenverdieners.

Figuur 1.3.2: Jaarlijkse BBP groei (%) van MDC Caricom lid landen en Belize in de periode 2014- 2018

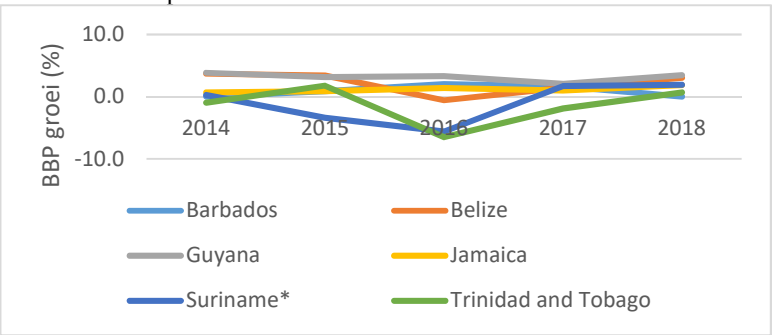

Bron: Wereld Bank/ Bewerking SPS

Suriname en de CARICOM

Gemiddeld was 16,3 procent van de internationale handel (import plus export) van Suriname in de periode 2014-2018 intra-CARICOM handel. Opgemerkt moet worden dat de handelsbalans met de CARICOM gedurende deze periode elk jaar negatief was, zoals blijkt uit figuur 1.3.3 maar belangrijk is ook de trend in ogenschouw te nemen. Vanaf 2015 tot 2017 vertoonde het handelstekort met de CARICOM Zone een afnemende trend, maar sinds 2017 neemt dit tekort weer toe. Dit is grotendeels het gevolg van de achterblijvende exportgroei in vergelijking tot snel toenemende importen uit de CARICOM-Zone. In deze dynamiek kunnen vooral de exporten en importen van (aard)olie een belangrijke rol gespeeld hebben nadat de olieraffinaderij van Staatsolie volledig in productie kwam.

In deze periode kwam gemiddeld 19,2 procent van Surinames importen uit CARICOM-landen en het betreft onder andere dranken, voedings- en schoonmaakmiddelen, cement en aardolieproducten. De CARICOM-importen komen grotendeels, 62,7 procent, uit Trinidad and Tobago en een belangrijk deel bestaat uit aardolieproducten.

In de bovengenoemde rapportage periode ging 13,5 procent van de totale exporten naar CARICOM-landen welke voornamelijk bestaan uit aardolieproducten, rijst, dranken, schoonmaakmiddelen, toiletpapier, grind en vis.

Verwacht wordt dat de handelsbalans met de CARICOM zich in de komende jaren drastisch zal wijzigen als gevolg van de olie- en gasindustrie die opstart in 2020. Een concreet voorbeeld van de economisch spin-offs die het Surinaams bedrijfsleven verwacht van de verhoogde economische bedrijvigheid in Guyana is de onlangs getekende vereenkomst tussen Trans Guyana Airways (IGA) en de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij (KLM). Beide maatschappijen zullen samenwerken om per ingaande 1 september 2019 vluchten van Guyana via Suriname naar Nederland aan te bieden. Volgens deze luchtvaarmaatschappijen nemen zij dit initiatief in het kader van de olie en gas boom in Guyana. Deze lijndienst zal het voor zakenreizigers gemakkelijker maken om vanuit Guyana naar Europa en Azië te reizen. De Johan Adolf Pengel luchthaven lift mee in deze nieuwe ontwikkeling.

Figuur 1.3.3: Algehele handelsbalans Suriname en handelsbalans Suriname-Caricom in mln USD in 2014-2018

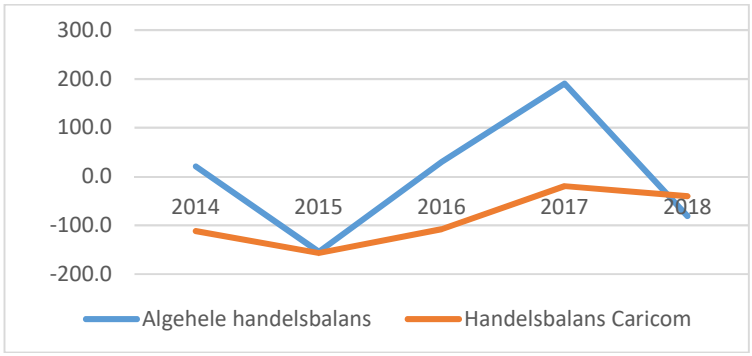

Bron: ABS/bewerking SPS

In Suriname zijn tot nog toe twee regionale organen van de CARICOM gevestigd namelijk de CARICOM Competition Commission (CCC) en de Caribbean Agricultural Health and Food Safety Agency (CAHFSA). Suriname is binnen de CARICOM portfolio houder van gemeenschapsontwikkeling en culturele samenwerking inclusief gender, jeugd en sport.

Hoofdstuk II. Macro-Economisch Overzicht

II.1. Reële groeiontwikkelingen

Het waren voornamelijk de groei in de productie en exportwaarde in de mineralensector die geleid hebben tot een opwaartse trend van de economie na de terugval in 2015 en 2016. Hierdoor kwam Suriname in 2017 uit economische recessie wat blijkt uit de groeicijfers voor economische bedrijvigheid van dat jaar. De bbp-groei in dat jaar was 1,7 procent, voornamelijk als gevolg van toename van productievolumes van onze minerale exportproducten met bijkans 8 procent. De groei werd in belangrijke mate gedreven door het in productie komen van de goudmijn van Newmont Suriname in het Meriangebied. Deze kwam in het laatste kwartaal van 2016 in volle productie.

In 2017 nam de totale goud**erts**productie toe met ongeveer 30 procent, terwijl de totale goudproductie verdubbelde ten opzichte van 2016. De exportprijs van goud nam in lichte mate toe en wel met 0,6 procent in vergelijking met 2016. Ook de aardoliesector contribueerde aan het reële groeicijfer van dat jaar. De productie van olieraffinaderijproducten nam in 2017, het jaar na de opstart van de nieuwe Staatsolie raffinaderij, met 28 procent. De gemiddelde exportprijs van olie in 2017 steeg met ongeveer 30 procent.

De niet-mineralensector groeide in 2017 met minder dan 0,5 procent. Dit groeicijfer is goeddeels toe te schrijven aan een toename van de toegevoegde waarde in de agrarische sector, de bosbouw en constructie.

De groei van de Surinaamse economie in 2018 wordt geschat op 2,4 procent wat een resultaat is van een groei in de mineralensector van 3,9 procent. De voortgezette BBP-groei in de mineralensector is hoofdzakelijk het gevolg van de productievergroting van de olieraffinaderij van Staatsolie in dat jaar met 17 procent en in mindere mate de groei van de goudproductie met 0,8 procent. De groei van de niet-mineralen sector in 2018 wordt geschat op ongeveer 2,8 procent.

Figuur II.1.1: Economische groei kernsectoren 2014-2020
Realisatie, schatting en projectie

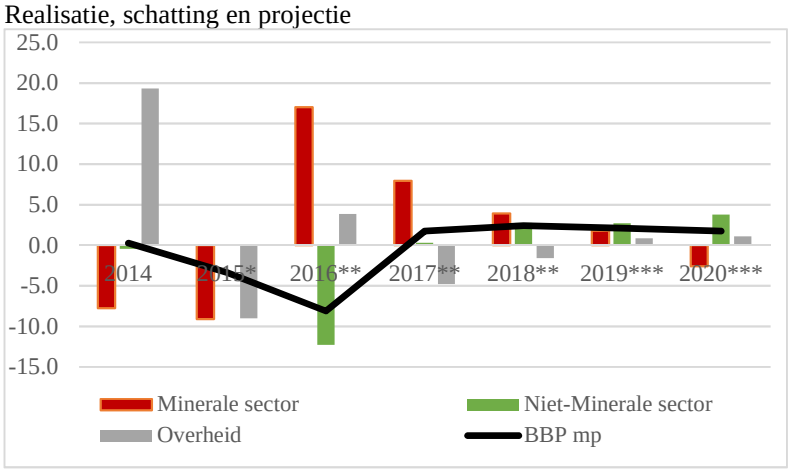

Bron: ABS/SPS; mei 2019 projecties.
*) Voorlopige cijfers **) Schatting ***) Projectie

Voor 2019 wordt de reële economische groei geschat op 2,1 procent. Hierbij is uitgegaan van een geschatte groei van de mineralensector met 1,8 procent en de niet-mineralensector met 2,7 procent. In de mineralensector is de stijging van de goudproductie met 2,5 procent vooral te verklaren door de uitbreiding van de productie van Rosebel Goldmines in het Saramacca-concessiegebied in het laatste kwartaal van 2019. De verwachte expansie van de productie van de Staatsolie olieraffinaderij zal de olieproductie doen toenemen met ongeveer 3 procent.

Tabel II.1.1: Bruto Toegevoegde Waarde tegen basisprijzen (SRD 1000) per bedrijfstak in lopende prijzen 2014-2020

Omschrijving	2014	2015*	2016**	2017**	2018**	2019***	2020***
Mineraal	3.169.981	1.655.076	3.385.679	4.715.717	5.324.196	5.416.080	5.425.183
Niet-mineraal	10.781.567	11.105.879	13.048.491	15.673.599	17.444.285	18.045.052	18.712.348
- Productiesector	2.367.108	2.472.327	2.973.288	3.878.599	4.828.475	5.029.199	5.247.544
- Diensten sector	8.414.459	8.633.552	10.075.203	11.795.000	12.615.809	13.015.853	13.464.804
Overheid	1.939.949	2.010.896	2.123.776	2.360.639	2.917.245	4.264.762	5.232.705
Indirecte belastingen minus subsidies op prod.	1.402.925	1.585.330	1.310.400	1.513.900	1.952.000	1.996.347	2.034.191
BBPmp	**17.294.422**	**16.357.181**	**19.868.346**	**24.263.855**	**27.637.725**	**29.722.242**	**31.404.428**

*) Voorlopige cijfers **) Schatting ***) Projectie
Bron: ABS/SPS; mei 2019 projecties

De reële BBP-groei voor 2020 is geschat op 1,7 procent. De BBP-groei in de twee basis sectoren, de mineralen- en de niet-mineralensector is respectievelijk -2,6 procent en 3,8 procent. Alarmerend is de geschatte daling van de BBP-groei in de mineralensector, wat toe te schrijven is aan de verwachte terugval van de productie van gouderts met 2,6 procent en de goudproductie met 7,6 procent[12]. Op zich zijn zulke negatieve ontwikkelingen in de mineralensector van groot belang voor de totale economische groei gegeven de impact op het overheidsinkomen en de exportopbrengsten. Echter, voordat er een goed beeld hierover verkregen kan worden is het nodig:

- Na te gaan wat de onderliggende redenen zijn voor geplande productiedaling
- In te schatten hoe groot de kans is dat deze plannen uitgevoerd zullen worden.

Opgemerkt moet worden dat de projecties van de goudprijs (zie paragraaf I.1 op pagina 14) maar vooral de recente prijsstijgingen, waarschijnlijk de geplande productieniveaus van de goud producerende maatschappijen in 2020 en 2021, zullen beïnvloeden.

Tot de drivers van de niet-mineralensector in de periode 2018 (2,8 procent), 2019 (2,7 procent) en 2020 (3,8 procent) behoren de sectoren bosbouw, constructie, handel en hotels &restaurants

Tabel II.1.2: Reële groei (2007=100) 2014-2020

Omschrijving	2014	2015*	2016**	2017**	2018**	2019***	2020***
Mineraal	-7,7	-9,1	17,0	7,9	3,9	1,8	-2,6
Niet-mineraal	-0,5	0,02	-12,3	0,3	2,8	2,7	3,8
- Productiesector	0,0	8,1	-10,8	1,1	6,0	4,9	6,8
- Diensten sector	-0,7	-3,2	-13,0	-0,1	1,3	1,7	2,3
Overheid	19.3	-9,0	3,8	-4,8	-1,6	0,8	1,1
Indirecte belastingen minus subsidies op prod	2,2	-7,0	-36,8	6,6	1,1	-0,2	-0,4
BBPmp	**0,3**	**-3,4**	**-8,1**	**1,7**	**2,4**	**2,1**	**1,7**

*) Voorlopige cijfers **) Schatting ***) Projectie
Bron: ABS/SPS; mei 2019 projecties

Het gemiddeld aandeel van de mineralensector in BBPmp in lopende prijzen bedraagt ongeveer 16,8 procent en de niet-mineralen sector (exclusief overheid) circa 65 procent in de periode 2014-2018.

Tabel II.1.3: Macro-economische grootheden 2014-2020

Omschrijving	2014	2015*	2016**	2017**	2018**	2019***	2020***
Nationaal Inkomen per Capita in US$	9.253	8.457	5.717	5.680	6.383	6.761	7.041
Beschikbaar Inkomen per Capita in US$	9.381	8.573	5.893	5.850	6.556	6.933	7.210
BBPmp per Capita in US$	9.379	8.481	5.540	5.509	6.209	6.590	6.872

Bron: ABS/SPS; mei 2019 projecties *) Voorlopige cijfers **) Schatting ***) Projectie

[12] Het Planbureau werkt bij haar schattingen voor de goudproductie met nationale en internationale publicaties van geplande productieniveaus van de in Suriname opererende bedrijven en sleutelinformanten in de sector. De gepresenteerde cijfers zijn gebaseerd op de informatie die per ultimo april 2019 beschikbaar was. Opgemerkt moet worden dat het Planbureau deze en andere projecties elke zes maanden bijstelt op basis van updates van de verkregen informatie. Deze updates worden op de Planbureau website gepubliceerd.

Zowel de voorlopige groeicijfers voor 2017 en 2018 en de geprojecteerde groeicijfers van 2019 en 2020 zijn onder het BBP-groeicijfer van 4,2 procent dat als target gesteld was in het Ontwikkelings Plan 2017-2021.

Investeringen 2013-2018

De importen van Investerings- en verwerkingsgoederen kunnen, bij gebrek aan data over directe investeringen, slechts bij benadering aangegeven worden. Hieronder worden een aantal proxy-indicatoren gepresenteerd die een indicatie geven van het niveau van de investeringen. Het betreft importcijfers in de periode 2013- 2018.

Figuur II.1.3: Importwaarde van investerings- en verwerkingsgoederen 2013-2018

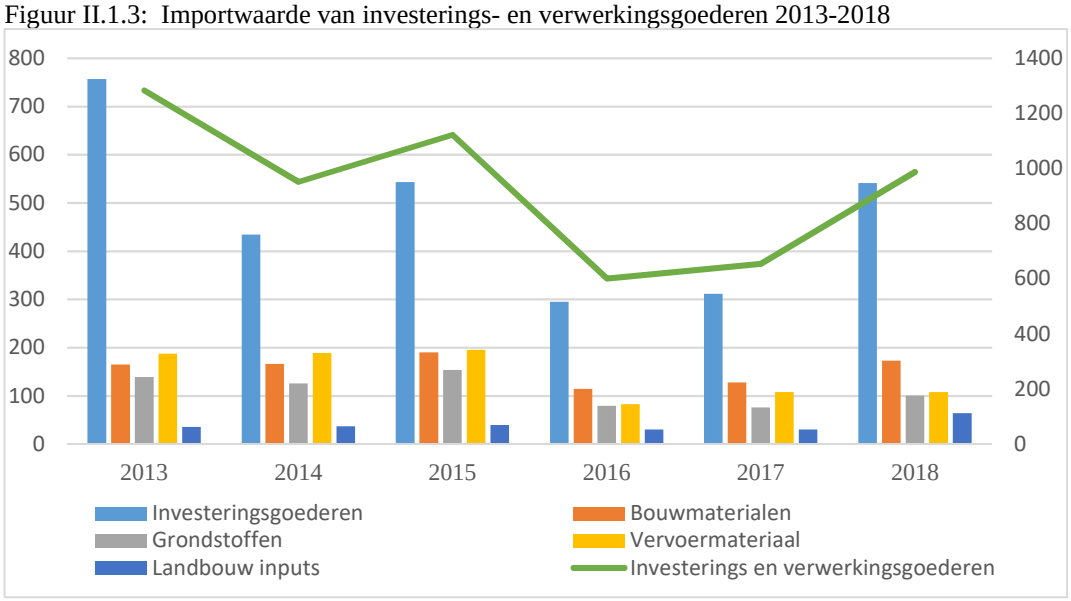

Bron: ABS-handelsstatistieken, bewerking SPS

Een deel van de gerealiseerde investeringen in niet-financiële activa betreft de aanschaf van machinerieën, apparatuur en transportmaterieel en de opzet van gebouwen en fabriekshallen. In Suriname kunnen investeringen in vaste activa, vanwege de weinig geavanceerde lokale industriesector, benaderd worden door de waarde van de importen van zogenaamde 'Investerings- en verwerkingsgoederen'. Het Algemeen Bureau voor de Statistiek (ABS) publiceert statistieken voor deze proxy-indicator, verdeeld naar de volgende subcategorieën: Investeringsgoederen, Grondstoffen, Vervoermaterieel, Bouwmaterialen en Landbouw inputs. Alleen de subcategorie Investeringsgoederen zal in beschouwing worden genomen. Deze categorie reflecteert de aanschaffingen vanwege zowel de mijnbouwbedrijven als andere sectoren. De gemiddelde jaarlijkse importwaarde in de verslagperiode van deze subcategorie is USD 480 mln.

Figuur II.1.3 vertoont drie piekmomenten voor investeringsgoederen (linker verticale as), namelijk in 2013, 2015 en 2018, voornamelijk vanwege de investeringen in de mijnbouwsector (olie en goud).
In de periode 2013-2018 kan per jaar gemiddeld circa 33 procent van de totale importen van Suriname worden toegeschreven aan de mijnbouwsector, (waarde import mijnbouwsector/waarde totale import). De mijnbouwsector heeft een hoger aandeel in de importen van investeringsgoederen. Geschat wordt dat circa 88 procent voor rekening is van deze sector (waarde import mijnbouwsector/waarde import subcategorie Investeringsgoederen). Omdat het in deze gaat om een proxy indicator voor investeringen, wordt geïndiceerd dat als minimaal 12 procent van de subcategorie investeringsgoederen voor rekening is van de niet-mijnbouwsector, deze gemiddeld minimaal USD 58 mln per jaar (12 procent van USD 480 mln in de periode 2013 -2018) heeft geïnvesteerd.

II.2. De Betalingsbalans[13]

Het saldo op **de Lopende Rekening** van de betalingsbalans in de periode 2014 tot 2018 is in de drie beginjaren negatief (zie figuur II.2.1). In het daaropvolgend jaar is er een gering positief saldo terwijl in 2018 dit saldo wederom negatief is

De Goederenrekening is in alle jaren van de verslagperiode positief met uitzondering van 2015. De Inkomensoverdrachtenrekening is, zoals gebruikelijk positief voor alle opeenvolgende jaren. De Lopende Rekening is in de meeste jaren van de verslagperiode negatief, vanwege het overwicht van de negatieve saldi op de Diensten- en de Inkomensrekening. Ook in de eerste helft van 2019 is sprake van een negatief saldo op de Lopende Rekening van de betalingsbalans, en wel van circa - USD 197 mln. De Figuur geeft een grafische weergave van het verloop van de saldi op de Lopende Rekening van de betalingsbalans. Het verloop van de saldi van de verschillende componenten van de Lopende Rekening is ook waar te nemen.

Figuur II.2.1: Transacties op de Lopende rekening van de Betalingsbalans
In USD mln., periode 2014– 2018

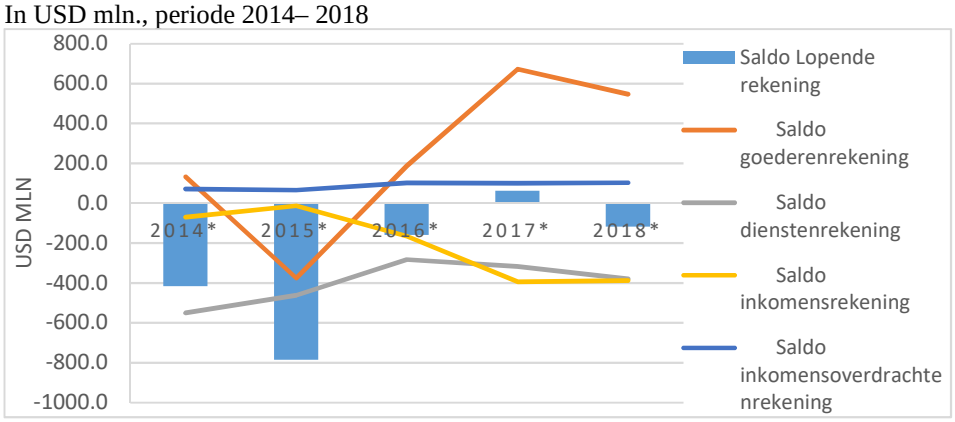

Bron: Centrale Bank van Suriname/ bewerking SPS

In de analyseperiode 2015 tot 2018 was het saldo op de goederenbalans slechts in 2015 negatief voor een bedrag van USD 376. Het herstel kwam al in 2016 met een saldo van USD187 mln. Dit positief saldo is in de daaropvolgende jaren verder gegroeid. In de eerste helft van 2019 was het saldo op de goederenbalans USD 180,9 mln oftewel het verschil tussen de exportwaarde van USD 1081,0 mln en de importwaarde van USD900,1 mln. In vergelijking met het saldo op de goederenrekening in de eerste helft van 2018 is dit een daling van 28,2 procent. Dit is het gevolg van de stijgende trend in de importen vanaf 2017. Deze stijging is sneller dan die van de exporten, wat geen nieuw maar wel een zorgwekkend verschijnsel is in onze economie.

Voor wat betreft het verloop van de bijdrage van de mijnbouwsector[14] in de totale exportwaarde en de verwachtingen rond mogelijke toename hiervan, kan het volgende opgemerkt worden. In de periode 2014 -2018 was het aandeel van de exportwaarde van de mineralensector in de totale exporten gemiddeld 83 procent. Het aandeel van de goudsector in de mijnbouwexporten was gemiddeld 80 procent en heeft daardoor het verloop van de totale exportwaarde grotendeels bepaald. De goudexportwaarde is gestegen van USD 916 mln in 2015 naar USD 1625 mln in 2018. Een verdere verhoging van de exportwaarde van goud zal, op korte termijn, in de eerste plaats afhankelijk zijn van een toename in de goudprijs en in de tweede plaats van verhoogde productie en export. De vooruitzichten op dergelijke ontwikkelingen zijn besproken in pararaaf I.1 op pagina 14.

[13] Zie Statistische Annex Economische Indicatoren

[14] Mijnbouwsector omvat aardolie, aluinaarde en goud (RGM, Newmont Suriname en lokalen goudexporteurs)

Tabel II.2.1: Betalingsbalans in mln USD, periode 2014 – 2019-II

Omschrijving	2014	2015*	2016*	2017*	2018*	2019	
						I*	II*
Saldo Lopende rekening	**-416.3**	**-786.5**	**-160.5**	**61.0**	**-118.0**	**-10.5**	**-197.3**
Saldo goederenrekening	133.0	-375.9	186.7	672.0	547.1	148.4	32.5
Saldo dienstenrekening	-550.1	-462.6	-282.6	-316.7	-380.3	-79.6	-149.1
Saldo inkomensrekening	-70.4	-13.3	-166.4	-394.0	-387.5	-100.4	-103.6
Saldo inkomensoverdrachtenrekening	71.2	65.3	101.8	99.7	102.7	21.1	22.9
Saldo Vermogensoverdrachtenrekening	**-0.4**	**1.3**	**19.4**	**0.0**	**-0.4**	**0.6**	**-3.5**
Saldo Financiële rekening	**696.9**	**769.6**	**482.5**	**112.6**	**298.2**	**145.1**	**155.6**
Saldo Directe investeringen	164.1	266.7	300.0	98.2	119.2	59.5	-22.5
Saldo Beleggingen	0.6	-9.5	507.8	-26.6	-58.5	4.3	-15.4
Saldo Overig financieel verkeer	532.2	512.4	-325.3	41.0	237.5	131.3	193.5
Saldo Totaal Rekening	**280.2**	**-15.6**	**341.4**	**173.6**	**179.8**	**185.2**	**-45.2**
Statistische verschillen	**-430.3**	**-250.3**	**-262.0**	**-151.8**	**-32.1**	**-144.4**	**90.2**
Mutatie in de Internationale reserves **) ^	**150.2**	**265.8**	**-79.4**	**-21.7**	**-147.9**	**9.2**	**-45.0**

Bron: Centrale Bank van Suriname, bewerking SPS

*) Voorlopige cijfers ^) Exclusief herwaarderingsverschillen **) Een minteken duidt op een toename in de reserves

Het resultaat op de Dienstenbalans is structureel negatief met een minder negatief resultaat in 2016 en 2017 in vergelijking tot 2015 (-USD 463 mln) van respectievelijk circa - USD 283 mln. en - USD 317 mln. De oorzaken van deze negatieve saldi zijn de uitgaven voor overwegend activiteiten in de mijnbouwsector, waarbij diensten in het buitenland worden betrokken. Het buitenland leverde diensten aan de raffinaderijconstructie van Staatsolie in de periode 2014-2015. Vanwege het aflopen van de constructiewerkzaamheden van de raffinaderij zijn in 2016 en 2017 minder technische en handels gerelateerde diensten als ook transport- en verzekeringsdiensten geïmporteerd. Echter is er weer een toename in de uitgaven in 2018 te bespeuren van USD 552 mln, grotendeels vanwege de mijnbouwsector. De primaire oorzaak hiervan is de nearshore activiteiten van Staatsolie N.V. In 2018 is het bedrijf van start gegaan met de voorbereidingen van een exploratiecampagne voor het boren van 10 putten nearshore.

Het saldo dat gerealiseerd wordt op de subpost Inkomens is negatief in afnemende mate in het begin van de verslagperiode en toenemend aan het eind. In 2016, 2017 en 2018 is het saldo respectievelijk -USD 166 mln, -USD 394 mln en -USD 388 mln. De grootste sub-post van de Inkomens is de post Kapitaalopbrengsten. De lagere winstgevendheid van de mijnbouwbedrijven heeft grotendeels geleid tot de daling in de uitstroom in 2014 en 2015. De dividendovermakingen aan de moedermaatschappijen nam af. Het in productie gaan van Newmont Suriname LLC. heeft geresulteerd in dividendovermakingen en betaling van arbeidsinkomen in 2017 en 2018 waardoor de uitstroom weer stijgt. In oktober 2017 was Newmont Suriname een jaar in productie met goede bedrijfsresultaten. Ook rentebetalingen door de overheid en de particuliere sector hebben bijgedragen tot de toename in de uitstroom op de subpost Inkomens.

De Inkomensoverdrachtenrekening vertoont positieve saldi gedurende de verslagperiode. De ontwikkelingen op de post Inkomensoverdrachten, voor zowel ontvangsten als uitgaven, worden hoofdzakelijk bepaald door de subpost Levensonderhoud. Bij de ontvangsten gaat het hoofdzakelijk om de overmakingen van pensioenuitkeringen aan Nederlandse onderdanen die in Suriname vertoeven en financiële ondersteuning aan familie in Suriname (remittances). Aan de uitgavenzijde is sprake van een min of meer identieke situatie. Ook de belastingontvangsten van de Staat van bedrijven actief in de offshore olie-exploratie hebben bijgedragen aan de positieve instroom.

De tekorten op de lopende rekening in 2014 en 2015 worden deels gedekt door positieve saldi op de Financiële Rekening en deels door mutaties in de Internationale Reserves, terwijl de tekorten in 2016 en 2018 volledig gedekt worden door de positieve saldi op de Financiële Rekening met ook nog een positieve mutatie in de Internationale Reserves. De positieve saldi op de Financiële Rekening worden veroorzaakt door de positieve waarden op de post Directe Investeringen in Suriname en het Saldo Overig Financieel Verkeer. De saldi op de post Directe Investeringen zijn voor de periode 2014-2018 respectievelijk USD 164 mln, USD 267 mln, USD 300 mln, USD 98 mln, en USD 119 mln. In de periode 2014-2016

zijn de investeringen in de mijnbouwsector waaronder de goudsector voor gemiddeld 90 procent de bepalende factor. In 2017 en 2018 worden de Directe Investeringen in Suriname voor slechts gemiddeld 24 procent bepaald door de goudsector. Op het post Overig Financieel verkeer zijn het onder meer de Overheidsleningen die zorgen voor een instroom van kapitaal.

II.3. Monetaire ontwikkelingen en de financiële sector

Tegen april 2018 werd Suriname in het algemeen, en het bankwezen in het bijzonder, getroffen door een onrechtmatige aanhouding van een eurozending in Nederland. Deze aanhouding dreigde het buitenlands betalingsverkeer van Suriname alsook de economie te ontwrichten. Tevens had de inbeslagname van de euromiddelen een directe impact op de bedrijfsvoering van commerciële banken. Door de Centrale Bank van Suriname (CBvS) moest snel worden gehandeld om negatieve gevolgen enigszins te mitigeren.

De CBvS heeft vreemde valuta beschikbaar gesteld aan de commerciële banken ter garandering van een vlot en efficiënt verloop van het buitenlands betalingsverkeer en ter veiligstelling van de import van goederen. Tegen de inbeslagname van de euromiddelen, heeft de CBvS inmiddels een klaagschrift ingediend bij de Rechtbank Noord-Holland. Het klaagschrift wordt door de Rechtbank behandeld op de zitting van 5 november 2019. De CBvS heeft intussen nauw overleg gepleegd en succesvol onderhandeld met verschillende partijen om geldverschepingen nog voor het einde van 2019 te bewerkstelligen.

Operationeel monetair beleid

Het gevoerde monetair beleid van de CBvS, dat tot uiting komt in het beheersen van de groei van de binnenlandse liquiditeiten, ligt aan de basis van de bewerkstelligde monetaire stabiliteit. De USD Bankkoers bleef stabiel, terwijl de inflatie afnam.

De CBvS heeft vanaf maart 2019 haar beleid specifiek gericht op het afromen van overtollige liquiditeiten in de economie. Zulks is initieel geschied via het afwikkelen van de vervallen vreemde valutaswapcontracten van de banken met de CBvS, het beleggen van liquide SRD-middelen door de banken in termijndeposito's bij de CBvS, en het ter beschikking stellen van vreemde valuta voor noodzakelijke importen. Bovendien heeft de CBvS in juli 2019 twee nieuwe beleggingsinstrumenten geïntroduceerd, namelijk het aangepast Goudcertificaat en het Certificate of Deposit. Met deze nieuwe instrumenten wordt beoogd een aanzet te geven tot verdere ontwikkeling van de geld- en kapitaalmarkt alsmede beleggers (banken, bedrijven en institutionele beleggers) een alternatieve beleggingsvorm voor korte, middellange en lange termijn aan te bieden.

Het kasreservebeleid in de SRD-sfeer bleef ongewijzigd. De kasreservepercentages voor de toevertrouwde middelen in SRD en vreemde valuta werden gehandhaafd op respectievelijk 35% en 50%. In mei 2019 heeft de CBvS het Algemeen Voorschrift inzake het vreemde valutabedrijf van de banken herzien en uitgevaardigd. Vanaf 1 juni 2019 zijn de deposito nemende instellingen en de CBvS overeengekomen dat deze hun verplichte vreemde-valuta kasreserve middelen zullen aanhouden bij de Bank. Het komt erop neer dat tenminste de helft van de kasreservemiddelen in US-dollars dient te worden aangehouden bij de CBvS op een USD-kasreserverekening in het buitenland. Het resterend deel van de USD-kasreserves zal vooralsnog door de algemene banken zelf worden aangehouden bij buitenlandse banken, zoals dat voorheen geschiedde. De kasreserves in euro's zullen ten volle bij de CBvS worden aangehouden op een EUR-kasreserverekening.
Diverse argumenten liggen ten grondslag aan de beleidsmaatregel om de vreemde-valuta kasreserves bij de CBvS onder te brengen. Ten eerste, het oogmerk van prudentie. Gelet op het risicovrij profiel van de CBvS zal het aanhouden van de kasreserves bij de CBvS in plaats van bij een buitenlandse bank, leiden tot een verbetering van de solvabiliteit en soliditeit van de lokale banken. Ten tweede, de rol van de CBvS als hoedster van financiële stabiliteit waarbij zij o.m. de taak heeft om het betalingsverkeer van Suriname met het buitenland te bevorderen en te vergemakkelijken. Ten derde, het aanhouden van de kasreserves bij de CBvS is in overeenstemming met de 'best practices' die internationaal gangbaar zijn.

Om te waarborgen dat de vreemde-valuta kasreserves goed worden beheerd, is 'ringfencing' als een veiligheidsmiddel gebruikt, wat inhoudt dat deze middelen te allen tijde reserves van de banken blijven en voor geen enkel ander doel kunnen worden aangewend. De 'ringfencing' zal vorm worden gegeven door (1) het instellen van een Strategic Investment Committee (SIC), (2) speciale administratie en financiële rapportage, opgemaakt door een externe accountant ten behoeve van informatie aan de algemene banken, en (3) minimaal één keer per kwartaalrapportage uit te brengen aan de algemene banken.

In navolging van de opzegging van de Memorandum van Overeenstemming tussen de monetaire autoriteiten, werd in 2019 een Monetary and Fiscal Policy Coordination Committee (MFPCC) opgericht. Dit MFPCC biedt aan beide autoriteiten een forum om kwesties van wederzijds belang te bespreken en te zorgen voor beleidsconsistentie tussen de twee instellingen. Het MFPCC is opgezet om urgente zaken van wederzijds belang te behandelen alsook structuren vorm te helpen geven, waardoor op middellange termijn er een modernisering en hogere efficiëntie van de taakstellingen en uitvoering ontstaan.

In maart 2019 heeft de Surinaamse regering zich gecommitteerd aan de uitvoering van de National Risk Assessment (NRA) en de opstelling van het bijbehorende nationale risicobeoordelingsrapport. NRA, het proces waarbij mogelijke activiteiten van witwassen of financiering van terrorisme in kaart worden gebracht alsook de maatregelen die het land treft tegen deze activiteiten, werd gelanceerd op 15 juli 2019. De implementatie van de NRA vindt plaats onder toezicht van de Anti-Money Laundering (AML)-stuurraad, bijgestaan door de Nationale Anti-Money Laundering Commissie (NAMLAC). De Centrale Bank heeft een coördinerende taak in dit geheel en wordt ondersteund door een Project Management Team (PMT). Het PMT is opgericht in mei 2019 en bestaat verder uit medewerkers van het ministerie van Justitie en Politie en het ministerie van Financiën.

De CBvS erkent dat "FinTech"-innovaties een cruciale rol kunnen spelen bij het reduceren van de kosten van financiële transacties, en tegelijkertijd een efficiëntere dienstverlening aan consumenten kunnen bieden, zonder het financiële systeem te ondermijnen. De positieve bijdragen die technologische innovatie kan leveren, zal de CBvS faciliteren en tegelijkertijd de potentiële risico's aanpakken. Zij heeft hiertoe een werkgroep ingesteld met als doelstelling inzicht te verkrijgen in de kansen en de risico's van FinTech op monetaire en financiële stabiliteit in Suriname. Deze werkgroep moet ook de bijdragen aan het implementeren van vernieuwd beleid en richtlijnen voor duurzame ontwikkeling van de financiële sector.

De CBvS heeft in het kader van de institutionele versterking diverse wetten voorbereid zoals wijziging van de Bankwet, wijziging van de Wet Toezicht Kredietwezen, wijziging van de Wet Geldtransactiekantoren, wijziging van de Wet Pensioen- en Voorzieningsfondsen, Verzekeringswet, Wet Depositogarantiestelsel, Wet Kredietregistratiebureau, richtlijnen Wet Kapitaalmarkt, Wet Elektronisch Betaalverkeer en Wet Herstel en Afwikkeling Kredietinstellingen. Het vervolgtraject is dat deze wetsproducten worden aangeboden aan de Minister van Financiën en de Minister van Justitie en Politie. Hierna komen deze wetsproducten in het wetgevingstraject, de Staatsraad en DNA.

Ontwikkeling van de geldaggregaten

De ontwikkeling van de monetaire aggregaten is in 2018 in sterke mate beïnvloed door het terugstorten van financiële middelen ter waarde van US$ 337,5 miljoen door Staatsolie. Het betreft middelen die de Staat in 2016 aan Staatsolie had geleend uit de Oppenheimer obligatie (US$ 261,5 miljoen) alsmede het acquisitiebedrag van de 4,8% deelneming van de overheid in het Merian-Goudproject (US$ 76 miljoen).

In 2018 bedroeg de groei van de basisgeldhoeveelheid (M0) 36,8%. De nationale liquiditeitenmassa (M2) groeide met 9,1% naar SRD 19,2 miljard in 2018. In de eerste helft van 2019 vertraagde de groei van M2 tot 1,1%. Anderzijds versnelde het groeitempo van M0 aanzienlijk tot 41,6% in het eerste halfjaar van 2019. Deze versnelde groei houdt verband met het transfereren van de vreemde-valuta kasreservemiddelen van de algemene banken naar de CBvS. Vanuit de CBvS zijn vanaf maart 2019 stappen ondernomen om overtollige liquiditeiten te mitigeren.

Oorzaken van de geldgroei

De liquiditeitstoename in 2018 kan geheel worden toegeschreven aan de liquiditeitstoevoer uit het buitenland ad SRD 2,0 miljard. Deze werd voornamelijk veroorzaakt door de toename van de internationale reservepositie die grotendeels te maken heeft met de door de overheid ontvangen gelden van Staatsolie uit hoofde van de eerder vermelde buitenlandse lening.

De liquiditeitsvernietiging ten behoeve van de overheid beliep SRD 354,4 miljoen, terwijl er in 2017 nog sprake was van liquiditeitscreatie van SRD 1,4 miljard. Door de terugstorting van Staatsolie namen de tegoeden van de overheid bij de CBvS toe waardoor de netto kredietverlening aan de overheid afnam. Eveneens zorgde de private sector voor liquiditeitsvernietiging van SRD 50,7 miljoen.

Figuur II.4. 1.: Oorzaken en veranderingen in de liquiditeitenmassa in ruime zin
(in miljoenen SRD)

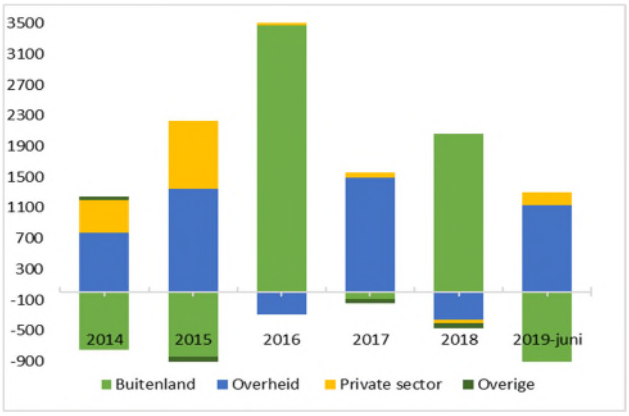

Bron: Centrale Bank van Suriname

In de eerste helft van 2019 zorgden binnenlandse bronnen voor liquiditeitscreatie ten bedrage van SRD 1,2 miljard, terwijl liquiditeitsvernietiging uit buitenlandse bronnen SRD 1,0 miljard bedroeg.

Kredietverlening en toevertrouwde middelen

De groei van de kredietverlening door de algemene banken vertraagde in 2018 (zie figuur 2). Deze vertraging werd voornamelijk gedreven door de verminderde kredietvraag van de overheid. In de eerste helft van 2019 namen de kredieten ten opzichte van eind 2018 toe met 9,0% en was grotendeels ten behoeve van de overheid.

Figuur II.4. 2: Ontwikkeling van de kredietverlening
(in miljoenen SRD)

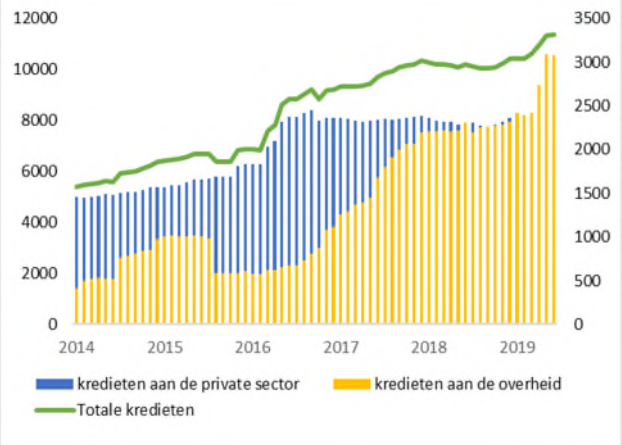

Figuur II.4. 3: Ontwikkeling van de deposito's
(in miljoenen SRD)

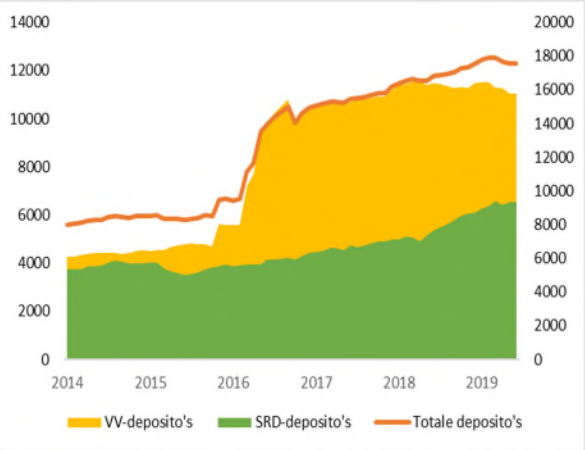

Bron: Centrale Bank van Suriname

De aanwas van deposito's van 8,6%, lag ruimschoots hoger dan de kredietgroei in 2018. Dit kwam uiteindelijk tot uitdrukking in een toename van de overtollige liquiditeiten van de banken. Per juni 2019 namen de totale kredieten meer toe dan de deposito's. Dit leidde tot een toename van 5,2 procentpunt van de krediet-deposito ratio (64,6%).

Ontwikkeling van de financiële sector

De solvabiliteitsratio van de primaire banken steeg in 2018 van 9,3% tot 9,9%, een gunstige ontwikkeling gezien de minimumnorm van 10%. De non-performing loans (NPLs), uitgedrukt in procenten van de kredietportefeuille, daalden in 2018 van 13,0% tot 10,8% (zie tabel 1). Ook dit impliceert een verbetering in financiële soliditeit gegeven de maximumnorm van 5%.

Tabel II.4. 1: Financiële soliditeit van de algemene banken (in%)

	2014	2015	2016	2017	2018
Solvabilteit					
Risicogewogen kapitaalratio	11,5	11,3	5,5	9,3	9,9
Risicogewogen kernkapitaalratio ("Core Tier I ratio")	11,4	11,3	5,5	8,7	9,3
Verhouding eigen vermogen en balanstotaal	8,8	7,9	3,3	5,0	4,9
Kwaliteit kredietportefuille					
Verhouding NPLs en bruto kredietverlening	6,2	8,4	10,8	13,0	10,8
Verhouding NPLs voorzieningen en risicogewogen kapitaal	33,0	39,8	76,8	52,1	31,8
Winstgevendheid					
ROA	1,7	1,3	-0,7	0,9	0,1
ROE	20,3	15,4	-11,9	16,2	2,3
Liquiditeit					
Verhouding liquide middelen en totale activa	30,9	32,1	32,7	37,9	40,2
Verhouding liquide middelen en korte schulden	63	69,1	69,2	82,3	82,3

Bron: Centrale Bank van Suriname

De indicatoren ‘Return on Equity’ (ROE) en ‘Return on Assets’ (ROA), welke maatstaven zijn voor het meten van winstgevendheid, vertonen in 2018 ook een daling. In 2018 bedroeg de ROA 0,1%, wat lager ligt dan de norm van 1,5% die voor banken wordt gehandhaafd.

Hoofdstuk III. Ontwikkelingen in de Sociale sector

III.1. Demografische Trends

Suriname is een van de dunst bevolkte landen ter wereld, waar ongeveer 85,7 procent van de bevolking geconcentreerd is in het kustgebied. Het overig deel van de bevolking woont in het binnenland. De bevolkingsdichtheid in de districten varieert van 0,3 (Sipaliwini) tot 1323,8 (Paramaribo) personen per vierkante kilometer (zie tabel III.1.1).

Tabel III.1.1: Districten naar oppervlakte, bevolking en bevolkingsdichtheid in 2012 en 2017

Nr.	District	Oppervl. (km^2)	Bev. 2012	Dichtheid	Bev.2017	Dichtheid
01	Paramaribo	182	240.924	1.323,8	233.792	1.285,0
02	Wanica	443	118.222	266,9	128.780	266,9
03	Nickerie	5.353	34.233	6,4	31.682	5,9
04	Coronie	3.902	3.391	0,9	2.661	0,7
05	Saramacca	3.636	17.480	4,8	16.475	4,5
06	Commewijne	2.353	31.420	13,4	31.209	13,3
07	Marowijne	4.627	18.294	4,0	19.319	4,2
08	Para	5.393	24.700	4,6	27.314	5,1
09	Brokopondo	7.364	15.909	2,2	13.786	1,9
10	Sipaliwini	130.567	37.065	0,3	34.036	0,3
Totaal		163.820	541.638	3,3	539.054	3,3

Bron: ·ABS, bewerking SPS

De ongelijke spreiding van de bevolking over het grondgebied verhoogt het risico op een scheve verhouding tussen locatie van mensen en opties voor economische activiteit. Het ontwikkelingsbeleid en vooral regionale planning, moet duurzaam een betere balans creëren tussen deze twee ‘grote ontwikkelingsregio’s’.

III.1.1 Bevolkingsprojecties

De inter-census 2004-2012 bevolkingsgroei bedroeg ongeveer 1,2 procent per jaar. Gezien de verwachte ontwikkelingen in de factoren die de bevolkingsgroei stimuleren, wordt voorspeld dat de bevolking tussen 2017 en 2021 gemiddeld met 1,8 procent per jaar zal groeien, respectievelijk van 595.200 tot 638.800 personen. Surinames kleine bevolking heeft een relatief laag vruchtbaarheidscijfer (2,54) met een tendens tot emigratie. De kleinschaligheid valt daarom niet te "ontgroeien" door de natuurlijke aanwas van de bevolking. Het gunstigste scenario van bevolkingsprojecties geeft aan dat Suriname in 2032 een bevolking van ongeveer 761.500 personen zal tellen. Dit is dus nog steeds minder dan een miljoen (inclusief de verwachte migratie).

Qua leeftijd van de bevolking, heeft Suriname nog steeds het voordeel van een vrij gunstige verhouding tussen de leeftijdsgroepen 0-14 jaar, 15-59 jaar en ≥ 60 jaar. De gemiddelde ratio's waren in de inter-census periode gelijk aan 29, 61 en 9 procent.

Tabel III.1.1.1.: Bevolkingsstructuur naar leeftijdsgroep Census 2004, 2012 en projecties 2017-2021

Leeftijdsgroep	Census 2004	Census 2012	Projectie				
			2017	2018	2019	2020	2021
0 - 14 jaar	30%	27%	26%	26%	26%	26%	26%
15 - 59 jaar	61%	62%	62%	62%	62%	62%	62%
≥ 60 jaar	9%	10%	12%	12%	12%	12%	13%
Onbekend	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Bron: ·ABS, bewerking SPS

Uit tabel III.1.1.1 blijkt dat de diepgaande veranderingen in de bevolkingsstructuur qua leeftijd al zijn begonnen. Het aandeel van ouderen in de totale bevolking is toegenomen, wat gevolgen heeft voor de basis

van de bevolkingspiramide die gestaag kleiner wordt. Gezien de prognoses voor 2017-2021 wordt verwacht dat het aantal personen ouder dan 60 jaar sneller zal toenemen in vergelijking met de andere leeftijdsgroepen. Deze ontwikkelingen vereisen voorzieningen op het gebied van planning en uitvoering van beleid, voornamelijk op het gebied van sociale bescherming: het Sociaal zekerheidsstelsel, werkgelegenheid en gezondheidszorg. Immers, de veranderende leeftijdsstructuur heeft gevolgen voor economische en sociale verhoudingen, de incidentie van ziekte, de behoefte aan zorg en de financiering van hieraan gerelateerde uitgaven.

III.2. Demografische Trends

Het Consumenten Prijs Indexcijfer (CPI) steeg in de periode 2014 tot 2018 van 62,1 naar 134,7 (jaargemiddelde). De inflatie, gemeten als procentuele stijging van CPI, bedroeg over deze periode 116,9 procent. Dit komt neer op een jaarlijks gemiddelde van ca. 29,2 procent. De inflatie in 2017 en 2018 bedroeg respectievelijk 22 procent en 6,9 procent, voornamelijk als gevolg van de afname van de deviezeninkomsten, de teruggevallen capaciteit om te importeren en daarmee samenhangende wisselkoersstijgingen. Vanaf 2018 is er een dalende trend in de inflatiecijfers vanwege een redelijk stabiele wisselkoes. De inflatieverwachting voor 2019 is circa 4,3%. Door de hoge inflatie van 2016 en 2017 is de koopkracht van de SRD gedaald. De schatting voor 2019 laat een koopkrachtdaling zien van 56% ten opzichte van 2015.

Figuur III.2.1: Maandinflatie en koopkracht SRD-periode 2015-2018*

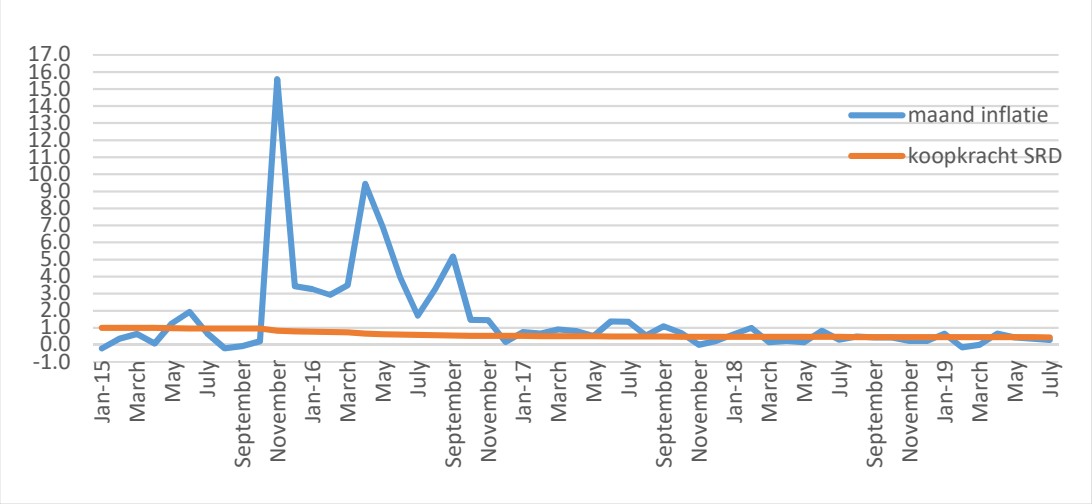

Bron: ABS, bewerking SPS, * geschat jaargemiddelde op basis van de realisaties van ABS-maandcijfers.

Deze daling heeft direct effect op de reële inkomens van de zogenaamde vaste inkomenstrekkers, waaronder loon- en salaristrekkers, gepensioneerden en (overheids)uitkeringsafhankelijken. Centraal in het beleidsdebat over de effecten van de crisis van 2015/2016 en hoe de lasten daarvan te spreiden, is de vraag hoeveel en op welke manier deze groepen gecompenseerd moeten worden voor deze koopkrachtdaling. In de analyseperiode zijn de loon-en salaristrekkers op verschillende manieren en in uiteenlopende mate gecompenseerd voor inflatie. Echter, vanwege het ontbreken van inkomens- en loonstatistieken per sector of bedrijfstak is het niet mogelijk een betrouwbaar beeld te geven van hoe inflatie en loonsverhogingen de huidige koopkracht van relevante groepen van loon- en salaristrekkers beïnvloed hebben. In tabel III.2.1 wordt de ontwikkeling van de koopkracht van het minimumloon weergegeven.

Ondanks de verhogingen van het minimum uurloon in 2016 en 2017 naar respectievelijk SRD 5,22 en SRD 6,14, was de koopkracht van het minimumloon in 2018 vergeleken met 2015 teruggevallen naar SRD 2,90 of een daling van 27,5 procent (zie tabel III.2.1). In 2019 is voor de berekening van de koopkracht uitgegaan van een minimum uurloon SRD 8,40 welke is afgeleid van de huidige bij wet geregelde minimumloon. In 2019 is de geschatte koopkracht ten opzichte van 2015 is SRD 3,7 of een daling van 7,5 procent.

Tabel III.2.1: Gemiddelde* koopkracht van het minimumloon ten opzichte van januari 2015

	CPI*	Inflatie*	Minimum Uurloon in SRD		
			Nominaal	gem. koop-kracht SRD	Koopkracht uurloon*
2015	66.4	6.9	4.29	0.93	4.0
2016	103.2	55.5	5.22	0.61	3.2
2017	125.9	22	6.14	0.49	3.0
2018	134.7	6.9	6.14	0.46	2.9
2019**	140.5	4.3	8.4	0.44	3.7

Bron: Jaargemiddelde CPI/inflatie: ABS 2015, 2016, 2017,2018 en januari-juli 2019

* Het betreft hier het gemiddelde over de twaalf maanden van het jaar

** Het geschatte gemiddelde voor 2019 gebaseerd op 'realisatiecijfers' tot en met juli 2019 en projecties voor de maanden augustus t/m december van SPS.

III.2.1. Bestaansniveaus van de Bevolking en Armoedebestrijding

In beleidsdebatten over de effecten van de economische crisis en de wijze waarop de lasten daarvan moesten worden gedragen, stond centraal de omvang en de wijze van compensatie van de koopkrachtdaling voor inkomenstrekkers, gepensioneerden en bijstand genieters. Van overheidswege is getracht hierop antwoord te geven.

In 2016 werd door het ministerie van Sociale Zaken en Volkshuisvesting (SoZaVo) een technische commissie bestaande uit deskundigen van SoZaVo, SPS, ABS en de Anton de Kom Universiteit van Suriname (AdeKUS - IGSR) ingesteld om een armoedegrens vast te stellen. Een armoedegrens dat als anker zou moeten dienen voor het sociaaleconomisch beleid, en als vertrekpunt om (voor de lange termijn) economische of sociale doelstellingen te kwantificeren en maatregelen op verschillende gebieden voor relevante groepen te onderscheiden.

De armoedegrens voor een 1-persoonshuishouden is toen per mei 2016 vastgesteld op SRD 850 (Achthonderd en Vijftig Surinaamse Dollars) per maand. Uitgaande van deze grens, met gebruikmaking van de nieuwe equivalenten-factoren voor Suriname[15] zoals door het ABS wordt gebruikt, is de armoedegrens voor huishoudens verschillend naar grootte en samenstelling, vastgesteld. Daarbij is gebleken dat voor een doorsnee huishouden van 2 volwassen en 2 kinderen een bedrag van minstens SRD 1896 (Duizend Achthonderd Zes en Negentig Surinaamse Dollars) nodig was om in hun behoeften te kunnen voorzien. Per juli 2018 is de armoedegrens voor een 1-persoonshuishouden, bij gebrek aan actuele informatie over de totale consumptieve bestedingen van de huishoudens en de relevante componenten daarvan, op basis van inflatie gecorrigeerd en vastgesteld op SRD 1132 (Duizend Honderd Twee en Dertig Surinaamse Dollars) per maand, en voor een doorsnee huishouden van 2 volwassen en 2 kinderen op SRD 2524 (Twee Duizend Vijfhonderd Vier en Twintig Surinaamse Dollars).

Het ABS is in 2019 gestart met de voorbereiding van de uitvoering van een 3-tal onderzoeken. Eén daarvan is het Huishoud Budget Onderzoek (HBS) 2020-2022. Deze onderzoeken moeten de basisinformatie voor het sociaal en economisch beleid beschikbaar maken. Hiertoe wordt ook de bijstelling van de armoedegrens, op basis van meer recente gegevens, gerekend.

Daarnaast is de vaststelling van een bestaansminimum vooral voor beleid en planning, van belang. Mocht het zo zijn dat vanwege beperkte middelen het niet mogelijk blijkt, iedereen onder de armoedegrens 'onmiddellijk' boven deze grens te tillen, kan een bestaansminimum een realistischer beleidsdoel zijn. Het schept de mogelijkheid het tijdspad uit te zetten dat gehanteerd zal worden om elke burger boven de armoedegrens te tillen. Binnen een dergelijk traject zal Suriname, in tripartiet verband een dergelijke benadering moeten afspreken. De gedachtegang bij de tripartiete vaststelling van een bestaansminimum is dat de Overheid en het bedrijfsleven het bestaansminimum zullen moeten betalen en dat de vakbeweging hierbij een gevestigde rol heeft.

[15] Vanaf december 2014

III.3. Het Sociaal Beschermingssysteem en de behoefte aan hervorming

Een belangrijke zwakte van het huidige systeem voor sociale bescherming is dat de doelen en de organisatie van de verschillende componenten daarvan niet als een samenhangend geheel gepland en geoperationaliseerd zijn. De meeste programma's zijn alleen gebaseerd op overdrachten in geld of in natura. Dit soort programma's zijn marginaal niet geïntegreerd met programma's die de sociale weerbaarheid van individuen, gezinnen, huishoudens of gemeenschappen proberen te verhogen. Ook zijn de inspanningen van dienstonderdelen en/of ministeries doorgaans niet geïntegreerd. Het resultaat hiervan is dat verschillende van elkaar geïsoleerde programma's door dienstverleners aan cliënten worden aangeboden.

Een ander structureel probleem is dat de financiering van de sociale voorzieningen doorgaans direct uit de staatsbegroting komt in plaats van financiering uit autonome, gespecialiseerde fondsen. Daarnaast leidt directe financiering vaak tot onvoldoende planning van de actuariële duurzaamheid van programma's.

III.3.1. Ontwikkelingen op het gebied van de sociale bescherming

In 2014 werden 3 (drie) wetten afgekondigd, die de basis vormen voor het Surinaamse Sociaal Zekerheidssysteem. Deze zijn:

1. de wet Nationale Basiszorgverzekering;
2. de wet Algemeen Pensioenfonds 2014 en
3. de wet Minimum Uurloon.

Vanaf 9 oktober 2014 is elke ingezetene vanwege **de wet Nationale Basiszorgverzekering** verplicht een ziektekostenverzekering af te sluiten. Uit statistieken[16] van het Uitvoeringsorgaan Basiszorgverzekering (UO Basiszorg) blijkt dat per oktober 2014 het aantal verzekerden 395.000 personen bedroeg, en per eind december 2015 413.000. 2017 het aantal personen dat medische was gedekt door een ziektekostenverzekering 405.000 om 430.800 bedroeg. Uitgedrukt in procenten betrof dat een dekking van 72 om 74% van de bevolking. Van bijzonder belang is de groep mensen die vanwege bepaalde omstandigheden de verplichte ziektekostenverzekering niet kan betalen en in aanmerking komt voor een de relevante overheidssubsidies (de zogenaamde on- en minvermogenden). De wet biedt hen de mogelijkheid om een tegemoetkoming in de betaling van de ziektekostenpremie vanwege het ministerie van Sociale Zaken en Huisvesting te ontvangen.

Vanwege **de wet Algemeen Pensioenfonds 2014** zijn werkgevers en werknemers, maar ook zelfstandigen verplicht om een pensioenverzekering af te sluiten. Hiermee hebben ze vooruitzicht op een pensioen bij het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd[17] (algemeen pensioen). Het totaalaantal deelnemers is gegroeid van meer dan 1.000 in januari 2015 tot 20.000 in de tweede helft van 2015. In 2017 was ongeveer 19% van de actief dienende bevolking gedekt vanwege de Ambtenarenpensioenwet 1972, en ongeveer 10 procent door een particuliere pensioenregeling.

De wet Minimum Uurloon werd afgekondigd in september 2014, en is vanaf 1 januari 2015 van kracht. Hoewel, deze wet geen perfect product is en betrokken partijen de behoefte hebben aan voortdurende dialoog, biedt die een uitgangspunt om het Sociaal Zekerheidsstelsel van Suriname te verbeteren en te versterken. Het doel van deze wet is om werknemers en hun families een zeker bestaansminimum te garanderen.

Drie (3) jaar na de inwerkingtreding van de wet Minimum Uurloon is, in 2018 de wet geëvalueerd met als doel verbetering te brengen in de vaststelling van het minimumloon. In juli 2019 werd **de wet Mini-**

[16] Zie: ***'Uitvoeringsorgaan Basiszorg Jaarverslag oktober 2014 t/m 31 december 2015'***

[17] De pensioengerechtigde leeftijd in Suriname is 60 (zestig) jaar.

mumloon goedgekeurd. Hierin is onder andere rekening gehouden met de incorporatie van een mechanisme voor de vaststelling van het minimum, het in lijn brengen van definities met die welke gangbaar zijn in het arbeidsrecht en duidelijkheid over de strekking van de wet.

In tabel III. 3.1.1 worden statistieken gepresenteerd die een beeld geven van het aantal personen dat in de periode 2013- 2017 in aanmerking is gekomen voor sociale voorzieningen van de Overheid zoals financiele bijstand, AOV, AKB en Vrije Geneeskundige behandeling of die in het kader van de sociale verzekeringswetten gegarandeerd zijn van medische voorzieningen en vooruitzicht hebben op een pensioen.

Tabel III.3.1.1 Statistieken over Sociale Bescherming periode 2013- 2018

Omschrijving	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Financiële Bijstand genieters	11638	15302	24113	21867	18459	
AOV-ers	49091	50882	52748	54423	56557	59240
Rechthebbenden AKB	77973	82724	87220	88867	89519	
Rechthebbenden Vrije geneeskundige behandeling	110877	100058	47737			
Deelnemers Basiszorgverzekering		395000	405000		430800	
Deelnemers Pensioen Fonds Suriname (PFS)	49840	51534	53476	55254	57580	
Deelnemers Algemeen Pensioen Fonds (APF)			20000			

Bron: Ministerie van Sociale Zaken en Volkshuisvesting (Afdeling Algemeen Maatschappelijke Zorg, Oudedags Voorzienings Fonds, Administratieve Uitbetaling Sociale Voorzieningen)

III.3.2. Gezondheidszorg

In het Ontwikkelingsplan 2017-2021 zijn voor ca. 49 beleidsgebieden strategische doelen en daarbij behorende uitkomsten geformuleerd. Volksgezondheid is één van die beleidsgebieden, waar in deze paragraaf met behulp van indicatoren de invloed van beleidsinterventies op bereikte resultaten wordt beschreven. Eén van de twee beleidsprioriteiten van het ministerie van Volksgezondheid is de preventie en vermindering van ziekte en sterfte.

Tabel III.3.2.1 Geselecteerde gezondheidsindicatoren 2013-2018

Nr.	**Geselecteerde preventive-indicatoren**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
1	DKTP-vaccinatiedekkingspercentage	87	85	89	91	80	95
2	MMR-vaccinatiedekkingspercentage	93	85	94	97	97	98

Bron: BOG; Nationaal Immunisatie Programma

De waarden van geselecteerde gezondheidsindicatoren over de periode 2013-2018 zijn in tabel III.3.2.1 gepresenteerd. Ter bescherming van de bevolking tegen besmettelijke kinderziekten als difterie, kinkhoest, tetanus, polio (DKTP), mazelen, bof en rodehond (MMR), wordt voor een tijdige toediening van de vaccins een leeftijdschema gehanteerd. Met een stijging van zowel het DKTP- als het MMR-vaccinatiedekkingspercentage in 2018 ten opzichte van 2013, kan gesteld worden dat in 2018 meer kinderen rond het eerste levensjaar middels toediening van de vaccins, beschermd waren tegen genoemde ziekten.

Suriname (97)[18] had in 2017 een hoger MMR-vaccinatiedekkingspercentage dan Curaçao (78), Barbados (92), Trinidad & Tobago (93) en Jamaica (95), maar lager dan Guyana, Montserrat en Antigua & Barbuda, waar aan alle éénjarigen (100) het MMR-vaccin werd toegediend.

[18] PAHO, WHO; Core Indicators, Health Situation in the Americas 2018; http://www.paho.org/ha

Tabel III.3.2.2: Geselecteerde gezondheidsindicatoren 2013-2018

Nr.	Geselecteerde morbiditeitindicatoren	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	Aantal malariagevallen	524	305	375	327	551	325
2	Aantal tuberculose (TBC) gevallen	141	158	150	116	137	179
3	Aantal chronische patiënten N.N.C.	195	200	216	218	231	214
4	Aantal chronische patiënten P.C.S.	188	178	173	166	157	154
5	Aantal in RTCS behandelde patiënten	237	266	268	331	362	365
6	Aantal RGD-patiënten met hypertensie	9906	11013	10744	9514	8514	8552
7	Aantal RGD-patiënten met diabetes	4371	4500	4265	3368	2849	2993
8	RGD-patiënten met hypertensie en diabetes	5955	7070	6958	6098	6256	6393

Bron: Malaria Programma (1), Tuberculose Programma (2), AZP; Nationaal Nierdialyse Centrum (3), Psychiatrisch Centrum Suriname (4), AZP; Radiotherapeutisch Centrum Suriname (5), Regionale Gezondheidsdienst (6 t/m 8)

Hoewel de bestrijding van malaria en tuberculose voor langer dan één decennium beleidsmatig met externe financiering, voornamelijk het Global Fund wordt aangepakt, steeg het aantal tuberculosegevallen in 2018 met 27 procent ten opzichte van 2013. Mede door de internationale samenwerking in de bestrijding van malaria nam het aantal gevallen in de evaluatieperiode af met ca. 38 procent.

Ondanks een significante toename van het aantal nierdialysecentra, nam het aantal chronische patiënten, dat het Nationaal Nierdialyse Centrum in 2018 bezocht, met 9,7 procent toe ten opzichte van 2013. Van de 214 chronische patiënten in 2018 gaf 70,5 procent hypertensie en/of diabetes mellitus aan als primaire oorzaak van hun nierinsufficiëntie.

Gezondheidszorgdiensten zijn gericht op het complete individu, bestaande uit fysieke, mentale, emotionele en sociale dimensies. In het Psychiatrisch Centrum Suriname nam in de evaluatieperiode het aantal chronische patiënten af met 18 procent, van 188 naar 154.

Bij kankerbestrijding worden hoofdzakelijk drie behandelmethoden onderscheiden, te weten: chirurgisch, bestraling en chemotherapie. In het enige Radiotherapeutisch Centrum van Suriname (RTCS), dat een afdeling is van het Academisch Ziekenhuis Paramaribo, kunnen kankercellen worden bestraald. De overige behandelmethoden worden door verschillende specialisten en ziekenhuizen verricht. De meest voorkomende kankersoorten zijn borst-, baarmoeder-, prostaat- en hoofd- en hals kanker, die in het RTCS bestraald kunnen worden. Vooralsnog worden patiënten met leukemie of bloedkanker, die veel meer 'topzorg' nodig hebben, naar het buitenland uitgezonden. Bij het RTCS nam het aantal behandelde patiënten in 2018 ten opzichte van 2013 toe met 54 procent, van 237 naar 365.

Tabel III.3.2.3 Geselecteerde gezondheidsindicatoren 2013-2018

Nr.	Geselecteerde mortaliteitindicatoren	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	Zuigelingsterftecijfer	16	15	13	12	16	12
2	Moedersterftecijfer	130	154	70	111	140	92
	Sterfte-aantallen ten gevolge van:						
3	TBC	5	10	11	15	11	13
4	Suïcide	100	127	121	57	74	134
5	HIV/Aids	50	59	61	69	46	48
6	Diabetes	198	205	166	113	102	158
7	Kanker	456	455	426	420	398	409
8	Hart- en vaatziekten	861	929	1067	973	1013	1062
9	Het Verkeer	76	71	59	74	84	76

Bron: BOG, Afdeling Epidemiologie

In tabel III.3.2.4 wordt een overzicht gepresenteerd van kern instituten in de gezondheidszorg en het verloop van de overheidssubsidie aan deze instanties.

Tabel III.3.2.4 Ontwikkeling subsidieverlening door ministerie van Volksgezondheid 2015-2018

Nr.	Subsidies per zorginstelling (SRD)	2015	2016	2017	2018
1	COVAB	6,750,000	4,079,769	8,260,000	13,000,000
2	Stg. Medische Zending	18,500,000	19,762,236	20,821,000	16,310,051
3	Stg. Jeugd Tandverzorging (JTV)	9,000,000	19,869,281	9,201,000	10,315,835
4	Psychiatrisch Centrum Suriname (PCS)	12,195,000	15,000,000	17,046,000	14,053,120
5	Stg. Regionale Gezondheidsdienst (RGD)	32,154,000	13,500,000	20,700,000	33,000,000
6	Stg. Bureau Dak- en Thuislozen	2,500,000	-	2,000,000	3,118,392
7	Surinaams Rode Kruis	767,000	431,000	2,021,000	1,134,340
8	Publieke niet commerciële instellingen	-	-	-	1,835,511
9	Additionele Overheidsbijdrage aan SZF	11,741,000	48,723,286	49,992,000	-
10	Stg. Marwina Ziekenhuis	-	-	-	248,204
Totale Subsidie in SRD		**93,607,000**	**121,365,572**	**130,041,000**	**93,015,453**
Totale uitgaven Beleidsprogramma's		**137,600,000**	**146,774,996**	**145,292,000**	**108,965,464**
Subsidies in % van het totaal		**68.0**	**82.7**	**89.5**	**85.4**
Wisselkoers USD-jaargemiddelde		**3.4**	**4.0**	**7.6**	**7.5**
Totale Subsidies in USD		**27,942,388**	**30,040,983**	**17,223,974**	**12,402,060**
Uitgaven Beleidsprogramma's in USD		**41,074,627**	**36,330,445**	**19,243,974**	**14,528,729**
Jaarlijkse groei totale Subsidies			**7.51**	**(42.67)**	**(28.00)**

Bron: Ministerie van Volksgezondheid; subsidie en uitgaven beleidsprogramma's. Centrale Bank van Suriname; USD-jaargemiddelde wisselkoers.

Hoofdstuk IV. Milieuontwikkelingen

IV.1. Klimaatverandering

Klimaatverandering, de verandering van het weer of klimaat over een bepaalde periode, is van invloed op alle sociale en economische sectoren en niveaus van de Surinaamse samenleving. Suriname behoort tot de kwetsbare landen in de wereld voor wat betreft de negatieve effecten van klimaatverandering en in het bijzonder zeespiegelstijging. Uit de laatste rapporten van de 'Intergovernmental Panel on Climate Change' (IPCC) blijkt dat de zeespiegel sneller stijgt dan eerder was geprojecteerd. De laatste IPCC-voorspellingen van klimaat tot het jaar 2100 gaan uit van een jaarlijkse globale afname van neerslag doormaken van ongeveer 40 procent, een temperatuurstijging met 4,5 graden Celsius en een verwachtbare zeespiegelstijging van 70-100 cm.

Voor Suriname zou zeespiegelstijging van 1 meter in het jaar 2100 kunnen leiden tot verschuiving van de kustlijnen, verhevigde kusterosie en overstromingen. Andere gevolgen van klimaatverandering zijn sterkere rukwinden, minder regenval, langdurige droogte en verzilting van de bodem. Vooral dit laatste kan diepgaande effecten hebben op de landbouw en voedselzekerheid. Daarnaast zijn veranderende neerslagpatronen en een toename van de windkracht verwachtbaar. Vooral op dat laatste zijn de huidige gebouwen en ander structuren in ons land niet berekend. Suriname zal de voornaamste indicatoren voor klimaatverandering continue moeten volgen en analyseren waaronder de zeespiegelstijging en neerslag- en temperatuurverandering.

IV.1.1. Zeespiegelstijging

Het laagland van Suriname is voornamelijk gelegen in de kuststreek die gemiddeld 2 tot 3 meter boven de zeespiegel ligt. Bijkans 85 procent van de bevolking woont en werkt in dit gebied waar een groot deel van de economie gelokaliseerd is. De gehele kuststrook is dus vrij gevoelig voor stijging van de zeespiegel en niet alleen Paramaribo.

De Surinaamse kust blijkt reeds vele jaren op verschillende plaatsen te zijn aangetast door kusterosie. In bepaalde gevallen betreft het lange termijn cycli van landafslag gevolgd door landaanwinst. Echter, er zijn ook gebieden waar kusterosie het gevolg is van verwijdering van mangrovebossen. Vooral in deze gevallen vindt kusterosie plaats door zeespiegelstijging en toenemende golfsterkte.

Opmerkelijk was een zware springvloed, die in februari 2015 het 'Weg naar Zee' gebied teisterde, waardoor landbouwgewassen verloren gingen en mensen geëvacueerd moesten worden.

Om de mate waarin de kust te kampen heeft met kusterosie te observeren, is het kustgedeelte tussen de Suriname- en de Coppenamerivier geanalyseerd met satellietbeelden van Google Earth. Deze beelden dateren uit de periode tussen 1985 en 2016. De hiernavolgende figuur laat zien dat de kustlijn zich over voormelde periode landinwaarts verplaatst heeft, wat landverlies impliceert.

Figuur IV.1.1.1: Overzicht van het verloop van de kusterosie, periode 1985-2016

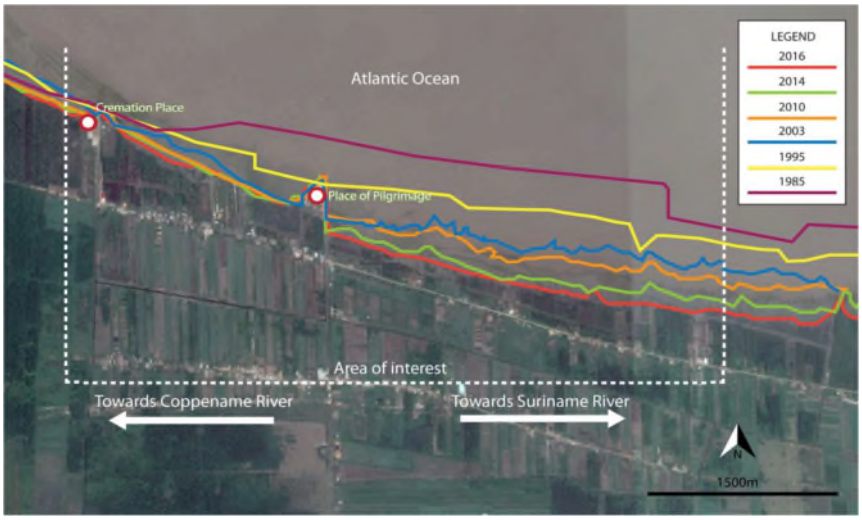

Bron: TU-Delft en Boskalis: Mangrove Project Suriname, mei 2018

IV.1.2. Neerslag

In Suriname valt de meeste neerslag gedurende de grote regentijd, en wel rond de maanden mei en juni. In figuur IV.1.2.1 is de totale neerslag te Zorg en Hoop, gelegen in de kuststreek, op jaarbasis weergegeven voor de periode 2016 tot en met augustus 2019. Hieruit blijkt dat voor 2018 de meeste neerslag werd geregistreerd, ongeveer 2481,9 mm. Voor de periode januari tot en met augustus 2019 is er een afname in de hoeveelheid neerslag te constateren. Dit verklaart een mogelijk droger jaar, in elk geval in de kuststreek, ten opzichte van 2018.

Figuur IV.1.2.1: Gemiddelde totale neerslag (mm) in Suriname

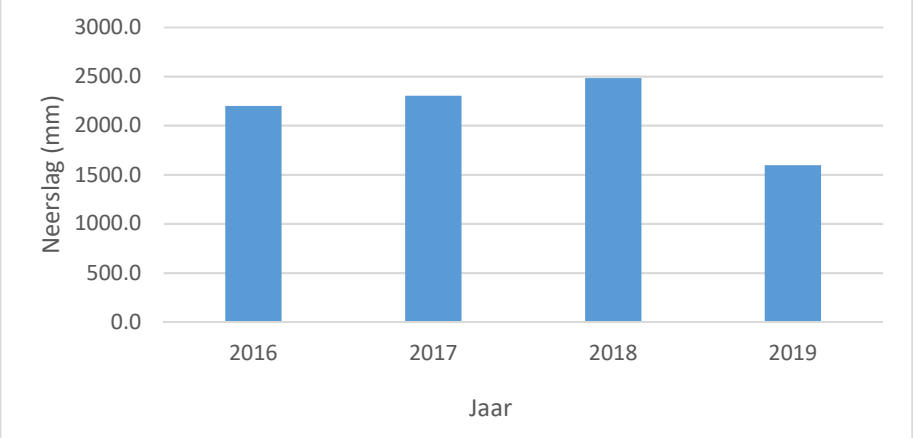

Bron: Meteorologische Dienst Suriname
Bewerking: SPS. * Voor 2019 geldt een weergave tot de maand augustus

IV.1.3. Temperatuur

De gemiddelde temperatuur daalde in de periode 2011 tot 2015, dit blijkt uit onderstaande figuur Opmerkelijk is de stijging in de periode 2016 tot aug 2019 ten opzichte van de periode 2011-2015.

Figuur IV.1.3.1: De gemiddelde temperatuur per jaar (^{O}C) in Suriname

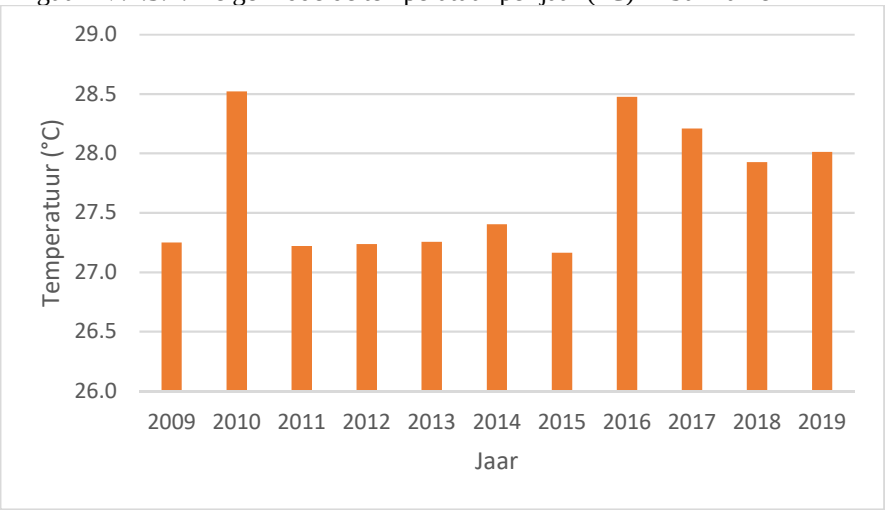

Bron: ABS (8e Milieu Statistieken) en Meteorologische Dienst Suriname; bewerking: SPS
*** Voor 2019 geldt een weergave tot de maand augustus**

Figuur IV.1.3.2: Indicatie van de maximum, minimum en gemiddelde temperatuur

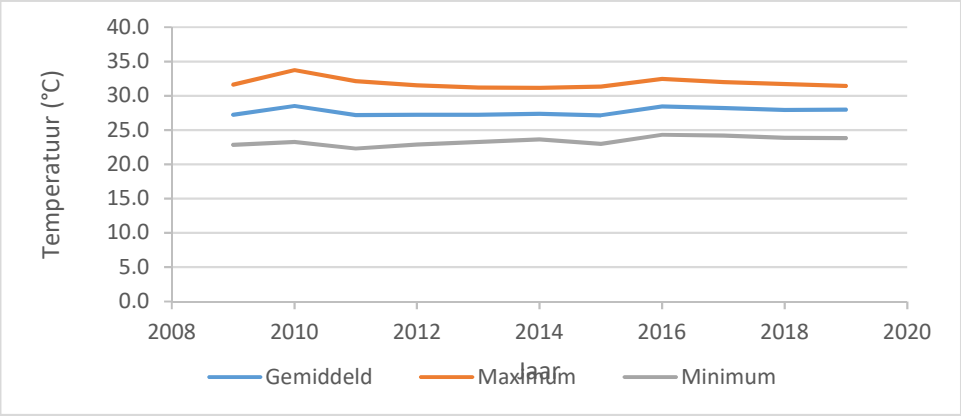

Bron: ABS (8e Milieu Statistieken) en Meteorologische Dienst Suriname; bewerking: SPS
* Voor 2019 geldt een weergave tot de maand augustus

IV.2. Door Mens of Natuur veroorzaakte Rampen

IV.2.1. Kwikgebruik

In een studie[19] van de UNEP is aangegeven dat de meeste kwikvervuiling veroorzaakt wordt door menselijke activiteiten. Het is derhalve noodzaak om het kwikverbruik drastisch te verminderen. Er is in 2016 ongeveer 14.000 kilogram kwik in het milieu terechtgekomen. Deze schatting is gebaseerd op de hoeveelheid goud die door de kleinschalige goudexploitatie is geproduceerd. Voor het winnen van een kilogram goud is er ongeveer hetzelfde gewicht aan kwik nodig. Kwik komt in alle aggregatievormen in het milieu voor dus vaste, vloeibare als gas in de grond, het water en in de lucht. Hierdoor dringt het gemakkelijk in de voedselketens van alle ecosystemen door. Vooral rivieren en kreken zijn gecontamineerd en bijgevolg vele vissoorten. Hierdoor is de voedselveiligheid in gevaar gekomen. De maat voor contaminatie van het water is het hoeveelheid kwik in microgrammen per gram: µg kwik/g vis en er zijn vier gevarenklassen[20]:

[19] Global Mercury Assesment 2013

[20] Bron: ABS (8e Milieu Statistieken)

klasse 1: < 0,10 per µg/g vis
klasse 2: 0,11 – 0,30 µg/g vis;
klasse 3: 0,31 µg/g per vis tot 0,50 µg/g per vis
klasse 4: meer dan 0,50 µg/g per vis;

IV.2.2. Overstromingen en Rukwinden

Over de afgelopen tien jaren is Suriname vaker geconfronteerd geworden met rukwinden die bovendien nog in kracht toenamen. In de eerste helft van 2019 hebben rukwinden in verschillende delen van het land voor grote (materiële) schade en overlast gezorgd. In de hiernavolgende figuur wordt een overzicht gepresenteerd van het aantal gebieden en huishoudens die schade ondervonden hebben als gevolg van rukwinden en overstromingen in periode 2015 tot en met augustus 2019.

Figuur IV.2.2.1: Het aantal huishoudens die schade geleden hebben van rukwinden of overstroming per gebied 2015-2018

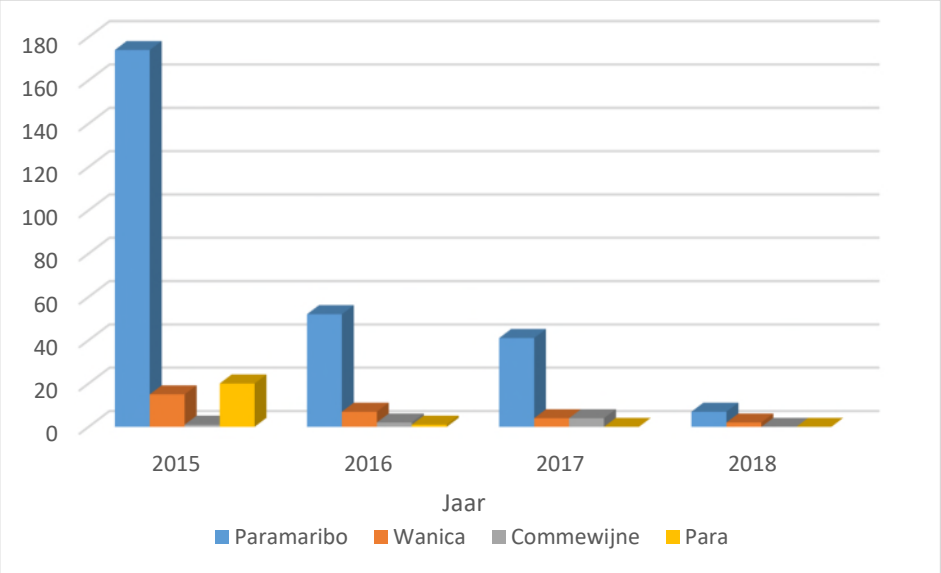

Bron: ABS (8e Milieu Statistieken), bewerking: SPS

IV.2.3. Ontbossing

Het totale landoppervlak van Suriname bedraagt ongeveer 163.820 km^2 (16,4 mln ha). In 2017 bestond ongeveer 151.623 km^2 (15,2 mln ha) hiervan uit bosgebied. Dit is ongeveer 92,9 procent van het totale landoppervlak van Suriname. In 2018 was dit haast ongewijzigd. Van de totale bosvoorkomens[21] is ongeveer 4,5 mln ha bestemd voor productiedoeleinden. In totaal is ongeveer 2,3 mln ha van Surinames landoppervlak bij wet beschermd, waarvan 1,9 mln ha is bedekt met bos. Ongeveer 9 mln ha bos, meer gelegen in het zuiden van Suriname, wordt in beleid en planning geclassificeerd als 'voorlopig in stand te houden bos'.

Alhoewel Suriname bekend staat als één van de landen met de hoogste bosbedekking, is er in de afgelopen jaren een duidelijk stijgende trend waar te nemen in de ontbossingsgraad. In de periode tussen 2000 en 2017 is ongeveer 104.819 hectare aan bos verwijderd, waarvan in de periode 2016-2017 ongeveer 10.667 hectare.

[21] SBB Rapport Bosbouw Sector 2016

In Suriname geschiedt de monitoring van ontbossing voornamelijk door de Forest Cover Monitoring Unit (FCMU) van de Stichting voor Bosbeheer en Bostoezicht (SBB). De FCMU heeft over de monitoringsperioden 2000 – 2017 de ontbossing geanalyseerd en gemonitord. De resultaten daarvan worden in onderstaande tabel weergegeven.

Tabel IV 3.1.: Ontbossing over de monitoringsperiode 2000-2017

Periode	Ontbossing voor de periode	Betrouwbaarheidsinterval (ha)	Jaarlijkse ontbossing (ha)	Ontbossingsgraad (%)
2000-2009	33051	5361	3672	0.02
2009-2013	32071	2388	8018	0.05
2013-2014	15757	2082	15757	0.1
2014-2015	9442	1620	9442	0.06
2015-2016	11387	1886	11387	0.07
2016-2017	10667	3162	10667	0.07

Bron: Forest Cover Monitoring Unit (FCMU)/SBB

Uit de resultaten blijkt dat de ontbossing voor de periode 2016-2017 vrijwel hetzelfde is gebleven ten opzichte van de periode 2015-2016, rekening houdende met het betrouwbaarheidsinterval. Op basis van de jaarlijkse ontbossing in de afgelopen drie perioden (2014-2015, 2015-2016 en 2016-2017) en de onveranderde ontbossingsgraad van 0,07 %, schijnt er volgens de FCMU een stabiele trend te zijn ontstaan. De FCMU kan niet met zekerheid stellen dat deze stabiele trend zich zal voortzetten in de komende perioden, rekening houdende met de uitvoering van toekomstige ontwikkelingsprojecten.

Figuur IV.3.1 De jaarlijkse ontbossing (in ha) over de monitoringsperioden 2000 – 2017

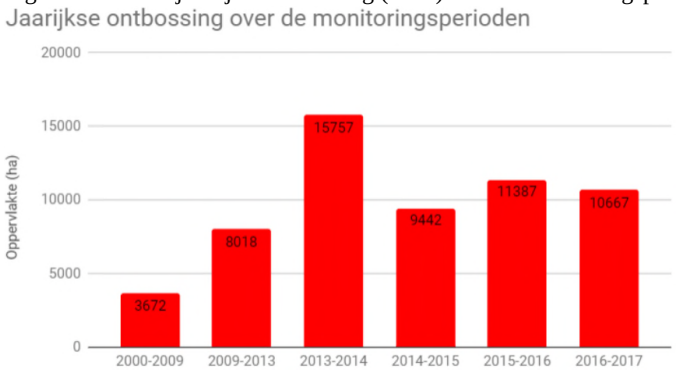

Bron: FCMU/SBB

Naast het monitoren van de ontbossingsgraad wordt ook zoveel mogelijk de oorzaak hiervan vastgesteld. Uit de analyses van FCMU is gebleken dat voor de periode 2000-2017 mijnbouwactiviteiten de grootste veroorzaker (69 %) van ontbossing zijn, gevolgd door infrastructuur (18 %) en landbouw (5 %).

Figuur IV.3.2 Grafische weergave van de oorzaken van ontbossing

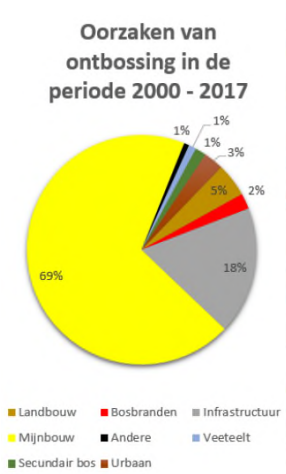

Oorzaken van ontbossing	Opp. (ha)
Landbouw	4955.81
Bosbranden	2302.46
Infrastructuur	18843.10
Mijnbouw	72260.83
Andere	769.37
Veeteelt	1114.39
Secundair bos	1642.46
Urbaan	2930.85
Totaal ontbost 2000-2017	104819.27

Bron: FCMU/SBB

Figuur IV.3.3: Ontbossingkaart voor de monitoringsperioden 2000- 2017

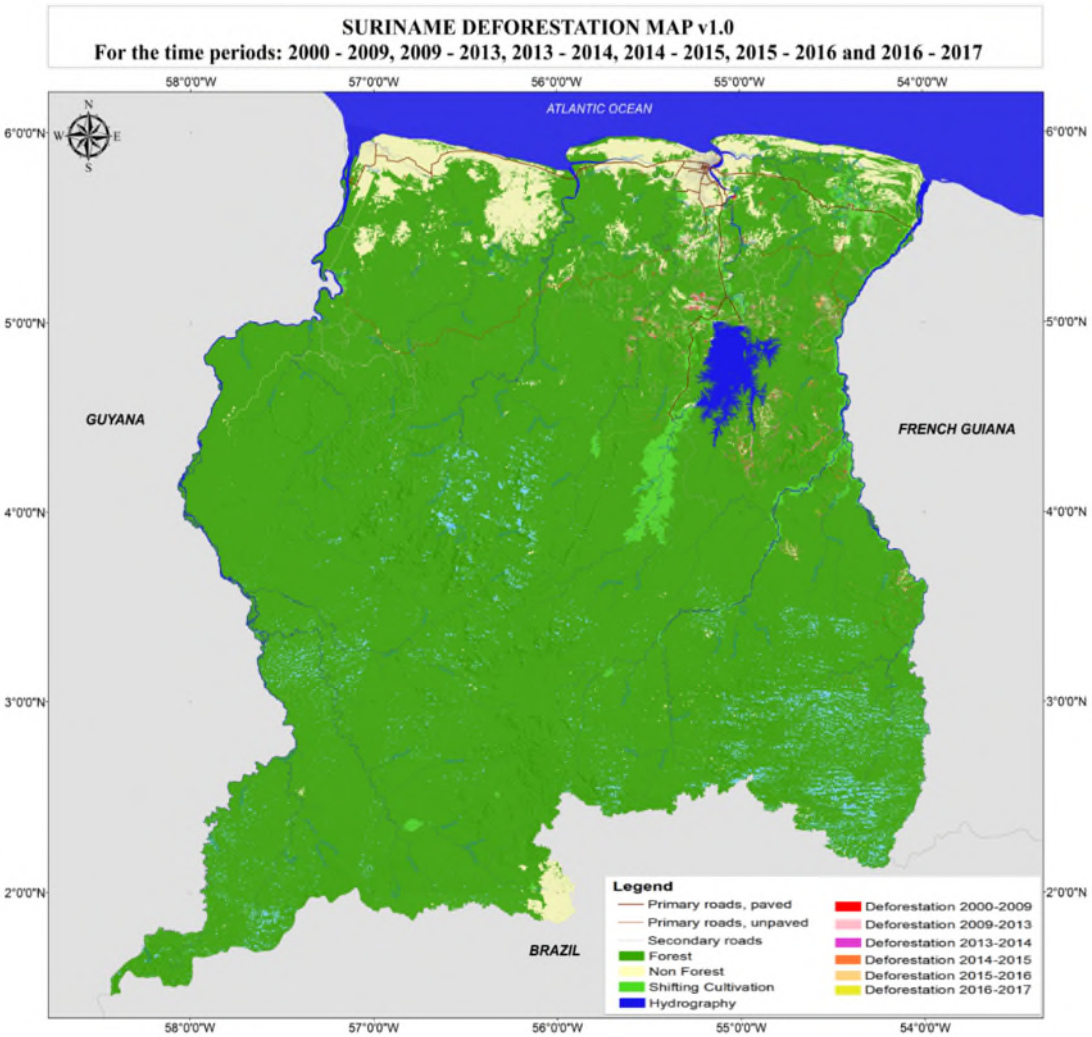

Bron: FCMU/SBB

IV.4 Uitgemijnde Gebieden

Figuur IV.4.1: Uitgemijnde gebieden in Marowijne

Bron: Bing images 2019

Figuur IV.4.2: Satellietfoto van uitgemijnde bauxietgebieden in Para

Bron: Google Earth 2018

Deel B. Sectorale ontwikkelingen

Hoofdstuk V. Ontwikkelingen in de Productiesector

V.1. De Agrarische Sector

De regering heeft de agrarische sector als een prioriteitsgebied aangemerkt. Deze sector wordt opgedeeld in 3 sectoren: Landbouw, Veeteelt en Visserij. Van de meer dan 16 miljoen hectare (164.500 vierkante kilometer) beschikbare grond is voor gewassenteelt en grasland ongeveer 1,5 miljoen hectare als ontsloten en als landbouwgrond aangemerkt. Daarvan is slechts 114.000 ha ontgonnen areaal in de kustvlakte, waarvan de helft voor de padieteelt wordt gebruikt.

De gemiddelde bijdrage van de agrarische sector aan het Bruto Binnenlands Product in constante marktprijzen (BBP-cmp) bedroeg in de periode 2014-2017 ongeveer 7,0 procent. In deze periode vertoonde het aandeel van de agrarische sector in het BBP-cmp een stijgende lijn (tabel V.1.1). Opgemerkt moet worden dat het BBP-cmp in de visserijsector gemiddeld 1,5 procent hoger was dan dat van de landbouwsector. De gemiddelde bijdrage van de visserijsector aan de agrarische sector bedroeg in de verslagperiode ongeveer 55,3 procent, landbouw 33,6 procent en veeteelt 10,8 procent.

Tabel V.1.1: Aandeel agrarische sector in het BBP-cmp

Omschrijving	2014	2015	2016	2017	2018*	Gemiddeld
Landbouw	2,0	2,0	2,2	2,1	3,5	2,4
Veeteelt	0,7	0,8	0,8	0,9	0,6	0,8
Visserij	3,4	3,6	4,0	4,4	4,0	3,9
Agrarische sector	6,1	6,4	7,1	7,4	8,1	7,0

Bron: LVV-statistieken, * voorlopige schatting SPS
Bewerking SPS

Uit de meest recente cijfers blijkt dat de belangrijkste agrarische exportproducten nog steeds rijst, bacoven, vis, garnalen en schaaldieren zijn. De waarde van de totale agrarische exporten is in 2017 en 2018 toegenomen, na een daling in twee daaraan voorafgaande jaren. In 2017 bedroeg de exportwaarde USD 93,2 mln en in 2018 USD 95,5 mln. De directe en indirecte werkgelegenheid in de agrarische sector is voor deze periode geschat op gemiddeld 25.000 personen.

Tabel V.1.2.: Exportvolume en –waarde Agrarische sector 2014-2018

Omschrijving	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Exportvolume (ton)	214,391	201,194	209,666	172,170	174,350
Exportwaarde (US$ miljoen)	125.6	105.7	84.8	93.2	95.5

Bron: LVV-statistieken, bewerking SPS

V.1.1. Ontwikkelingen in de landbouwsector[22]

De belangrijkste gewassen in Suriname zijn rijst, bacoven, bananen, cassave, groenten, kokosnoot en sinaasappel. Het totaal beplant areaal dat in 2014 circa 70.732 ha bedroeg, nam af in 2018 tot 67.438 ha, een daling van ongeveer 5 procent. In 2018 nam de totale landbouwproductie af met 6 procent in vergelijking met 2014. De daling van de productie is voornamelijk het gevolg van een terugval van de productie van droge padie met ongeveer 1 procent en bacoven met circa 36 procent. De daling van de productie van droge padie en bacoven zou toegeschreven kunnen worden aan de afname van het beplant areaal van droge padie met 5 procent en bacoven met ongeveer 20 procent. De productie van witte rijst nam toe met bijna 5 procent in 2018 ten opzichte van 2014.
In de totale landbouwproductie hebben kleine landbouwbedrijven (tussen 0,01 en 12 hectare), voornamelijk groentegewassen, knolgewassen, fruit- en padieteelt) net iets meer aandeel dan de grootschalige landbouwbedrijven (boven 12 hectare, voornamelijk padie- en bananenteelt).

In de evaluatie periode 2014-2018, is de trend in de waarde van de landbouwexporten dalend. In 2014 bedroeg deze exportwaarde USD 91 miljoen wat sterk afnam in 2018 naar USD 53,9 miljoen, een daling

[22] Van het totaal beplant landbouwareaal in Suriname beslaat de padieteelt 90 procent.

van 41 procent. De terugval kan worden toegeschreven aan daling van zowel de exportprijzen als het exportvolume voornamelijk van rijst en bacoven. Het exportvolume en de -waarde van rijst daalde in 2018 met ongeveer 36 procent ten opzichte van 2014, terwijl bacoven afnam met bijna 50 procent in dezelfde periode. Het exportvolume van de agrarische sector nam af in 2018 vergeleken met 2014 maar met liefst 24 procent. In tabel V.1.1.1 worden kerngegevens van de landbouwsector over de periode 2014-2018 weergegeven.

Tabel V1.1.1.: kerngegevens landbouwsector 2014-2018

	2014	2015	2016	2017	2018
Arealen in 1000 ha					
Totale beplant areaal	70.7	70.3	70.6	67.7	67.4
Totale grasland/weiland	17.2	16.3	16.3	16.3	16.3
Productiecijfers in 1000 ton					
Totale landbouwproductie	**457.3**	**440.4**	**438.6**	**457.1**	**429.6**
Productie eenjarige gewassen	312.5	311.3	317.0	327.4	314.1
w.v. droge padie	275.9	276.5	278.1	289.4	273.9
Productie semi-meerjarige gewassen	104.7	92.1	83.3	84.0	68.8
w.v. bacoven	77.0	69.0	61.1	62.9	48.8
Productie meerjarige gewassen	40.1	37.0	38.3	45.6	46.7
Totale landbouwproductie in ton per ha	6.5	6.3	6.2	6.7	6.4
Aandeel bevolkingslandbouw in totale landbouw	51.2	52.3	53.2	55.2	54.9
Aandeel ondernemerslandbouw in totale landbouw	48.8	47.7	46.8	44.8	45.1
Exportcijfers in US$ miljoen					
Totale exportwaarde	91.0	69.2	58.0	54.0	53.9
w.v. rijst	55.3	43.3	37.8	30.4	35.5
w.v. bacoven	33.7	24.5	17.8	20.5	17.1
Totale exportvolume 1000 ton	182.6	168.8	181.6	138.6	138.9
w.v. rijst	103.8	99.7	121.6	78.4	91.9
w.v. bacoven	75.3	66.2	56.1	55.0	43.8

Bron: LVV-statistieken
Bewerking: Planbureau

V.1.2. Ontwikkelingen in de Veeteeltsector

De veeteeltsector produceert voornamelijk voor de lokale markt en is voor haar inputvoorziening grotendeels afhankelijk van het buitenland. Binnen de vleesproductie wordt een verdeling gemaakt naar rund, varken, kleine herkauwers (geiten en schapen) en pluimvee (kip en overige pluimvee). De voorwaarden voor groei in de sector zijn aanwezig. Suriname beschikt over voldoende geschikte natuurlijke hulpbronnen zoals grond en water die een effectieve bijdrage kunnen leveren aan een duurzame productie in de veeteelt. Echter, de ontwikkeling van de veeteelt wordt gestagneerd door onder meer de volgende factoren:

- Kleinschaligheid van de bedrijven. Dit resulteert in hogere productiekosten en een nadelige concurrentiepositie ten opzichte van de internationale markt;
- Een onderontwikkelde research and development (R&D) sector vanwege gebrek aan faciliteiten en hoogopgeleid kader;
- Hoge voerkosten. In de kostenstructuur zijn voerkosten onevenredig hoog.

Tabel V.1.2.1: Kerngegevens Veeteeltsector 2014-2018

	2014	2015	2016	2017	2018
Productiecijfers (ton)					
Rundvlees	1,660	1,474	1,934	1,903	1,616
Varkensvlees	2,245	2,231	2,490	2,344	2,123
Geiten- en schapenvlees	18	18	23	20	19
Kippen en overig pluimvee	8,901	9,476	7,914	9,729	10,877
Totale vleesproductie (per 1000)	**12,824**	**13,199**	**12,361**	**13,996**	**14,635**
Melkproductie (liter)	4,075	4,035	3,512	2,948	2,539
Eierenproductie (stuk)	52,937	72,017	107,724	92,615	73,427

	2014	2015	2016	2017	2018
Prijzen (gem. Af boerderij prijs)					
Rundvlees SRD/kg	21	22	22	37.5	43.75
Varkensvlees SRD/kg	10.2	9.5	9.5	10	15.75
Kippenvlees SRD/kg	11.26	9.05	13.49	17	17.5
Geiten- en schapenvlees SRD/kg	32.14	37.5	37.5	40	52.5
Melk SRD/liter	2.5	2.5	2.62	3.5	3.5
Ei SRD/stuk	0.8	0.75	0.78	0.8	0.7
Kippenvlees en ov. Pluimvee:					
Importwaarde (US$ miljoen)	24,130	31,010	17,059	15,958	16,142
Importvolume (ton)	17,960	23,880	22,718	18,047	18,037

Bron: LVV-statistieken, bewerking: Planbureau

De totale vleesproductie is in 2018 vergeleken met 2017 toegenomen met ongeveer 5 procent. De stijging kan worden toegeschreven aan een toename van de productie van kippen- en overig pluimvee met 12 procent. Het importvolume van kippen- en overig pluimvee in 2018 bleef bijna op het niveau van 2017. De productie van melk is in 2018 ten opzichte van 2014 afgenomen met bijna 38 procent en wel van 4,1 miljoen liter in 2014 naar 2,5 miljoen liter in 2018. De oorzaak van de daling komt door de lagere prijs voor geleverde melk bij Melk Centrale N.V. De productie van eieren nam in de periode 2014-2016 toe, maar viel terug in 2017 en 2018.

V.1.3. Ontwikkelingen in de Visserijsector

In de agrarische sector is de visserij de grootste verdiener en het gemiddeld relatief aandeel van deze subsector was 3,9 procent van het BBPcmp in de periode 2014-2018. De werkgelegenheid in de visserijsector wordt door het Ministerie LVV geschat op 5000 personen.

De voornaamste producten van de Surinaamse visserijsector zijn vis, seabob- en diepzeegarnalen. Deze producten worden afgezet op zowel de lokale als de regionale en internationale markten. In de formele visserijsector zijn er vijftien (15) visverwerkingsbedrijven geregistreerd die vis exporteren en drie (3) bedrijven die garnalen exporteren. Momenteel voldoet Suriname aan alle door de EU gestelde vereisten voor de export van vis en visserijproducten.

De totale productie van vis en garnalen vertoonde een stijgende trend in de evaluatieperiode met uitzondering van 2018. In 2018 nam de productie van vis en garnalen af met bijna 23 procent tegenover 2017. De daling is vermoedelijk te wijten aan een afname van de productie van vis met 30 procent. De productie van vis en garnalen is merendeels bestemd voor de export.

In de aquacultuur werden garnalen en Tilapia gekweekt. Vanaf 2014 is er gestart met het commercieel kweken van Tambaqui, welke een productie van 4.3 ton in 2014 vertoonde en in 2018 een productie van 88.5 ton heeft bereikt. Sedert 2017 is de productie van kweekgarnalen gestopt, onder meer vanwege de toegenomen exploitatiekosten en de lagere prijzen op de exportmarkt. De totale exportwaarde van de visserijsector is toegenomen in 2018 vergeleken met 2014 met 15 procent, terwijl de exporthoeveelheid gestegen is met 11,5 procent.

Tabel V.1.3.1: Kerngegevens Visserijsector 2014-2018

	2014	2015	2016	2017	2018
Productiecijfers (ton)					
Diepzeegarnalen	610	511	377	315	379
Seabob	5,656	6,310	7,674	8,272	8,996
Totaal garnalen productie	**6,266**	**6,821**	**8,051**	**8,587**	**9,375**
Vis	26,473	31,852	34,147	39,993	28,184
Totaal garnalen en vis productie	**32,739**	**38,673**	**42,198**	**48,580**	**37,559**
Aquacultuur productiecijfers (ton)					
Garnalen	74.4	69.0	29.1		
Tilapia	1.7	1.7	2.3	1.0	1.0
Tambaqui	4.3	51.5	70.7	81.8	88.5
Totaal aquacultuur productie	**80.4**	**122.2**	**102.1**	**82.8**	**89.5**
Totaal exportwaarde visserij in US$ mln	36.1	36.5	26.9	39.2	41.6
Totaal exportvolume visserij (ton)	31,769	32,406	28,044	33,556	35,447

Bron: LVV-statistieken Bewerking: Planbureau

V.2. Ontwikkelingen in de Houtsector

Investeringen van buitenlandse ondernemingen in de bosbouw, voornamelijk uit Azië, hebben het productievolume in de bosbouwsector in de afgelopen jaren doen verdubbelen (zie tabel V.2.1). Echter, gebleken is dat het aandeel van gezaagd hout minder snel is toegenomen in vergelijking met dat van rondhout. De productie van gezaagd hout nam toe met 22 procent in 2017 ten opzichte van 2016 en met 45 procent in 2018 in ten opzichte van 2017.

Tabel V.2.1: Kernindicatoren van de Houtsector

	2014	2015	2016	2017	2018	2019*
Productie industrieel rondhout in m^3w.v.1	492,773	568,176	583,375	862,907	1,083,000	957,000
- Rondhout	486,428	561,376	573,676	857,285	1,077,000	950,000
- Vierkant bekapt (ruw bewerkt hout)	170	392	1,284	915	1,200	2,000
Overig semi(ruw) bewerkt hout in m^3	6,175	6,408	8,416	4,707	5,000	5,000
Totale rondhoutproductie in m^3	494,047	568,657	583,518	863,482	1,084,000	957,000
Gezaagd hout in m^{3**}	133,000	145,000	123,000	150,000	218,000	
Triplex in m^3	3,920	2,200	2,000	2,000	2,000	
Totaal exportvolume in m^3	169,103	226,362	293,177	499,934	550,000	400,000
Totaal exportwaarde in miljoen USD	28	32.1	40.5	63.6	69.8	56.0
Totaal staatsinkomsten in miljoen SRD	19.7	34.7	47.8	124.8	158.6	139.7

Bron: SBB, bewerking SPS. * Schattingen van SBB

** De productiecijfers van gezaagd hout zijn gebaseerd op schattingen van SBB, het zaagrendement van de zagerijen is gesteld op 40 procent.

De exportwaarde van de geëxporteerde producten nam fors toe in de periode 2014-2017. De jaar-op-jaar stijging in deze periode was 36 procent. Voor het exportvolume was dit 45 procent. In 2018 bedraagt de groei circa 10 procent voor zowel het exportvolume als de exportwaarde. In 2019 is de groeiverwachting negatief. De binnenlandse consumptie draagt ook bij tot de toename van de productie in verband met woningbouwprogramma's en constructiewerkzaamheden die de overheid uitvoert. De meubelindustrie is ook een belangrijke afnemer van hout op de lokale markt. De afzet van hout op de Caricom-markt is nog steeds vrij gering vergeleken met de grote volumes (circa 97 procent) die worden geëxporteerd naar Azië, voornamelijk India, China en Singapore. De 65 operationele houtzagerijen in Suriname hebben een geïnstalleerde verwerkingscapaciteit van 750.000 rondhoutinput per jaar.

Er hebben geen adequate her- en uitbreidingsinvesteringen plaatsgevonden binnen de zagerijindustrie. Dit leidt tot onderbenutting van de geïnstalleerde capaciteit. De zagerijen hebben dan ook te maken met regelmatige stagnatie in het productieproces. Problemen van ondernemers in de downstream van de productieketen van de houtsector betreffen vooral het verwerken van hout tot eindproducten, zoals meubilair. De oorzaak is een tekort aan hout voor de lokale markt, omdat het grootste deel van de productie wordt geëxporteerd. De meeste ondernemers in deze sectie van de productieketen zijn kleine ondernemers die niet over voldoende middelen beschikken om grote voorraden hout op te slaan. De omvang van hun afzet biedt ook niet de ruimte om deze investering te plegen. Een ander probleem waarmee de sector te kampen heeft, is een structureel tekort aan gekwalificeerde technische arbeiders.

V.3. De mineralensector

V.3.1. Ontwikkelingen in de Goudsector

Het aandeel van de goudsector in het bbp is voor 2018-2019 geschat op ca. 11 procent. Nadat de goudproductie in 2017 enorm toenam door de volledige operationalisatie van de Merianmijn van Newmont Suriname, is de goudproductie in 2018-2019 vrij stationair. Het geschatte productievolume over 2019 is gebaseerd op het resultaat over het eerste halfjaar. In het eerste halfjaar is de productie van kleine en middenstandsmijnbouwers in vergelijking met 2018 afgenomen.

De productie in de grootmijnbouw sector zal in 2019 niet noemenswaardig stijgen waarbij aangetekend moet worden dat a) de beschikbare informatie per eind april 2019 gebruikt is voor de schattingen en b) het

verwachtbaar is dat de goudmaatschappijen hun plannen zullen aanpassen aan de meest recente ontwikkelingen op de internationale goudmarkt. Vanaf 2019 zal de productie van Rosebelt Gold Mines N.V. (RGM) langzaam stijgen door de exploitatie van de nieuwe mijn in het Saramacca gebied, terwijl uitgaande van beschikbare productie van Newmont Suriname, zoals gepland, zal afnemen. Per saldo zal de goudproductie vanaf 2020 afnemen met uitzondering van 2022, wanneer RGM een piek in haar productie bereikt.

De investeringen van de grote ondernemingen in de goudsector nemen sinds 2015 af waarbij de completering van de constructie van de Merian mijn in 2016 een belangrijke rol gespeeld heeft. Voor 2019 zijn de totale investeringen van beide multinationals geprojecteerd op USD 195 mln. Binnen de grootmijnbouw bedraagt het aantal werknemers 2.451.

Tabel V.3.1.1: Kernindicatoren van de Goudsector in 2013-2019

Omschrijving	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019***
Aandeel goudsector in BBP (in procenten)	9	7	6	11	13	11	11
Productievolume totaal (in 1000 kg)	34	31	26	27	41	42	41
Waarvan productievolume grootmijnbouw (in 1000 kg)	*11*	*11*	*9*	*13*	*26*	*26*	*26*
Waarvan productievolume overige (in 1000 kg)	*23*	*20*	*17*	*14*	*15*	*16*	*14*
Investeringen Grootmijnbouw (in miljoen USD)	205	240	431	299	184	154	195
Exportvolume totaal (in 1000 kg)	32	30	26	26	40	41	42
Waarvan exportvolume grootmijnbouw (in 1000 kg)	*10*	*11*	*9*	*12*	*25*	*26*	*27*
Waarvan exportvolume overige (in 1000 kg)	*22*	*19*	*16*	*14*	*15*	*15*	*15*
Totale exportwaarde (in miljoen USD)	1,400	1,162	921	998	1,561	1,625	1,672
Gemiddelde exportgoudprijs (troy ounce)	1,343	1,210	1,116	1,188	1,225	1,231	1,245
Gemiddelde wereldmarktgoudprijs (troy ounce)	1,411	1,266	1,160	1,251	1,258	1,269	1,310
Totaal ontvangen belastingen (in miljoen USD)	117	61	47	57	123	128	137
Waarvan. Klein- en middenstand mijnbouw: royalty's	*9*	*8*	*8*	*12*	*17*	*15*	*16*
Waarvan. grootmijnbouw: royalty's, winstbelasting, dividend, consent- en statistiekrecht	*91*	*37*	*24*	*35*	*91*	*98*	*106*
Waarvan grootmijnbouw: loonbelasting	*16*	*17*	*15*	*10*	*15*	*14*	*15*
Totale Arbeidsplaatsen grootmijnbouw goudsector	1,577	1,536	1,381	2,472	2,446	2,453	2,451

* Schatting van de SPS. Bron: CBvS, ABS, IAM Gold, schattingen van SPS, Wereldbank

Goudexporten stegen in 2017 sterk vanwege de significante toename in het exportvolume (51 procent) door de productie van de Merianmijn en een marginale stijgende wereldmarktprijs van goud (0,5 procent). In 2018 steeg de exportwaarde van goud met USD 22,7 mln als gevolg van een marginale stijging van het exportvolume met 3,6 procent, terwijl de gemiddelde goudprijs in 2018 met 0,9 procent toenam. Naar verwachting zal de exportwaarde van goud in 2019 met ca. 3 procent stijgen vanwege stijgende internationale goudprijs. De exportopbrengsten van goud van klein en middenstandsmijnbouwers leveren minder op; de gemiddelde exportprijs ligt (veel) lager dan de wereldmarktprijs, terwijl de gemiddelde exportprijs van de multinationals dichter bij de gemiddelde wereldmarktprijzen liggen.

Overheidsinkomsten uit de goudsector zijn vanaf 2016 weer aan het aantrekken. In 2018 bedroegen de inkomsten USD 128 mln en worden voor 2019 geschat op USD 137 mln.

V.3.2. Ontwikkelingen in de Oliesector

De bijdrage van de aardoliesector aan het bbp voor 2018 en 2019 wordt geschat op respectievelijk 8 en 7 procent (tabel V.3.2.1.). De productie van ruwe aardolie is in de afgelopen jaren en voor 2019 vrij stabiel. Staatsolie streeft ernaar om de productie van ruwe aardolie uit het onshore gebied op ca. 6 mln. barrels per jaar te houden om de continuïteit van het bedrijf te garanderen. Er wordt dit jaar daarom ook forse investeringen gedaan in onshore exploratie, zoals het drillen van meer nieuwe boorputten en het toepassen van nieuwe technieken om een hogere percentage olie uit de putten te halen.

In 2019 is Staatsolie begonnen met het plegen van investeringen in nearshore exploratieactiviteiten. Naast de nearshore exploratieactiviteiten door Staatsolie zelf, gaan investeringen in offshore exploratie

door buitenlandse bedrijven gewoon door. Tot nog toe zijn er geen commerciële winbare voorraden gevonden in het offshore gebied. De totale investeringen van Staatsolie zijn voor 2019 geprojecteerd op USD 346 mln. Hieronder vallen ook de bestedingen ten behoeve van de onderhoudsbeurt aan de raffinaderij.
De totale productie van raffinaderij (fuel oil, low sulfur diesel, Gasoline en asfalt) zal naar verwachting in 2019 met ca. 5 procent toenemen, vanwege het verbeterde processen binnen de raffinaderij.

Het aantal arbeiders werkzaam bij het staatsbedrijf stijgt sinds 2017 langzaam en bedraagt in 2019 totaal 1.108 werknemers.

Tabel V.3.2.1 Kernindicatoren van de oliesector 2013-2019

Omschrijving	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018***	**2019***
Aandeel oliesector in BBP (in procenten)	12	10	5	6	7	8	7
Productievolume ruwe aardolie in 1000 barrels	5.980	6.130	6.189	5.980	5.953	5.996	6.020
Productievolume totaal geraffineerde producten in 1000 barrels	2.780	1.460	2.900	3.787	4.828	5.777	6.052
Exportvolume in 1000 barrels	3.414	3.459	3.024	3.433	2.952	1.953	2.919
Exportwaarde in miljoen USD	339	323	153	148	178	206	214
Investeringen in miljoen USD	304	354	252	81	99	113	346
Overheidsinkomsten Staatsolie in miljoen USD	294	275	32	20	62	73	125
Waarvan Inkomstenbelasting (winstbelasting)	*133*	*124*	*6*	*3*	*31*	*40*	*50*
Waarvan Dividend	*149*	*138*	*12*	*0*	*15*	*16*	*56*
Waarvan Loonbelasting	*12*	*13*	*15*	*17*	*16*	*16*	*19*
Totale Arbeidsplaatsen Staatsolie	910	1.052	1.044	1.022	1.050	1.108	1.108

Bron: Staatsolie, SPS, * voorlopige cijfers.

De waarde van de olie-exporten in 2018 bedroegen USD 206 mln., een toename van 16 procent ten opzichte van 2017, ondanks een stijging van de gemiddelde ruwe aardolieprijs van 29 procent in het afgelopen jaar. Dit komt omdat Staatsolie in het afgelopen jaar minder olie heeft geëxporteerd. De producten van de olieraffinaderij worden steeds meer op de lokale markt afgezet. Zo bedroeg het aandeel van de productie dat geëxporteerd was ca. 50 procent. Op middellang termijn zal dit aandeel tussen de 50-40 procent bedragen.

Sinds een dieptepunt in 2016, stijgen de totale overheidsinkomsten uit de NV Staatsolie weer en bedroegen in 2018 ca. USD 73 mln. De totale verwachte overheidsinkomsten voor 2019 zijn geschat op. USD 125 mln. Het gaat hierbij om inkomsten uit alle activiteiten van Staatsolie, die ook een aandeel van 30 procent heeft in de Merian goudmijn van Newmont Suriname.

<u>Mogelijkheden voor het bedrijfsleven bij de toekomstige offshore olie-industrie in Suriname</u>
De leiding van Staatsolie is hoopvol gestemd dat er zowel near- als offshore olievoorraden gevonden zal worden. Echter zal de spin-off van de toekomstige olie- en gasindustrie op de lokale economie beperkt blijven, vanwege een gebrek aan kennis van en ervaring met de offshore olie- en gasindustrie[23].
Uit de Industrial Baseline Study 2019 van Staatsolie is bij het ontbreken van een lokale shore based industrie aangegeven dat ca. 2 procent van de uitgaven in de komende jaren - wat neerkomt op ca. USD 104 mln - de lokale bedrijven ten goede zullen komen en 385 arbeidsplaatsen gecreëerd kunnen worden. Het betreft voornamelijk (42 procent) ‘semi-skilled labour’. Als de lokale economie deze kansen kan benutten en er een ‘shore based industry’ ontwikkeld wordt kan deze bijkans 6 procent van de totale uitgaven (USD 402 mln) naar zich toe trekken. De werkgelegenheidscomponent hiervan wordt geschat op 876 nieuwe arbeidsplaatsen.

V.4. Ontwikkelingen ter bevordering van de Toerismesector

In 2018 werd de Suriname Think Tourism Campagne gelanceerd door het Ministerie van Handel, Industrie en Toerisme, welke moet bijdragen aan het creëren van een schoner milieu, een veiligere omgeving,

[23] De gebrekkige kennis uit zich in onder andere de toeleveringsketen (inputs die nodig zijn) van de industrie, contracten, standaarden met betrekking business- en veiligheidsprocedures en specifieke arbeidskrachten.

gezelligere en vriendelijke mensen en een plek waar een toerist graag naar toe gaat. De bedoeling is dat Suriname in 2020 bekend zal staan als de nieuwe top natuur-cultuur-toerisme destinatie van Zuid-Amerika en het Caribisch Gebied. Om dit te realiseren zullen meerdere vliegroutes van en naar nieuwe landen ontwikkeld moeten worden. In 2017 begon de vliegmaatschappij Fly Always met rechtstreekse vluchten naar Havanna, Cuba wat inmiddels is uitgegroeid tot een reguliere lijndienst. Vanaf 6 juli 2019 maakt Suriname onderdeel uit van Copa Airlines netwerk dat gepromoot wordt als 'Number 1 Network in Latin-America'. Opgemerkt moet worden dat NV Luchthavenbeheer en Copa Airlines in februari dit jaar een samenwerkingsovereenkomst hebben getekend. Copa Airlines vliegt 2 keer per week van en naar Suriname.

Figuur V.4.1: Totaal aangekomen niet - ingezeten

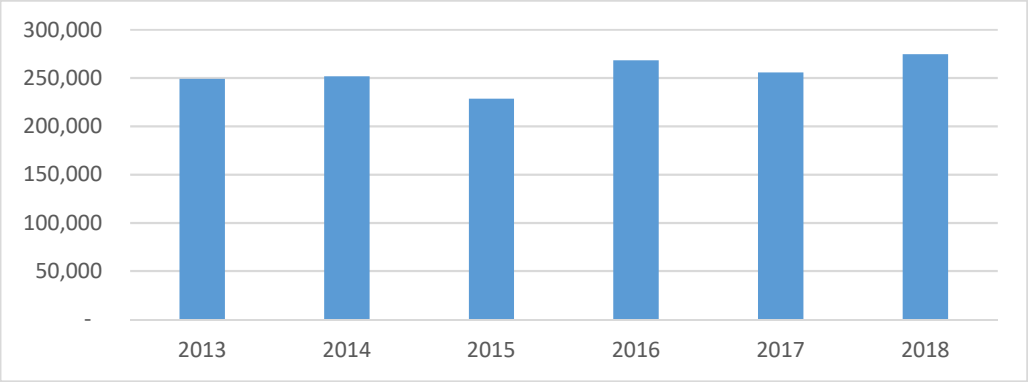

Bron: ABS, Bewerking: SPS

Als naar de bovenstaande tabel gekeken wordt kan geconcludeerd worden dat er een stijging is van 2018 tov 2013. In 2015- 228.494 was er een daling t.o.v. 2014 – 251.611. Deze en nog de verwachte stijging in de komende jaren vereisen en een verbetering en uitbreiding van de infrastructuur op de Johan Adolf Pengel Luchthaven, die zowel personen als cargo moet kunnen faciliteren.

Figuur V.4.2: Aangekomen passagiers in procentuele verandering naar regio

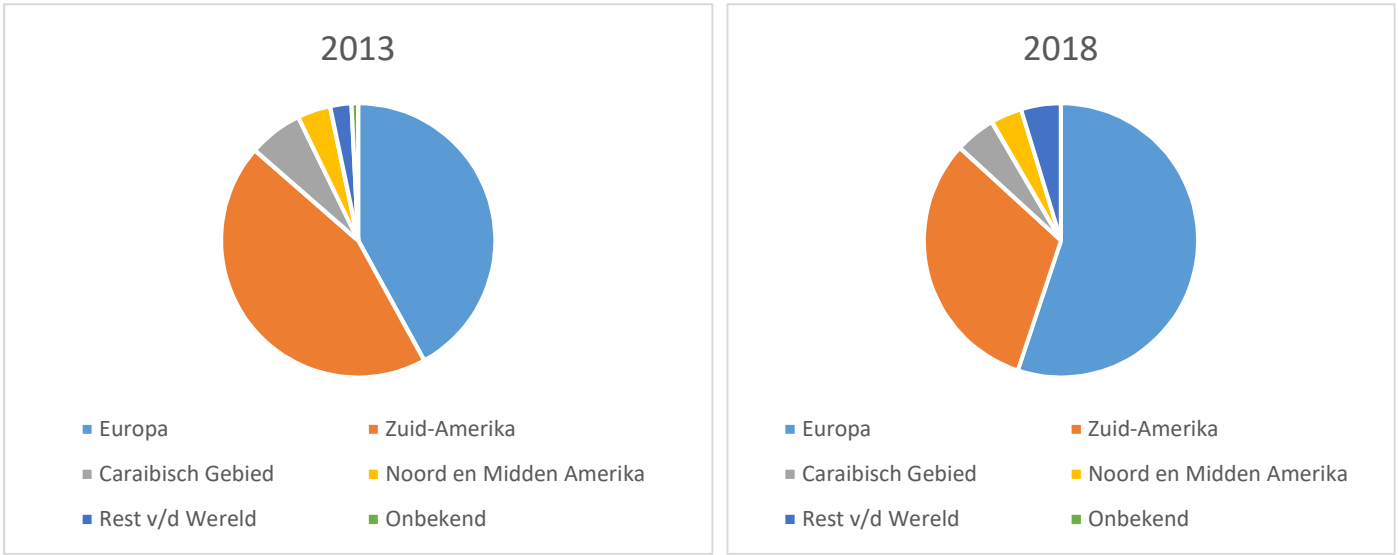

Bron: ABS, Bewerking: SPS

Het aantal aangekomen niet ingezetenen bedroeg in 2013 ongeveer 104.566. Dit is 42 procent van het totaal aantal aangekomen passagiers. In 2018 steeg dit aantal naar 151.285 personen, oftewel 55.1procent . Een heel groot deel hiervan komt vanuit Nederland. Suriname kan ook bekendheid geven als destinatie aan andere landen zoals Zwitserland en Duitsland, die een veel grotere markt aan toeristen bieden dan Nederland.

Tabel V.4.1: Aangekomen niet – ingezetenen naar haven 2013-2018

Jaar	Luchthaven/ **Para**	South Drain/ **Nickerie**	Vliegveld Zorg en Hoop/ **Paramaribo**	Albina/ **Marowijne**
2013	145,710	56,195	3,089	44,108
2014	150,478	49,935	3,556	47,642
2015	137,237	44,380	3,660	43,217
2016	166,654	49,694	3,443	48,573
2017	166,079	40,815	4,036	44,986
2018	167,362	47,646	4,206	55,541

Bron: ABS
Bewerking: SPS

Het grootste deel van de niet-ingezetenen komt het land binnen via de Johan Adolf Pengel luchthaven (V.4.1) en in 2018 is er een toename te zien bij alle 4 genoemde havens. Opmerkelijk is de terugval in het aantal bezoekers via Southdrain in 2017 met 17,9 procent de haven van de veerdienst tussen Guyana en Suriname. Deze veerdienst die onderhouden wordt met de Canawaima Ferry was tussen 27 mei en 26 september 2019 stopgezet vanwege technische problemen met deze veerboot.

Figuur V.4.3: Aangekomen niet – ingezetenen naar haven 2013-2018 (gemiddeld %)

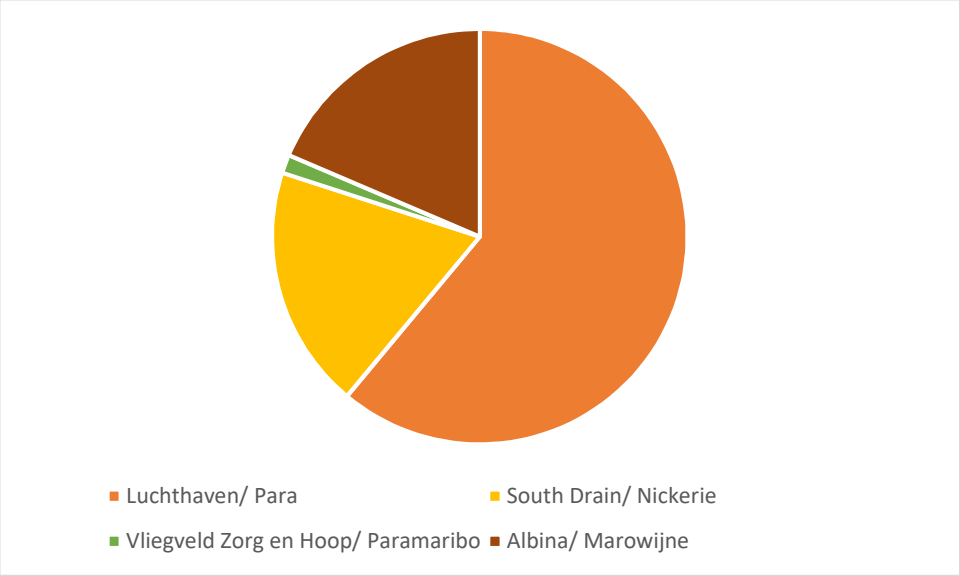

Bron: ABS, Bewerking: SPS

V.5. Energievoorziening

Het gemiddelde van de jaar-op-jaar groei van de elektriciteitsproductie was in de periode 2014-2018 gemiddeld 1.02 procent. De consumptie van huishoudens en bedrijven nam in dezelfde periode jaarlijks af 0.2 procent. Deze dalende trend kan worden toegeschreven aan de economische crisis en de verhoogde tarieven die in 2016 zijn doorgevoerd. De huishoudens en bedrijven zijn na de tariefsaanpassing gaan bezuinigen op het verbruik. In 2016 -2018 is er een daling te zien in de totale productie weerspiegelt de verminderde thermische stroomopwekking door EBS en SPCS. De toename van waterkrachtopwekking in dezelfde periode heeft de verminderde productie van EBS en SPCS niet kunnen compenseren.

Tabel V.5.1: Elektriciteit Kernindicatoren sector Elektriciteitsvoorziening 2007, 2014- 1e helft 2019

	2007	2014	2015	2016	2017	2018	2019-juni
Groei (%):							
Tot. elektriciteitsproductie	2,1	1.5	5.1	-1.5	0.1	-0.1	-1
Tot. elektriciteitsconsumptie	5,2	1,6	4,2	-3,4	4,7		
Productie (in mln kWh):							
Tot. elektriciteitsopwekking	1437	1577	1657	1632	1633	1534	763
- Suralco - hydro en therm.	1306	539	472	607	760	842	423
- EBS - thermisch	105	708	712	585	444	342	144
- Staatsolie	26	329.5	473	440.3	428.5	350.2	196.1
Consumptie (in mln kWh):							
Tot. elektriciteitsverbruik:	1110	1420	1480	1430	1497		
- Suralco	429						
- EBS (Paramaribo)**	3*)	822	733	687	665	1178	586
- Huishoudens en bedrijven	795	1278	1335	1268	1281	1228	618
- DEV/ NH	50*)						
- Staatsolie							
Inkoop Staat (in mln KWh)	781					1095.3	
Aantal aansluitingen EBS	115339	145394	148613	153172	159831	165679	168832
Werkn. sector Elektriciteitsvoorz.:							
Totaal	1080						
- Suralco	94						
- EBS	817	1225	1273	1233	1202	1267	1197
- DEV/ NH	160						
- Staatsolie	9						

Bron: EBS, SPCS, 2019 betreft data tot en met juni 2019
*) schatting, **) betreft verkopen in Paramaribo

In 2018 is het aantal aansluitingen ten opzichte van 2014 met circa 14 procent toegenomen of een jaarlijkse groei van 3,5 procent.

Voor wat betreft de productie van elektriciteit middels hernieuwbare energiebronnen is er tussen 2014 en 2019 praktisch geen verandering opgetreden, zowel voor wat betreft het geïnstalleerd vermogen als het type hernieuwbare bron. Uit onderstaande tabel blijkt de Afobaka stuwdam met een geïnstalleerd vermogen van 189 MW, nog steeds verreweg de voornaamste potentiële bron voor hernieuwbare energie is. Uit tabel V.5.2 blijkt dat de werkelijke productie uit deze hernieuwbare bronnen beduidend minder is dan die van het geïnstalleerd vermogen. Zo daalde de productie van elektriciteit uit de Afobaka stuwdam naar een dieptepunt in 2013 om enigszins te herstellen in de daaropvolgende jaren. Ook de Rosebel Gold Mines/Iamgold solar farm produceert grotendeels vanwege de bekende, typische omstandigheden in Suriname rond de 25 procent van het geïnstalleerd vermogen.

Tabel V.5.2: Geïnstalleerde capaciteit in MW-periode 2014 - 2019

	2014	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
Afobaka hydro power plant	189.00	189.00	189.00	189.00	189	189
Rosebel Gold Mines/Iamgold solar farm	5.00	5.00	5.00	5.00	5.00	5.00
Staatsolie PV solar energy system		0.03	0.03	0.03	0.03	0.03
0.5Gran Olo Micro Hydro Power Plant	0.15	0.15	0.15	0.15	0.15	0.15
EBS Atjoni PV-system				0.50	0.5	0.5
Totally installed	**194.15**	**194.18**	**194.18**	**194.68**	**194.68**	**194.68**

Bron: 1) Presentatie N.V. EBS/Energy Seminar Business Opportunities/Benefits in the context of the Electricity Law & Energy Authority Suriname Law, January 31, 2017; 2) Stichting Fonds Ontwikkeling Binnenland

De subsidies voor brandstof voor de elektriciteitsopwekking, elektriciteitsaankopen en bedrijfskosten zijn voortgezet in de afgelopen evaluatieperiode (2018 en 1e helft 2019). Zo wordt een groot deel van de door EBS geleverde elektriciteit opgewekt met gesubsidieerde brandstof. Het ministerie van Natuurlijke Hulpbronnen verschaft subsidie voor brandstof om elektriciteit te leveren aan geïsoleerde dorpen. Kortom, elektriciteit wordt tot nu toe voor iedereen gesubsidieerd en een aanpassing zal over de gehele linie op den duur worden doorgevoerd, maar niet in het komend planjaar. Volgens beleidsmakers zal er worden uitgerekend wat een kilowattuur aan stroom in Suriname hoort te kosten, en de mogelijkheid tot subjectsubsidie zal worden bekeken. Allereerst wordt gedacht aan sociale en sportinstellingen.

In de eerste helft van 2019 heeft ons land ongeveer US$ 17 miljoen, geleend bij het Koeweit-fonds voor Arabische Economische Ontwikkeling. De lening is bestemd voor uitbreiding van stroomopwekking, transmissie en distributie. Dit project zal door de Energie Bedrijven Suriname (EBS) worden uitgevoerd. Het project heeft tot doel de welvaart en de levensomstandigheden van de bevolking van Suriname te verbeteren en ook het concurrentievermogen van de binnenlandse producenten en exporteurs. Het project omvat civiele werken, de aanschaf, levering en installatie van elektromechanische apparatuur voor de bouw van Paranam Power Station, en uitbreiding en upgrading van het bijbehorende transmissienetwerk (Paranam Power System, EPAR).

Met deze lening worden ook de noodzakelijke civiele werken, aankoop, levering en installatie van elektromechanische apparatuur om de bestaande Clara Polder-centrale uit te breiden en te upgraden evenals de het bijbehorend transmissie- en distributienetwerk (Nickerie-energiesysteem, ENIC). Daarnaast zullen de vereiste adviesdiensten, milieu- en sociale impactstudies, projectbeheer en financiële audit meegenomen worden. Verwacht wordt dat deze projecten eind 2023 opgeleverd zullen worden.

Een ander belangrijk project betreft de permanente beschikbaarheid van elektriciteit in het dorp Bigi Poika waar een stroomstation opgezet zal worden. Het betreft een hybride stroominstallatie, een combinatie van dieselgeneratoren en zonnepanelen. In een follow-up project zullen in de dorpen Pikin Saron en Tibiti dergelijke electriciteitsinstallaties worden opgezet.

V.6. Watervoorziening

De drinkwaterproductie was in 2016 en 2017 bijna terug op het niveau van 2013. De afgenomen productie in stations van Vestiging Centraal en Vestiging Nickerie geldt als voornaamste oorzaak in de afname van de productie in 2017. De onderliggende problemen waren onder meer: achterstallig onderhoud van installaties en leidingen, frequente stroomonderbrekingen, renovatiewerkzaamheden en het defect raken van distributie- en transportpompen. Tegenover bovengenoemde, licht dalende trend in de productie van drinkwater staat een toename van het totaal landelijk verbruik in 2017 met ongeveer 7 procent ten opzichte van 2013.

Tabel V.6.1: Kernindicatoren watervoorziening 2007, 2013-2017

	2007	2013	2014	2015	2016	2017
Groei (%):						
Productie drinkwater	2	7.5	4.8	0.4	-5.4	-0.2
Verbruik drinkwater	1.6	8.1	-4.9	5.6	8.9	-2.2
Productie (in mln m³):						
Totale productie drinkwater	31.9	43.4	45.5	45.7	43.2	43.1
-Vestiging Centraal (Paramaribo)	29.0	40.3	42.4	42.6	40.2	40.2
-Vestiging Oost (Moengo en Al-	0.9	0.9	0.9	0.8	0.8	0.8
-Vestiging West (Nickerie)	2.0	2.3	2.2	2.3	2.2	2.1
Verbruik (in mln m³):						
Totaal waterverbruik in mln m³:	18.9	24.6	23.4	24.7	26.9	26.3
-Erfaansluitingen (tariefgroep 20)	0.9	1.6	1.7	1.9	1.9	1.9
-Huisaansluitingen (30)	13.7	17.6	18.3	19.1	18.2	18.5
-Huisaansl.met zwembad (31) *)	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

	2007	2013	2014	2015	2016	2017
-Industr., comm. + tijdelijke	3.0	4.1	4.5	4.7	4.9	4.5
-Ziekenh., sociale en overh. aansl.	1.3	1.2	1.4	1.4	1.9	1.4
Aansluitingen SWM:	72,941	98,488	102,410	105,054	111,850	120,243
Aantal werknemers SWM	468.0	-	-	-	737	761

Bron: SWM, bewerking SPS

In lijn met de toename van het verbruik is het aantal aansluitingen in 2017 ten opzichte van 2013 met 22 procent gestegen: dit is een jaarlijkse stijging van ongeveer 5 procent. In 2015 werden 2.644 huishoudens aangesloten en in 2016 en 2017 is het aantal nieuwe aansluitingen meer dan verdubbeld, respectievelijk 6.796 en 8.393. H**et** aantal arbeidsplaatsen in 2016 en 2017 bedroeg 737 om 761.

In Suriname is drinkwater voor ruim 90% afkomstig uit grond- of bronwater. Voor de drinkwatervoorziening zijn de Surinaamse Waterleiding Maatschappij (SWM) en de Dienst Watervoorziening (DW) van het Ministerie van Natuurlijke Hulpbronnen (NH) verantwoordelijk. Het verzorgingsgebied van de SWM omvat meer urbane gebieden, te weten: de regio's Groot Paramaribo,

Wanica Oost en West (Vestiging Centraal), Nieuw Nickerie (Vestiging West), Coronie, Saramacca, Commewijne, Albina en Moengo (Vestiging Oost). De dienst Watervoorziening van het ministerie van Natuurlijke Hulpbronnen voorziet de gebieden Nickerie Oost, diverse dorpen in het binnenland (Brokopondo, dorpen langs de Marowijne rivier). De SWM voert enkele grote projecten uit om meer huishoudens te kunnen voorzien van drinkwater. Het streven is om 30.000 aansluitingen te realiseren.

Figuur V.5.1: Gemiddeld aandeel verbruikerscategorieën in totaalverbruik 2013-2017

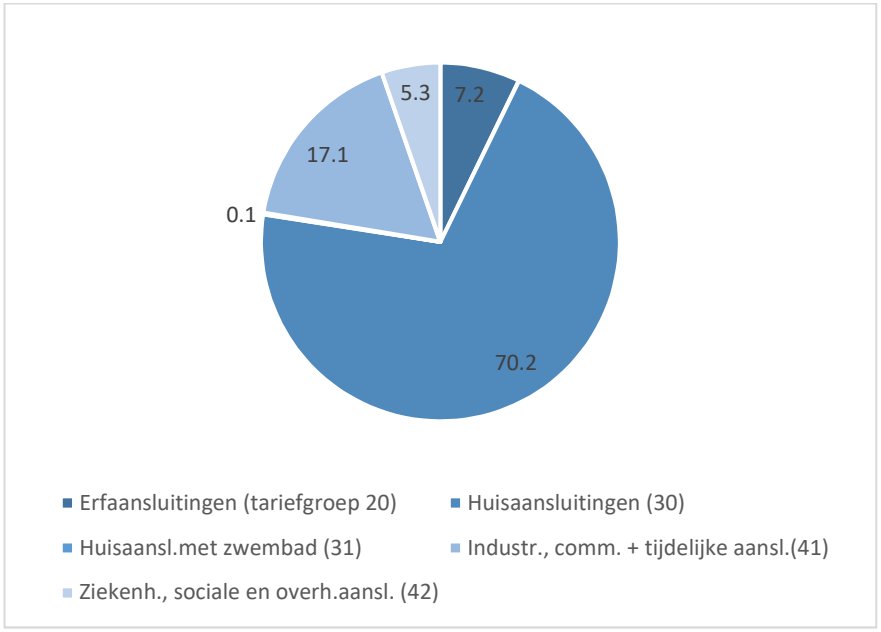

Bron: SWM, bewerking SPS

Deel C. Het prioriteitsprogramma 2020

Hoofdstuk VI. Het prioriteitsprogramma van de Regering in 2019

VI.1. Prioriteiten van het Ontwikkelings Plan 2017 -2021 en versnelde ontwikkeling

Binnen het Ontwikkelings Plan 2017-2021 is het centrale doel van Surinames ontwikkelingsinspanning als volgt geformuleerd: *Elk individu en groep draagt bij aan de Surinaamse samenleving op grond van rechten en verantwoordelijkheden in een staatsbestel, waarin mensen gelukkig leven door de uitbanning van honger en armoede, veiligheid en sociale zekerheid gegarandeerd zijn en de gemeenschap in duurzame balans leeft met de natuur en andere volkeren in de wereldgemeenschap op basis van wederzijds respect en economisch voordeel en respect voor internationaal recht.*

Uitvoering van de voorgenomen ontwikkelingsprogramma's en -projecten is niet of slechts deels op gang gekomen, vanwege de economische crisis die in 2016 een dieptepunt bereikte. In veel gevallen waren het traag herstel, de matige economische groei en de inhaaloperaties voor wat betreft koopkrachtherstel, van invloed op de capaciteit van de overheid om ontwikkelingsprojecten te financieren. Echter, de tekortschietende ontwikkelingscapaciteit die in het OP 2017-2021 als sleuteluitdaging aangemerkt wordt, is nog steeds een voornaam knelpunt.

Economische groei van de afgelopen twee jaren maar ook de geprojecteerde groei in 2020 en 2021, zijn matig. Dit vanwege verschillende onzekerheden in de internationale en nationale economie die een bedreiging vormen en een voorzichtig maar doortastend beleid vereisen (delen 1, 2 en 3 van dit Jaarplan). Los van de specifieke programma's en projecten in het prioriteitsprogramma voor 2020, zijn de aandachtsgebieden die in het Jaarplan 2019 genoemd waren, zijn in grote lijnen nog steeds voorwaarden voor succes. Het betreft:

a. **Beleidscoördinatie** als voorwaarde voor vergroting van de uitvoeringscapaciteit. De ontwikkelingsuitdagingen zijn meestal niet beperkt tot het beleidsgebied van een ministerie of de overheidssfeer. Een succesvolle beleidsuitvoering vereist vrijwel altijd een gecoördineerde response van verschillende ministeries, overheidsinstanties en de particuliere sector. Nationale coördinatie is daarom een vereiste voor een effectieve beleidsresponse.
b. **Behoud van de reële koopkracht** die in de afgelopen twee jaren enigszins hersteld is middels het inbouwen van inflatie remmende en prijs stabiliserende maatregelen naast een wel doordacht beleid en serieuze inspanningen voor diversificatie van onze economische productiebasis.
c. **Begeleidings- en Reguleringsmaatregelen** vooral in het kader van het onder b. gestelde.
d. **Realisatie van een Investeringsprogramma** dat urgent en strategisch gerichte investeringen omvat, welke simultaan zowel de overheidsinvesteringen, als ook investeringen van ontwikkelingspartners en van de private investeerders op gang brengt.

I.1.1. Beleidscoördinatie en uitvoeringscapaciteit

Op uitvoerend niveau, dus ook monitoring en evaluatie, is coördinatie een noodzakelijke voorwaarde 'to deliver as one' voor een overheidsapparaat dat verzwakt is en atomistisch functioneert. Binnen dit prioriteitsgebied zal de nadruk gelegd worden op de voortgaande uitvoering van de hervorming en versterking van het planapparaat en consolidering van reeds gerealiseerde resultaten (outputs) die zijn vastgelegd in het OP 2017-2021, waaronder:

- Planunits Ministeries
- Nationaal Monitorings- en Evaluatie instituut
- Ontwikkelingsinformatie
- Planwet- en regelgeving. Aanname van een nieuwe Planwet, waarin onder meer het Nationaal Mechanisme voor Monitoring en Evaluatie en een doelmatige ontwikkelingsfinancieringsfaciliteit geregeld zijn, nodig voor de formalisering van het planapparaat. De basis hiertoe werd in 2018 en 2019 gelegd door afkondiging van het Staatsbesluit Plan Coördinatie Commissie, de goedkeuring van het ontwerp Staatsbesluit Planraad en het operationeel worden van Ministeriele Plan Units. Echter, dit is fragiel en maatregelen voor de verder consolidatie zijn vereist.

Deze maatregelen moeten leiden tot intensivering van de ontwikkelingssamenwerking met ontwikkelingspartners, waarbij per ontwikkelingspartner de nadruk gelegd wordt op gebieden waar zij het best voor in aanmerking komen. Behalve de strategische keuze voor de meest gerede financierders, gegeven het type project, zal toename van het volume van de ontwikkelingsfinanciering en de financieringsvoorwaarden, grotendeels afhankelijk zijn van de voortgang van de hervorming en versterking van ons planapparaat. Dit zal gerealiseerd worden door standaardisatie van processen en documenten, het vastleggen van kwaliteitseisen, de bewaking daarvan en training. Echter, dit zal niet voldoende zijn. Verbeteren en professionaliseren van de relaties met onze ontwikkelingspartners vereisen grotere transparantie, vastlegging van formele procedures en het in acht nemen van technische en ethische normen. Dit zijn ook de basiselementen die nodig zijn voor een intensievere coördinatie, zonder dat dit noemenswaardige negatieve effecten heeft op efficiëntie en/of betrokkenheid van belanghebbenden.

I.1.2. Behoud van de reële koopkracht

In het OP 2017-2021 is het terugdringen van het volume van de importcomponent van de nationale consumptie middels gerichte importvervanging door bevordering van de lokale productie, als een centraal doel van onze lange termijn ontwikkelingsstrategie gesteld. De hier veronderstelde wijziging van *niet duurzame productie en consumptiepatronen*[24] in onze samenleving, vereist gerichte beleidsinspanningen, inclusief importbeperkingen en het tegengaan van import- en prijsmonopolies die gedurende een langere periode volgehouden moeten worden teneinde de gewenste structurele hervormingen te realiseren.

Dit vraagstuk is door de crisis van de periode 2014-2016 urgent geworden en in het brandpunt van het beleidsdebat gekomen. De urgentie die alom gevoeld wordt in deze periode van herstel, mag het lange termijn karakter van beleid en planning niet veronachtzamen, omdat de lange- en kortetermijn doelen elkaar niet ontlopen. Zo is de centrale doelstelling het evenwichtig herwinnen van de koopkracht in de economie. Hiermee wordt bedoeld dat de uitbreiding van koopkracht zo min mogelijk inflatoir mag werken, zeker niet als de inflatie gedreven wordt door een verstoring van de betalingsbalans. Deze dreiging wordt benadrukt door de ontwikkelingen op de lopende rekening in 2018 en 2019 en de vooruitzichten. Dit maar ook gegeven de langetermijn doelen, is het nodig in deze periode beleidsmatig de nadruk te leggen op behoud van de reële koopkracht die enigszins hersteld is in de afgelopen twee jaren en dit te toetsen aan:

Afname van de importcomponent van de nationale consumptie, waarbij vooral gestreefd wordt naar een toename in de omvang en kwaliteit van lokale productie, het terugdringen van de monopoliestructuur voor het grootste deel van onze importen en daarmee de handhaving van monopolyprijzen in de importsector;

1) De ontwikkeling van het bbp en preciezer gezegd het BBP per werkzame persoon of arbeidsplaats
2) De verwachte impact van de koopkracht verruiming op de deviezenreserve uitgaande van de data omrent:
    a) De ontwikkeling van de export- of deviezeninkomsten uit de voornaamste exportproductie en de uitgaven aan importen van goederen en diensten;
    b) Afname van de importcomponent van de nationale consumptie, en de ontwikkeling van de omvang en kwaliteit van lokale productie;
3) De prijsvorming op de lokale markt, gedreven door 'socially responsible[25]' ondernemers, bewust consumentengedrag en de regulerende invloed van een verantwoordelijke overheid.

De beleidsprioriteiten zullen op deze aspecten inspelen onder aantekening dat de gewenste impact van het beleid langdurige en niet-aflatende implementatie van de beleidsprogramma's vereist.

[24] Dit is een van de uitgangspunten van Sustainable Development Strategie van de Verenigde Naties

[25] UN-verklaring over corporate social responsibility

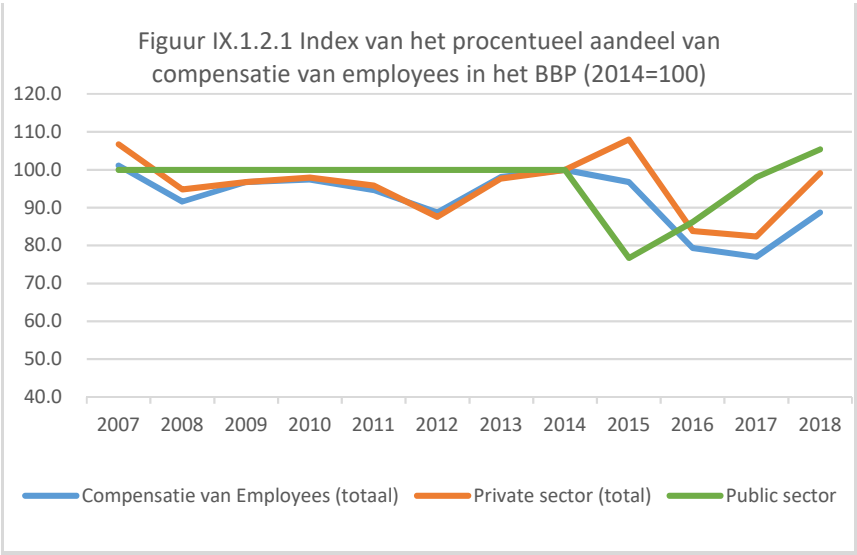

Bron Algemeen Bureau voor de Statistiek (t/m 2014); SPS-projecties (vanaf 2015)

Tabel IX.1.2.1: Ontwikkeling Productiviteit (ULC): Index 2014=100 ---

Jaar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Totaal	98.9	109.2	103.3	102.6	105.6	112.7	101.9	100.0	103.4	126.1	129.8	112.7
Private sector	93.7	105.5	103.3	102.1	104.4	114.2	102.4	100.0	92.6	119.3	121.4	100.9
Publieke sector	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	130.4	116.0	102.0	94.9

Bronnen
- 2007 tot en met 2014 Algemeen Bureau voor de Statistiek, Nationale Rekeningen basis jaar = 2007
- 2015-2018 Schatting van de Stichting Planbureau Suriname
Tabel 4: Ontwikkeling Productiviteit als Unit Labour Costs (ULC): Index 2014=100

De beleidsprioriteiten zullen op deze aspecten inspelen onder aantekening dat de gewenste impact van het beleid een langdurige en niet aflatende implementatie van de beleidsprogramma's vereist.

I.1.3. Begeleidings- en Reguleringsmaatregelen

Hoewel macro-economische stabiliteit een essentiële voorwaarde is voor het hierboven bedoeld evenwichtig herwinnen van de reële koopkracht (de goederenwaarde van het beschikbaar gezinsinkomen), is zulks helaas niet voldoende om prijsstabiliteit te garanderen in de kleine, open economie van Suriname. Er is sprake van een kleine markt waarin een relatief klein aantal aanbieders weinig animo heeft om met elkaar een prijsconcurrentieslag aan te gaan (zogenaamde monopolies of collectieve monopolies, waarin volkomen concurrentie zeldzaam is). Daarnaast is de wijdverbreide bedrijfscultuur van 'kleine omzet, hoge winstmarges' een tweede oorzaak van 'markt falen' in de economie. Beide oorzaken hebben in de Surinaamse situatie vaker als gevolg, dat de verwachte economische en sociale voordelen van koopkrachtverruiming uitblijven.

De cultuur van consensus, tripartite instituten, zoals de Planraad en SER, biedt uitzicht op de mogelijkheid om gezamenlijk met de Vakbeweging en het Bedrijfsleven doelen en beleidsmaatregelen overeen te komen, die de gewenste impact bevorderen van een koopkrachtverruiming waardoor de levensstandaard van de samenleving kan verbeteren. Het is evident dat een vruchtbare samenwerking tussen de drie belangrijkste ontwikkelingspartners, namelijk de overheid, het bedrijfsleven en de vakbeweging, bepalend is voor het realiseren van bovengenoemde nationale ontwikkelingsdoelen, hetgeen alle belangengroepen ten goede zal komen. Bepalend daarbij zal zijn het middels gezond verstand in toom houden van het eigen belang. De regering heeft zich optimaal ingespannen om een dergelijke consensus te ontwikkelen rond het prioriteitsprogramma dat in het Jaarplan is opgenomen.

I.1.4. Investeringsprogramma

Gegeven de in 2020 nog beperkte capaciteit van de overheid om leningen aan te gaan (zie wet op de Staatschuld S.B. 2017 no. 10) en middels dit instrument te investeren, zal verhoging van het investeringsvolume door de particuliere sector en Surinames ontwikkelingspartners sterk bevorderd moeten worden. Optimaal functioneren van de bestaande maar ook de nieuwe instituten die dit moeten bevorderen en faciliteren, is één van de centrale doelen van het beleid.

De twee complementaire investeringsprogramma's, het Overheidsinvesteringsprogramma en het Indicatief Private Sector Investeringsprogramma propageren investeringen in a) mensen, b) instituties, c) instituten en d) concrete productieactiviteiten (goederen en diensten). Deze twee investeringsprogramma's verschillen op fundamentele punten van elkaar maar zijn complementair. Een belangrijke beleidsbeslissing is het aanmoedigen van particuliere investeerders om investeringsopties te adopteren die de overheid reeds geruime tijd zelf wilde uitvoeren. Particuliere investeerders die daadwerkelijk deze opties willen benutten, zullen zoveel als mogelijk gefaciliteerd worden door de daartoe aangewezen instituten en binnen de bestaande wettelijke regelingen. Waar nodig zal aanpassing van deze regelgeving plaatsvinden ***voor alle investeerders en uitzonderlijke contracten voor één specifieke investeerder in afwijking van de wettelijk regelingen*** zullen vermeden worden.

Vooral als de private sector de uitdaging om haar investeringen te intensiveren opneemt, zal de overheid haar investeringspotentieel beter kunnen concentreren op strategisch gekozen investeringsobjecten zoals: i) het opvoeren van haar eigen ontwikkelingscapaciteit, ii) sociale vooruitgang en iii) de versterking van de voorwaarde scheppende sectoren waaronder energie, water, transport, communicatie en fysieke infrastructuur.

I.2. Prioriteiten voor 1e Ontwikkelingspijler: Versterking van de Ontwikkelingscapaciteit

Om invulling te kunnen geven aan het ontwikkelingsbeleid zullen de publieke en private kerninstituten versterkt moeten worden op het gebied van programma- en projectformulering, -uitvoering, -monitoring en -evaluatie. De Regering is zich ervan bewust dat de productie en beschikbaarheid van de hiervoor vereiste *informatie en de statistieken,* dezelfde (hoge) prioriteit heeft. In navolging van het gestelde in het OP 2017-2021 hebben in deze fase van herstel, investeringen in de voorwaardenscheppende sectoren die nodig zijn voor opzet en duurzame groei van de kernproductiesectoren, ook een hoge prioriteit.

Specifieke doelstellingen (outcomes) van het versterken van de ontwikkelingscapaciteit zijn:

1. Human resources op alle niveaus (topdeskundigen, managers, maar ook werknemers in de bedrijven) zijn optimaal aanwezig.
2. De versterking van de sleutelinstituties is succesvol en sleutelinstituten, in het bijzonder de publieke administratie, zijn efficiënter, politiek evenwichtiger en transparanter en de kennissector directer verbonden met de productie, het investeringskader, de particuliere sector en publiek private partnerschappen.
3. Voorwaardenscheppende sectoren c.q. factoren zoals fysieke infrastructuur, transport, energie/water, kennissector/ICT, institutioneel raamwerk voor planning, veiligheid, marketing en ondernemerschap zijn adequaat ontwikkeld.

Wat deze pijler betreft, is het behalen van de volgende resultaten[26] de hoogste prioriteit, vanwege de hierboven bedoelde impact:

1) **Verhogen van de kwaliteit van het bestuur in de publieke sector op alle niveaus en sectoren,** waardoor beleidsuitvoering meer en betere ontwikkelingsuitkomsten oplevert. Er zullen **resultaten** geboekt moeten worden, die a) de interactie tussen het politiek-bestuurlijk en ambtelijk apparaat productiever maken en b) de technische vaardigheden en productiviteit van individuele overheidswerkers en het ambtelijk apparaat als geheel, verhogen. Het gaat om de volgende resultaten:

[26] Zie bijlage 4.a: Overheidsinvesteringsprogramma

1. Personeelswet 2020 en een Ethische Code voor overheidspersoneel
2. Wet/Staatsbesluit 2020 verdere regeling van de uitvoerende macht (Pres/VP/RvM en identificatie politieke functie in het Politiek-bestuurlijk Apparaat)
3. Staatsbesluit (Personeelswet 2020) omtrent bijzondere beloningsregeling, ethische code en mechanismen (transparantie) zeer hooggekwalificeerd kader bij de overheid: schaarse, diaspora- en buitenlandse bijzondere deskundigheid
4. Projectvoorstellen en/of onderzoek ontworpen voor 3 sleutelonderzoeken in 2019
5. SER keurt bestaansminimum 2020-2021 goed (hoeksteen van publiek en particulier sociaal beleid)
6. Topbeleidsfunctionarissen getraind in probleemidentificatie en beleidsformulering voor tien geselecteerde beleidsgebieden, in samenwerking met de universiteit en andere hogere opleidingsinstituten.

2) Versnelde **ontwikkeling van sleutelinstituten** ter verhoging van de ontwikkelingscapaciteit en betere facilitering van de particuliere sector. Het gaat om de volgende resultaten in 2020:

7. Nationaal Monitorings- en Evaluatie Instituut volledig operationeel (projectplan 2018 en SB)
8. Hervormd Nationaal Plan Instituut operationeel conform Planwet 2018
9. Nationale Strategie en actieplan Statistieken
10. De verdere en versnelde uitvoering van de hervorming en versterking van het Nationaal Planapparaat waarbij coördinatie en decentralisatie de kwaliteit van het beleid verbeteren en uitvoering effectiever en efficiënter plaatsvindt.
    10.1. Beschikbare schenkingsfondsen zijn geïdentificeerd en besteed in 2020. De Raad van Ministers zal per ontwikkelingspartner en type ontwikkelingsfinanciering een realisatiecijfer voor beschikbare ontwikkelingsgelden vaststellen dat nagestreefd wordt in 2020. Hervorming en versterking van het planapparaat zal resulteren in het formuleren van meer relevante projectvoorstellen van hogere kwaliteit, die een grotere kans op goedkeuring en realisatie hebben. De capaciteit om goedgekeurde projecten beter uit te voeren, te monitoren en te evalueren zal de succesvolle implementatie verzekeren en duurzaamheid van de relatie met ontwikkelingspartners vergroten.
    10.2. De ontwikkelingsimpact van leningen wordt geoptimaliseerd door a) deze financieringsvorm te koppelen aan de daarbij passende projecten en b) een zo goed mogelijke vaststelling en bewaking van de nationale schuldpositie.
11. De instituten die belast zijn met het faciliteren van particuliere investeringen, waaronder: INVESTSUR, NOB, (op te zetten) EXIM Bank en het Planbureau, functioneren optimaal en in samenhang met elkaar
12. Sleutelinstituten voor het faciliteren van de investeringen in de private sector zijn operationeel:
    12.1. *Strategie en Actieplan (projectplannen) opgeleverd in 1e helft 2019* voor: a) de opzet EXIM-Bank en b) versterking de zes nationale instituten waarvan het OP 2017-2021 stelt dat die prioriteit hebben bij de versterking van de ontwikkelingscapaciteit: Het ABS (Informatie en statistische systemen); Het Nationaal Plan Apparaat (Ontwikkelings- en ruimtelijke planning); De Anton de Kom Universiteit van Suriname (ADEK) (de kennissector); het Nationaal Mineralen Instituut (Research and Development in de minerale sector); een Nationaal Instituut voor Bos en Milieu (Research and Development voor de bosbouw en het milieu); Het Standaarden Bureau (Certificering van productieprocessen en producten).
    12.2. Aanvang uitvoering in 2e helft 2020

3) Verhogen van de **participatie van de (nationale) ondernemers** in het nastreven van de ontwikkelingsdoelen en -programma's**.** Het gaat om het realiseren van de volgende veranderingen en resultaten:

13. De Planraad en de Sociaal Economische Raad zijn operationeel en dragen bij aan de totstandkoming van planning en beleid en zijn actief betrokken in het bijzonder bij vraagstukken van **sociaal-maatschappelijk verantwoordelijk gedrag** (corporate social responsibility) en regulatie.
14. Economische ontwikkeling wordt versneld door toegenomen private-investeringen in de vorm van Publiek**-Private Partnerschappen** in onder andere infrastructuur. Het gaat om de volgende resultaten in 2020:

14.1. De vereiste capaciteit is beschikbaar en de wetgeving die voorzieningen treft voor transparante Publiek-Private Partnerschappen
14.2. Er is een publiek-privaat partnerschap om werkelijk toegang te verkrijgen tot regionale markten en markten voor de inputs van de exportgerichte sectoren in de Surinaamse economie
14.3. Andere als prioriteit geïdentificeerde PPP's zijn geëvalueerd door de daartoe bij wet aangewezen organisatie.

4) Versterking van de voorwaardenscheppende sectoren en hun impact op de ontwikkelingscapaciteit van onze bevolking en (particuliere) bedrijven, vooral in de sectoren die in het OP 2017-2021 als prioriteit geclassificeerd zijn. Deze impact wordt verwacht als in 2020 de volgende resultaten worden bereikt:

15. De kritieke elementen van de volgende in het OP 2017-2021 opgenomen programma's zijn uitgevoerd (zie bijlage 4.a en 4.b):
15.1. Energie:
15.2. ICT
15.3. Water
15.4. Luchtvaart onder andere tegen de achtergrond van het toerisme
15.5. Landtransport
15.6. Bevaarbaarheid van de Suriname rivier, infrastructuur en doorvoerhandel (Frans-Guyana) IsDB-programma tweede brug Suriname rivier en wegaansluiting op Oost-West verbinding; andere faciliteiten rond Albina en omgeving

I.3. Prioriteiten 2e Ontwikkelingspijler: Economische Groei en Diversificatie

De bedrijven in de mineralensector zijn de voornaamste bronnen van export- en overheidsinkomsten. Om de economie weerbaarder te maken en de afhankelijkheid van de mineralensector te beperken, ook vanwege het feit dat de wereldmarktprijzen van deze (export)sectoren op middellange termijn weinig vooruitzichten bieden op een stijgend verloop, wordt er bewust gewerkt aan de diversificatie van de economie. Potentiële sectoren voor diversificatie zijn: landbouw en agro-industrie, bosbouw en daaraan gerelateerde industrieën, toerisme en de creatieve industrie, drank- en voedselverwerkende industrie en chemische industrie.

Specifieke doelstellingen (outcomes) voor economische groei en diversificatie zijn:

4. De economische groei is toegenomen:

a) de groeipotentie van de minerale en andere natuurlijke rijkdommen voor ontwikkeling wordt optimaal benut met minimale milieuschade;

b) een monetair en fiscaal beleid dat aangepast is aan en rekening houdt met de cycli in de internationale grondstoffenmarkt en

c) de verbindingen tussen in de minerale sector actieve bedrijven en de zogenaamde voorwaardenscheppende sectoren is geïntensiveerd, inclusief geïdentificeerde lokale toeleveringsbedrijven (Local Content)

5. De Surinaamse economie in het bijzonder de exportstructuur is gediversifieerd, inclusief import vervangende industrieën:

a) de toegang van Surinaamse producten tot regionale en internationale markten is vergroot (aantal nieuwe sectoren plus share in GDP/exports);
b) de werkgelegenheidscreatie is toegenomen;
c) de inkomensverdeling is verbeterd en
d) er is een goede regionale spreiding van de ontwikkeling (stad, platteland en binnenland).

Gedurende de economische recessie (2014 tot 2016) was het vooral de terugval van het bbp in de minerale sector en de daaraan gerelateerde daling van de exportopbrengsten, die de rest van de economie meesleepten in een neerwaartse trend. Tijdens het traag herstel waren het vooral de economische sectoren die

gericht zijn op de lokale Surinaamse markt, die het economisch herstel vertraagden, ondanks het fors aantrekken van de 'export-economie'. Tegen deze achtergrond worden bij het productiebeleid de volgende nadrukken gelegd:

5) Het beleids- en ontwikkelingsprogramma dat is uitgevoerd versnelt in 2020 de economisch groei, die voor dit jaar geprojecteerd is op gemiddeld 1,7 procent. Verwacht wordt dat de uitvoering van de volgende maatregelen een bijdrage zal leveren aan het behalen van deze groeiprojectie:

    16. Een haalbaarheidsstudie en operationeel plan voor de opzet van een Surinaamse staats- of gemengd goudbedrijf. Hiermee worden verschillende doelen uit het OP 2017-2021 behaald, waaronder het vergroten van veilige investeringsopties voor Surinaams kapitaal (met nadruk op individuele spaarders en institutionele beleggers zoals pensioenfondsen), het versterken van het Surinaams ondernemerschap, het vergroten van Surinames 'inbreng in de minerale sector', het vergroten van de fiscale en exportinkomsten en de verbetering van de monetaire positie.
    17. Project Capaciteitsontwikkeling om de contracten van de Staat met mijnbouwmaatschappijen effectief te controleren en deze bedrijven te faciliteren.

6) **De diversificatie en expansie van de lokale economie**. Binnen de uitvoering van deze essentiële component van het ontwikkelingsbeleid zal de Regering in de komende jaren van herstel van het integraal beleid, uitvoeringsmaatregelen ontwikkelen voor twee doelen die in de Surinaamse situatie vaak tegenstrijdig lijken. Het gaat om de verhoging van de levenstandaard en de (het behoud) van economische stabiliteit. De Regering is van mening dat beide doelen tegelijkertijd en in verband met elkaar nagestreefd moeten worden als onderdeel van onze diversificatiestrategie. Om de evenwichtige en duurzame verruiming van de koopkracht van de gezinnen te realiseren, zal de Regering al het vereiste doen, waaronder het:

    a) uitstippelen en aannemen van een *goed doordacht en nauwkeurig becijferd* beleid voor koopkrachtbehoud, met nadruk op het fiscaal, monetair en (inkomens- en) loonbeleid;
    b) verlagen van de hoge importcomponent van de nationale consumptie. Dit is slechts mogelijk door langdurige uitvoering van een nationale strategie en actieplan voor diversifiëring van de economie. Een niet te miskennen component daarvan is een doelgericht en goed gedefinieerd programma en actieplan voor importvervanging. Het gaat hier om een nieuwe type beleid waarmee de Regering in nauwe samenwerking met het bedrijfsleven/handel, binnen een relatief korte periode tastbare resultaten wil opleveren;
    c) verzekeren van beleidscoördinatie a) binnen de Overheid en b) met het bedrijfsleven en de sociale partners streven naar partnerschappen. Dit moet de slagingskans van de beleidsuitvoering vergroten. Het uitgangspunt hierbij is dat *voor specifiek met elkaar overeengekomen doelen*, de sociale partners: i) elkaar wederzijds steunen bij de uitvoering, ii) participeren in de uitvoering zoals overeengekomen of iii) zelfstandig actie hiertoe ondernemen. Het gedecentraliseerd nationaal planapparaat is een instrument om dit te bereiken en de uitvoering te monitoren.

7) Versterken van de spin-off van de minerale exporteconomie, waardoor de economische en werkgelegenheidsgroei in deze sector een groter effect heeft op de rest van de economie. De maatregelen op dit stuk zullen zich concentreren op:
    a) intensiveren en uitbreiden van de verbindingen tussen de 'lokale economie' en op de exportgerichte economische activiteiten, in het bijzonder in de minerale sector. Dit vereist gerichte publiek-privaat-partnerschappen die de import van inputs (goederen/diensten) minimaliseren en de levering van lokale producten (in vereiste hoeveelheden en kwaliteit) garanderen;
    b) het optimaliseren van de overheidsinkomsten uit de exportsectoren, waaronder de minerale sector, met inachtneming van de bestaande wettelijke regelingen, de concurrentiepositie en de winstgevendheid van deze activiteiten.

8) Het verhogen van de Directe Buitenlandse Investeringen en Lokale Investeringen door actieve programma's. Dit proces moet snel op gang komen door:
    a) ontwikkeling en aanname van Nationale Strategie en Actieplan diversificatie van de Economie
    b) intensivering en uitbreiding van de dienstverlening aan en facilitering van investeerders door

c) institutionele ontwikkeling: versterking van sleutelinstituten, zoals INVESTUR, de NOB en opzet van een EXIM-bank.
d) toetreding tot nieuwe regionale integratie (handels)verdragen en verzekeren van werkelijke toegang tot de CARICOM-markt van Surinaamse producten in partnerschappen van de Overheid (clusters van Ministeries) met het bedrijfsleven

I.4. Prioriteiten 3e Ontwikkelingspijler: Sociale Vooruitgang

In het OP 2017-2021 is de uitdaging van het 'boom and bust' groeipatroon van de Surinaamse economie aan de orde gesteld. Dit patroon is typisch voor 'natural-resource-based' economieën en houdt verband met de zogenaamde internationale commodity cycle: de cyclische beweging van de vraag en de prijzen van grondstoffen en halffabricaten op de wereldmarkt. In Suriname wordt dit verergerd door de kleinschaligheid.

Echter, wat minder aan de orde komt in het ontwikkelingsdebat is het effect van het 'boom and bust' groeipatroon op de sociale vooruitgang. In onze kleine open economie vallen de tijden van neergang samen met a) verminderde bestedingscapaciteit van de Overheid, importcapaciteit en b) wisselkoersinstabiliteit en inflatie. Tijden van neergang, zonder buffermechanisme, zoals bedoeld in het OP 2017-2021, zullen voor grote delen van de samenleving resulteren in een terugval van hun koopkracht en daarmede van hun levensstandaard en armoede. Bovendien is bij economisch herstel de uitdaging dat de sociale situatie zich niet automatisch corrigeert en goed doordacht beleid is een noodzakelijke voorwaarde voor handhaving van de sociale zekerheid alsook de sociale vooruitgang.

De algemene terugval van de levensstandaard en het ontbreken van een armoedegrens en consensus over een bestaansminimum hebben door het uitblijven van een aangepast en goed doordacht subsidiesysteem, geresulteerd in een complete crisis in de financiering van het sociaal beleid van de Regering. De Overheid verschaft een groot percentage van de totale bevolking goederen en diensten gratis of tegen fors gesubsidieerde prijzen. Deze prijssubsidies drukken zwaar op de overheidsbegroting. De grootste uitgavencategorieën zijn: energie, water, transport en gezondheidszorg.

Onderzoek moet harde cijfers opleveren over de sociale situatie van de gezinnen. Het beleid moet dan in staat worden gesteld groepen te identificeren die geheel, minder of geheel niet in aanmerking zouden moeten komen voor overheidssteun. Nauwkeurige becijfering moet het niveau van de uitkeringen in geld en de waarde van de overige componenten van het pakket van diensten vastleggen, dat aan cliënten geleverd wordt. De verschillende overheidsinstanties die deze steun moeten leveren, zullen dat gezamenlijk moeten doen voor een grotere impact, dan afzonderlijke assistentie per instantie. In het OP 2017-2021 wordt gepleit voor een integratie van de sociale bescherming, omdat het effectiever en goedkoper is. Rationalisatie en coördinatie zijn sleuteldoelen bij de gezondmaking van het sociaal-beschermingssysteem in ons land en het sociaal verzekeringsstelsel.

Gezien de gecompliceerde problematiek en de beperkte uitvoeringscapaciteit, probeert de Regering met een beperkt aantal kernmaatregelen op korte termijn tastbare resultaten te boeken. Concrete maatregelen zullen uitgewerkt worden in actieprogramma's op basis van de volgende benadering:

9) Het doen van onderzoek naar bestaansniveaus van de gezinshuishoudens als vertrekpunt van op empirische gegevens gestoeld beleid. De in 2020/2021 uit te voeren surveyonderzoeken naar inkomsten en uitgaven van (gezins-)huishoudens, het werkgelegenheids- en kleine bedrijvenonderzoek zullen de basis vormen voor analyse en vaststelling van een nationaal bestaansminimum en beleid- en actieprogramma's voor sociale bescherming en ontwikkeling.
10) Het ontwerp en de uitvoering van een geïntegreerd armoedebestrijdingsprogramma, gericht op het bevorderen van de sociale vooruitgang van personen, die (nu) verkeren in een situatie van: a) 'veronder-het-bestaansminimum' leven, b) niet onder groep 'a' vallen, maar wel nog 'onder-het-bestaansminimum' leven en c) degenen die 'boven-het-bestaansminimum' leven, maar nog geacht worden een kwetsbare groep te zijn.

Het betreft hier de volgende concrete projecten:

18. Het Nationaalproject Conditionele Sociale Bijstand. Ter uitvoering van de sociale planning zoals vastgelegd in het OP 2017-2021 zal de ondersteuning van huishoudens die sociale bijstand behoeven beleidsmatig en operationeel vorm krijgen in een geïntegreerd programma. Het leidend principe is dat aan de cliënten (huishoudens) een geïntegreerd product geleverd wordt door de Ministeries uitgaande van het principe 'delivering as one'. Bovendien gaat dit programma uit van 'delivery systems' die aansluiten en inhaken op de Community Development approach waarin beleidsgebieden verenigd worden zoals jeugd en sport, cultuur, onderwijs, volksgezondheid (preventieve zorg). Daarnaast schept deze benadering mogelijkheden om over te gaan tot subjectsubsidies in plaats van objectsubsidies.
19. LISP-3 en combineren met andere fondsen/programma's w.o. milieu (rukwinden)
20. Actieprogramma 2020 voor Evaluatie en revisie BAZO
21. Technisch en beroepsonderwijs.
22. Aanname van het Nationaal Werkgelegenheidsbeleid.

I.5. Prioriteiten 4e Ontwikkelingspijler: Benutting en Bescherming van het Milieu

Ons land is voor ca. 93 procent bedekt met tropisch regenwoud en is rijk aan natuurlijke hulpbronnen. Voor een goede balans tussen het ontwikkelen van de natuurlijke hulpbronnen en het behoud van het milieu, waarbij ook rekening wordt gehouden met mondiale milieuvraagstukken die ook invloed hebben op ons land, zoals de stijgende zeespiegel en de uitlaat van CO2 gassen, wordt een effectief milieubeleid uitgestippeld.

Specifieke doelstellingen (outcomes) van benutting en bescherming van het milieu zijn:

11) De voorzieningen voor zeespiegelstijging zijn getroffen (detaillering van de dreiging en tijdslijn, consensusstrategie en langetermijninvesteringen):
    a) de uitdagingen als gevolg van klimaatverandering hebben de nodige aandacht en er worden maatregelen (getroffen) om eventuele gevolgen (zoals natuurrampen) op te vangen en te minimaliseren;
    b) bedreigingen als gevolg van door menselijk handelen of door de natuur veroorzaakte rampen worden zoveel als mogelijk voorkomen (CO2-uitstoot, kwik- en cyanidevervuiling, pesticiden, herbiciden en andere met de landbouw en veeteelt verbonden milieubedreigingen)
    c) er wordt duurzaam gebruik gemaakt van de economische waarde van het bos op basis van de Milieuwet, de daaraan gerelateerde nationale milieustrategie en het Ontwikkelings Plan 2017- 2021, alles conform Surinames nationale en internationale verplichtingen.

Het betreft hier de volgende concrete projecten met betrekking tot (zie bijlage 4a en 4.b)

23. Adaptatie 'Zeespiegelstijging'
24. Minimalisering Kwikvervuiling
25. Vuilverwerking
26. Gebruik pesticiden in de landbouwsector

Hoofdstuk VII.

Hoofdstuk VIII. Bijlage 1: Voortgangsrapportage en Realisatiepercentages per Ministerie

Hoofdstuk IX. Bijlage 2:Ontwikkelingsprogramma's, projecten, geraamde kosten per minsterie

Hoofdstuk X. Bijlage 3: OP 2017-2021 Ontwikkelingsindicatoren

Hoofdstuk XI.
Hoofdstuk XII. Bijlage 4 Beleidsprioriteiten per Ministerie

Hoofdstuk XIII. Bijlage 5: NCVA Basisbehoeftenpakket

Tabel 4: Basisvoedselpakket op dagbasis

Basisvoedselpakket (dec. 2014)	
Semi-super Rijst	Tomaten Ketchup
Blom	Boulanger
Ei-bamie	Bacoven
Puntbrood (waterbrood)	Watermeloen
Aardappel	Sinaasappel
Cassave	Wit Wittie
Bananen	Lever en Niertjes
Witte Suiker	Tomaten Sardien
Bruine bonen	Bakkeljauw (Surinaamse)
Gele erwten	Sausijsjes
Pindakaas	**Kippenbout**
Uien	Centrale Melk
Knoflook	Soja Olie
Klaroen	Margarine
Pompoen	

Het basisvoedselpakket wordt vervolgens in een geldswaarde uitgedrukt gebaseerd op de prijzen van de goederen uit het HBO 2013/2014. Het basisvoedselpakket voor de situatie gedurende de surveyperiode november 2013/augustus 2014 bedroeg SRD 515 voor Paramaribo en Wanica.

Hoofdstuk XIV.

Hoofdstuk XV. Bijlage 6: Concept Procedures in de relatie met Ontwikkelingspartners

Stap		Doel	Product	Consensus met donor	
No	**Omschrijving**			**Aard**	**formalisering**
1	**Identificatie prioriteitsgebieden** (op middellange en lange termijn tegen de achtergrond van het strategisch doel van de samenwerking) en voorleggen aan PCC en Planraad voor goedkeuring.	**Strategisch: Gelijkschakelen van de prioriteiten** in de samenwerking op basis van a) de wederzijdse interesses, b) (technische) specialisatie in hulpverlening (vs. behoefte) en urgentie	**(Ontwikkelings-samenwerkingsovereenkomst, MoU** of ander formeel instrument (bilateraal of multilateraal)	**Wederzijdse bereidheid en capaciteit** om politiek kapitaal, menselijke en andere hulpbronnen en netwerken te combineren om in vastgestelde beleidsgebieden ontwikkelingsuitkomsten (outcomes) na te streven en gedefinieerde resultaten (outputs) op te leveren ... **Gemeenschappelijke raming van de nodige fondsen** en belofte om deze te mobiliseren	**Pres/RvM** op voorstel van: a. Vakministerie, b. Min-Fin c. BuZa indien van toepassing, d. via PCC e. Planbureau
2.	Sectorplannen				
3.	Projectvoorstel	Communiceren van de uitwerking van een resultaat (output) dat de partners gezamenlijk willen/kunnen opleveren	document waarin het projectvoorstel is vervat.		Brief of ander document met formele statement dat partijen dit project samen zullen uitvoeren met als kernelementen 'goedkeuring' v/d begroting en tijdslijn en **reservering** van fondsen voor financiering
4	Projectplan	Gedetailleerd uitgewerkt volgens standaard format van de overheid met doel, outcome, outputs, activiteiten en deliverables met begroting en timeline	projectdocument inclusief voorstel projectorganisatie, gescreend door quality control unit van de overheid en de ontwikkelingspartner.		contract/reservering (blokkering v/d gelden voor financiering
5	doorsturen van projectplan naar ontwikkelingspartner				
6	Goedkeuring door ontwikkelingspartner				ondertekening overeenkomst tussen ontwikkelingspartner en ministerie

Stap		Doel	Product	Consensus met donor	
No	**Omschrijving**			**Aard**	**formalisering**
7	Bemensing projectorganisatie				Tekenen van contracten
8	Uitvoering			houden van aanbestedingen	Uitvoeringscontracten tekenen
9	Monitoring en evaluatie	Volgen van het uitvoeringsproces en middels tussentijdse evaluatierapportages, eventuele bijstelling van het plan	Voortgangs- en evaluatierapporten		Rapportages worden opgestuurd naar nationaal monitoring en evaluatie instituut
10	Oplevering project		Protocol van overdracht		